

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Авраменко В. С., Жирякова І. А., Осауленко І. А.

ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ВИПУСКНИХ РОБІТ

**Для студентів денної та заочної форм навчання
спеціальностей 124 Системний аналіз, 122 Комп'ютерні науки
Освітній ступінь «Бакалавр»**

Навчально-методичний посібник

Черкаси – 2019

УДК 378.147.85(075.8)

*Схвалено на засіданні кафедри Інтелектуальних систем прийняття рішень
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Протокол № 1 від 29.08.2019 р.)*

Авраменко В.С., Жирякова І.А., Осауленко І.А.

Виконання та оформлення випускних робіт. Для студентів денної та заочної форм навчання спеціальностей 124 Системний аналіз, 122 Комп'ютерні науки. Освітній ступінь «Бакалавр»: навчально-методичний посібник. Черкаси. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2019. 154 с.

ISBN

Навчальний посібник призначений для студентів ЧНУ, які навчаються за спеціальностями 124 Системний аналіз, 122 Комп'ютерні науки. У посібнику розкрито мету і задачі дипломного проектування, докладно охарактеризовані вимоги до структури, змісту і оформлення, також описані порядок, вимоги та критерії оцінки захисту випускних кваліфікаційних робіт. Матеріал посібника призначений для наукових керівників та рецензентів, студентів денної та заочної форм навчання, членів екзаменаційних комісій із захисту випускних робіт освітнього ступеня «Бакалавр».

ISBN

УДК 378.147.85(075.8)

© ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2019

© Авраменко В. С.

© Жирякова І. А.

© Осауленко І. А.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	9
2 ТЕМАТИКА ТА ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	10
2.1 Вимоги до тематики і порядку підготовки КВР	10
2.2 Написання та захист кваліфікаційних робіт іноземною мовою.....	13
2.3 Вимоги до змісту кваліфікаційної роботи	13
2.4 Перевірка на відсутність плагіату	15
3 ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	19
4 ВИМОГИ ДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВСТУПНОЇ ЧАСТИНИ..	22
4.1 Титульний лист.....	24
4.2 Завдання на кваліфікаційну роботу.....	25
4.3 Анотація	25
4.4 Зміст кваліфікаційної роботи.....	26
4.5 Перелік умовних скорочень	27
5 ВИМОГИ ДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ .	28
5.1 Вступ.....	29
5.2 Огляд та порівняльний аналіз аналогів об’єкта дослідження	34
5.3 Аналіз і проектування системи.....	36
5.4.1 Моделювання предметної області.....	39
5.4.2 Аналіз вимог до програмного забезпечення	49
5.4.3 Проектування логічної структури системи	52
5.4.4 Моделювання поведінки системи.....	52
5.4.5 Проектування та розробка бази даних	52
5.5 Розробка і тестування системи	54
5.5.1 Розробка системи	54
5.5.2 Тестування системи	64
5.5.3 Реалізація та впровадження результатів	67
5.6 Висновки	68

	4
5.7 Список використаних джерел	69
5.8 Додатки.....	70
5.9 Відгук керівника та рецензія.....	71
6 ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ	73
6.1 Вимоги до майбутньої професійної діяльності системного аналітика.....	73
6.2 Організація і виконання кваліфікаційної роботи.....	76
6.3 Нормоконтроль кваліфікаційної роботи	77
6.4 Відгук керівника кваліфікаційної роботи.....	78
6.5 Рішення про допуск кваліфікаційної роботи до захисту	81
6.6 Рецензія на кваліфікаційну роботу.....	82
6.7 Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи.....	85
6.8 Процедура захисту кваліфікаційної роботи	86
6.9 Оцінювання кваліфікаційної роботи	90
7 ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	94
7.1 Загальні вимоги	94
7.2 Вимоги до мови і стилю написання роботи	96
7.3 Вимоги до нумерації	98
7.3.1 Нумерація сторінок кваліфікаційної роботи	98
7.3.2 Нумерація розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів.....	98
7.4 Рисунки.....	100
7.5 Таблиці	102
7.6 Формули та рівняння	105
7.7 Переліки	107
7.8 Примітки	109
7.9 Підрядкове бібліографічне посилання (виноски)	110
7.10 Позатекстове бібліографічне посилання	111
7.11 Перелік умовних позначок (скорочень).....	114
7.12 Оформлення списку використаних джерел.....	115
7.13 Оформлення додатків	117
7.14 Демонстраційний матеріал.....	118

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	120
ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ	123
ДОДАТОК А – Зразок титульного листа кваліфікаційної роботи	124
ДОДАТОК Б – Зразок завдання та календарний план роботи студента...	125
Додаток В – Зразок анотації кваліфікаційної роботи	129
Додаток Г – Бланк відгуку керівника на кваліфікаційну роботу	130
Додаток Ґ – Бланк рецензії на кваліфікаційну роботу студента	132
ДОДАТОК Д – Зразок оформлення списку використаних джерел.....	134
ДОДАТОК Е – Орієнтовна тематика кваліфікаційних робіт	139
ДОДАТОК Є – Календар підготовки і захисту кваліфікаційної роботи....	141
ДОДАТОК Ж – Приклад вступу до кваліфікаційної роботи	143
ДОДАТОК З – Зразок заяви на написання кваліфікаційної роботи іноземною мовою	150
ДОДАТОК И – Методичні рекомендації щодо оцінювання кваліфікаційних робіт.....	151
ДОДАТОК І – Можливі недоліки в оформленні та змістовому наповненні роботи.....	152
ДОДАТОК Ї – Заява здобувача про згоду на перевірку тексту роботи.....	154
ДОДАТОК Й – Зв’язок технічного завдання зі специфікацією	1

ВСТУП

Підготовка бакалавра за спеціальностями 124 Системний аналіз, 122 Комп'ютерні науки завершується захистом кваліфікаційної роботи освітнього ступеня «бакалавр» (Випускна робота, Кваліфікаційна робота – КВР) на засіданні Екзаменаційної комісії.

Кваліфікаційна робота – це вид підсумкової атестації, що може бути передбачений на завершальному етапі здобуття рівня вищої освіти для встановлення відповідності набутих здобувачами результатів навчання (компетентностей) вимогам стандартів вищої освіти. Форми кваліфікаційної роботи включають (не обмежуючись зазначеним): дипломну роботу, дипломний проект, публічну демонстрацію (захист), сукупність наукових статей, комбінацію різних форм вище зазначеного тощо.

КВР є результатом самостійно виконаного дослідження певного об'єкта (системи, обладнання, пристрою, процесу, технології, програмного продукту, інформаційної технології, явища тощо), його характеристик, властивостей. Головною метою і змістом КВР є дослідження з новітніх питань теоретичного або прикладного характеру за профілем підготовки.

КВР, з одного боку, має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки бакалавра, а з іншого – самостійним оригінальним дослідженням студента, у розробці якого зацікавлені установи, організації або підприємства, при цьому студент упорядковує за власним розсудом накопичені наукові факти та доводить їх наукову цінність або практичну значущість.

Таким чином КВР є закінченим науковим дослідженням, яка повинна мати внутрішню єдність та свідчити про підготовленість автора до виконання професійної роботи у відповідності до освітньо-кваліфікаційної характеристики бакалавра, а також до самостійної наукової роботи з використанням теоретичних знань і практичних навичок, на підставі захисту якої Екзаменаційна комісія приймає рішення про надання йому відповідної кваліфікації та видачу диплома бакалавра.

КВР повинна мати:

- характер прикладної розробки науково-дослідного напрямку або може присвячуватися розв'язку задач з фундаментальних досліджень;
- розв'язок конкретних наукових або науково-технічних задач, проведення експериментальних і науково-практичних досліджень;
- доказовий, аргументований зміст, що базується на самостійних (або співавторських) опублікованих дослідженнях та розрахунках і обґрунтованих пропозиціях щодо удосконалення дослідженого об'єкта.

До захисту КВР подається у вигляді, який дозволяє зробити висновок, наскільки повно відображені та обґрунтовані положення, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, їх новизна і значимість. Сукупність отриманих у такій роботі результатів повинна свідчити про наявність у її автора первинних навичок наукової роботи.

КВР як наукова праця досить специфічна. Перш за все, її відрізняє від інших наукових робіт те, що вона виконує кваліфікаційну функцію. У зв'язку з цим основне завдання її автора – продемонструвати рівень своєї наукової кваліфікації та вміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові завдання.

КВР закріплює отриману інформацію у вигляді текстового та ілюстративного матеріалу, в яких студент-студент упорядковує за власним розсудом накопичені наукові факти та доводить наукову цінність або практичну значущість тих чи інших положень. КВР відображає як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, правомірність яких обґрунтовується в кожному конкретному випадку їх використання.

Для успішної підготовки і захисту КВР студенту необхідно:

- обґрунтувати актуальність і значущість теми роботи стосовно до практичних умов функціонування об'єкту проектування;
- провести огляд джерел з предмету дослідження й узагальнити вивчені підходи;
- проаналізувати особливості функціонування об'єкта проектування,

- встановити закономірності;
- обґрунтувати принципово нові чи прив'язати існуючі рішення у сфері інформаційних технологій, проблем, які розв'язуються на прикладі об'єкта проектування;
 - здійснити логічно-системне обґрунтування запропонованих рішень;
 - виконати розрахунки очікуваних переваг та ефективності від впровадження запропонованих рішень у практику об'єкта дослідження;
 - викласти результати самостійних досліджень по обраній темі, навести необхідні ілюстративні і пояснювальні матеріали.

На прикладі кваліфікаційної роботи студент повинен показати вміння грамотно оформляти технічні документи. Оформлення цих методичних вказівок є зразком для оформлення кваліфікаційної роботи.

1 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

КВР є важливим підсумком бакалаврської підготовки, у зв'язку з чим зміст роботи та рівень її захисту враховуються як один з основних критеріїв для оцінки якості реалізації відповідної освітньо-професійної програми.

У дипломній роботі слід стисло та логічно викласти зміст та результати інженерної розробки, уникати загальних слів і бездоказових тверджень.

КВР бакалавра базується на теоретичних знаннях і практичних навичках, отриманих студентом протягом усього терміну навчання та самостійної науково-дослідної роботи, пов'язаної з розробкою конкретних теоретичних і науково-виробничих задач прикладного характеру, що визначаються специфікою відповідного напрямку вищої освіти. Тому необхідно обов'язково посилаючись на авторів і джерела, з яких запозичено матеріали або окремі результати, враховуючи жорсткі вимоги до кваліфікаційних робіт та перевірку на плагіат.

КВР бакалавра – це творча робота, яка виконується студентом самостійно під керівництвом наукового керівника, і до неї ставиться вся сукупність вимог, як до робіт такого характеру, а саме:

- високий теоретичний рівень;
- чіткість викладення;
- аргументованість;
- наповненість достовірними фактичними даними;
- обґрунтованість застосованих методів досліджень;
- формулювання власного відношення до задач, що розглядаються;
- КВР повинна відповідати вимогам щодо обсягу, структури роботи й у той же час містити елементи оригінального творчого підходу до вирішення тих чи інших питань теми.

2 ТЕМАТИКА ТА ПОРЯДОК ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

2.1 Вимоги до тематики і порядку підготовки КВР

Наповнення кожної частини кваліфікаційної роботи визначається її темою. Вибір теми КВР є початком процесу її виконання. Тема кваліфікаційної роботи повинна бути актуальною, мати теоретичне та прикладне значення, відповідати сучасному рівню розвитку науки і техніки, напряму та спеціальності, вказувати на мету роботи. Назву слід формулювати коротко, без використання ускладненої термінології.

Від правильного вибору теми багато в чому залежить успіх всього випускного кваліфікаційного дослідження. Рішення, прийняте на заключному етапі навчання в університеті, нерідко зумовлює майбутню професійну роботу. Для багатьох студентів вибір теми – це тривалий і болісний період роздумів, консультацій, душевних хвилювань, розчарувань. Для цього найкраще на молодших курсах готувати доповіді для студентських наукових конференцій і виконувати курсові роботи, які увійшли б складовими частинами в майбутнє випускне кваліфікаційне дослідження. Перевага такого підходу полягає в тому, що студент завчасно вибирає для себе наукову тему, протягом декількох років працює над нею, постатейно і цілеспрямовано підбирає наукову літературу.

Тематика кваліфікаційних робіт повинна відповідати напряму професійного спрямування згідно зі спеціалізацією і розробляється викладацьким складом випускаючих кафедр та щорік коректується з погляду на науковий досвід, побажання фахівців, які беруть участь у рецензуванні робіт, і рекомендації Екзаменаційної комісії.

Проте студенту-випускникові також надається можливість обрати «свою» актуальну тему кваліфікаційної роботи:

- з числа тем, які складають типовий перелік і потребують обов'язкового уточнення і конкретизації разом з науковим керівником, у залежності від мети, предмета і об'єкта досліджень та бази передкваліфікаційної практики;
- для продовження розвитку тематики, якою він займався в наукових студентських гуртках, під час виробничої практики, у курсових роботах та за власною ініціативою.

Назва кваліфікаційної роботи має бути стислою, конкретною, відповідати спеціальності та сутності досліджуваної проблеми, задачі, указувати на предмет і мету наукового дослідження. Тема та зміст кваліфікаційної роботи мають відповідати спеціальності. Однією з можливих помилок є невідповідність обраного об'єкта дослідження спеціальності, тобто неналежність до певного класу узагальненого об'єкта діяльності фахівця даної спеціальності. Тому необхідно максимально відповідально підійти до вибору об'єкта дослідження й теми кваліфікаційної роботи.

У дипломній роботі бакалавра треба стисло, логічно та аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології. При написанні кваліфікаційної роботи студент повинен обов'язково посилатися на авторів (укладачів) і джерела, з яких він запозичив матеріали або окремі результати.

Керівники і консультанти атестаційних робіт призначаються зі складу досвідчених науково-педагогічних працівників або співробітників науково-дослідного підрозділу випускової кафедри, а також провідних спеціалістів відповідної галузі з підприємств, установ, науково-дослідних інститутів тощо за їх згодою.

Тема кваліфікаційної роботи подається студентом та його науковим керівником завідувачу кафедри. Назва теми повинна цілком характеризувати поставлену перед студентом загальну технічну або наукову задачу й містити конкретне завдання на об'єкт проектування і дослідження.

Юридично закріплення за здобувачем теми кваліфікаційної роботи та

призначення керівника і наукових консультантів затверджують наказом по Університету не пізніше двох місяців від початку передостаннього семестру навчання за відповідною програмою підготовки.

Юридично закріплення за студентом теми кваліфікаційної роботи та призначення керівника і рецензента здійснюється наказом по університету за поданням випускової кафедри і деканату факультету не пізніше двох місяців від початку передостаннього семестру навчання за відповідною програмою підготовки.

Після видання наказу студент разом з науковим керівником формулює завдання, розробляє розгорнутий план виконання кваліфікаційної роботи з визначеними термінами.

Завдання до кваліфікаційної роботи затверджується завідувачем випускової кафедри і видається студенту впродовж двох тижнів після ухвалення теми роботи кафедрою.

У календарному плані випускової кафедри передбачається щосеместрове заслуховування проміжних результатів роботи та офіційний передзахист роботи за місяць до дати захисту.

Разом із спорідненими кафедрами власного або іншого факультету та зовнішніми організаціями випусковою кафедрою визначаються рецензенти атестаційних робіт, а також співробітники кафедри, які мають здійснювати рецензування на інших кафедрах, та подаються кандидатури рецензентів для затвердження декану факультету не пізніше, ніж за місяць до початку роботи Екзаменаційної комісії.

Рецензенти призначаються зі складу досвідчених науково-педагогічних працівників або наукових співробітників університету та фахівців зовнішніх організацій, фахова кваліфікація яких відповідає спеціальності студента.

Для підвищення якості КВР рекомендується, щоб рецензент КВР не був співробітником випускової кафедри (у тому числі й за сумісництвом).

Не допускається призначення керівників кваліфікаційних робіт для взаємного рецензування кваліфікаційних робіт.

Завідувач кафедру і викладачі надають методичну, консультаційну допомогу студенту-випускнику в період всього циклу підготовки кваліфікаційної роботи. Безпосереднє керівництво виконанням кваліфікаційної роботи здійснюється науковим керівником, якого призначають з професорсько-викладацького складу відповідної кафедри.

Студент регулярно, не рідше одного разу на два тижні, зустрічається з керівником для консультування й інформування про стан виконання роботи згідно з календарним планом.

Передзахист роботи на кафедрі проводиться не пізніше, ніж за місяць до призначеної дати захисту. Впродовж одного тижня після успішного захисту на кафедрі студент подає оформлену згідно вимог роботу та відгук керівника роботи на кафедру, отримує **від завідувача кафедри направлення на рецензування** та передає роботу рецензенту.

Рецензент повертає студенту прорецензовану роботу і **рецензію не пізніше, ніж за три робочі дні до захисту**, після чого студент ознайомлюється з рецензією, по можливості усуває вказані недоліки і повертає пакет документів на випускову кафедру.

2.2 Написання та захист кваліфікаційних робіт іноземною мовою

До підготовки та захисту КВР іноземною мовою допускають студентів за їх особистою заявою зі згоди наукового керівника, яку далі погоджено завідувачем випусковою кафедрою та деканом факультету (дод. 3).

Доповідь, за погодженням з головою ДЕК, може бути виголошена українською та іноземною мовою, або лише іноземною мовою.

Відповіді на запитання членів комісії здійснюють мовою, якою надійшло запитання.

2.3 Вимоги до змісту кваліфікаційної роботи

КВР – це результат дослідження певного об’єкта (системи, обладнання, пристрою, процесу, технології, програмного продукту, інформаційної технології, інтелектуального твору, явища тощо), його характеристик, властивостей (що є предметом дослідження). Об’єкт дослідження має належати до класу узагальненого об’єкта діяльності фахівця певної спеціальності, що зазначено у відповідній освітньо-кваліфікаційній характеристиці.

КВР має бути пов’язана з вирішенням конкретних наукових або прикладних завдань, які обумовлені специфікою відповідної спеціальності. КВР є кваліфікаційною роботою з певної спеціальності, її зміст має розкривати наявність у автора компетенцій, які зазначені у відповідній освітньо-кваліфікаційній характеристиці галузевого стандарту вищої освіти.

КВР виконується на базі теоретичних знань і практичного досвіду, отриманих студентом протягом усього терміну навчання й самостійної науково-дослідної роботи. Зміст роботи має відповідати її темі. Матеріал роботи має бути цілком присвячений темі роботи, досягненню мети, вирішенню поставлених завдань. Неприпустимі будь-які відступи, що не мають відношення до завдань дослідження.

Зміст КВР передбачає:

- формулювання наукової (науково-технічної) задачі, її актуальність, визначення об’єкта, предмета та мети дослідження, аналіз стану рішення задачі за матеріалами вітчизняних і зарубіжних публікацій, обґрунтування цілей дослідження;
- аналіз можливих методів та методик досліджень, обґрунтований вибір (розроблення) методу (методики) дослідження або апаратного забезпечення;
- науковий аналіз і узагальнення фактичного матеріалу, який використовується у процесі дослідження;
- викладення отриманих результатів та оцінювання їхнього теоретичного, прикладного чи науково-методичного значення;
- перевірку можливостей практичної реалізації отриманих результатів;

- апробацію отриманих результатів і висновків у вигляді публікацій у наукових журналах і збірниках з обов'язковими результатами рецензування, патентів (заявок) на винахід, корисну модель, промисловий зразок тощо, доповідей на наукових конференціях (не нижче факультетського рівня).
- У процесі підготовки й захисту роботи студент має продемонструвати:
- здатність проводити системний аналіз проблеми та розв'язувати її на підставі відомих підходів, пропонувати нові шляхи до вирішення проблеми (наукової задачі);
- уміння обґрунтовано вибирати методи дослідження, модифікувати існуючі та розробляти нові методи, виходячи із задач конкретного дослідження;
- здатність застосування сучасних методів експериментальних досліджень у конкретній галузі знань, методи планування експерименту та обробки його результатів;
- здатність до наукового аналізу отриманих результатів і розроблення висновків та положень, уміння аргументовано їх захищати;
- уміння оцінити можливості використання отриманих результатів у науковій та практичній діяльності;
- володіння сучасними інформаційними технологіями під час проведення досліджень та оформлення кваліфікаційної роботи.

2.4 Перевірка на відсутність плагіату

Висновок про відсутність плагіату в роботі на основі звіту UniCheck готує кафедра, за якою закріплено керівництво кваліфікаційними роботами. Для формування висновку про відсутність плагіату в роботі електронну версію роботи не пізніше ніж за день до кінцевого терміну перевірки здобувач зберігає і надсилає на перевірку відповідальному від кафедри без додатків у форматі pdf

(у виключних випадках doc; обсяг документу не більше 10 МБ). Файл повинен мати назву у форматі Шифр роботи_ПрізвищеІБ. Якщо робота має додатки, то здобувач надсилає повну версію роботи з назвою файла Шифр роботи_ПрізвищеІБ (з додатками).

До паперового примірника роботи здобувач додає заяву про згоду на перевірку тексту роботи (див. дод. І) на наявність текстових запозичень і про згоду на збереження роботи в репозитарії університету; про відсутність у роботі запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань.

Кінцевий термін перевірки встановлює кафедра, але не пізніше ніж за два тижні до дати захисту.

Перевіряють повну версію письмової роботи (включно з титульною сторінкою і списком використаних джерел) крім додатків. У додатки доцільно винести допоміжний матеріал, потрібний для повноти сприйняття кваліфікаційної роботи: реальні документи підприємства; рекламні матеріали; проміжні математичні доведення, формули, розрахунки; таблиці допоміжних числових даних; інструкції, методики, опис алгоритмів і програмного коду, що розроблені в процесі виконання кваліфікаційної роботи; ілюстрації допоміжного характеру.

За результатами перевірки в електронній системі виявлення збігів/ідентичності/схожості в текстах і відсутності у кваліфікаційній роботі плагіату члени кафедри ухвалюють колегіальне рішення, яке може бути перевірене незалежними експертами, призначеними наказом ректора за ініціативою адміністрації або Комісії з академічної доброчесності та корпоративної етики Університету. У разі ігнорування науково-педагогічними працівниками встановленої процедури перевірки робіт на наявність академічного плагіату до керівника кваліфікаційної роботи і завідувача кафедри можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу. Викладач-керівник роботи за пропозицією Комісії з академічної доброчесності і корпоративної етики рішенням адміністрації може бути позбавлений права керувати підготовкою кваліфікаційних робіт строком на 2 роки. До завідувача кафедри за

недотримання порядку перевірки текстів кваліфікаційних робіт на відсутність плагіату можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу, передбачені Кодексом законів про працю України.

Електронні версії кваліфікаційних робіт безтерміново зберігаються в репозитарії Університету, а покликання на них розміщують на сайті Університету у розділі освітньої діяльності (на сайті навчально-методичного відділу). При використанні матеріалів кваліфікаційних робіт посилання на них є обов'язковим.

Кваліфікаційні роботи, в яких виявлено плагіат, до захисту не допускають.

Після перевірки кваліфікаційні роботи та звіти із системи UniCheck не видаляють!!!

Використовувати надані UniCheck сторінки не за призначенням (не для перевірки письмових робіт здобувачів) заборонено!

Робота на плагіат перевіряється повністю. Всі допоміжні матеріали бажано винести у додатки.

Абсурдною є фраза “пороговий відсоток плагіату”. Плагіату не може бути у роботі навіть в обсязі одного речення.

UniCheck визначає текстові збіги. Причиною текстових збігів можуть бути цитати (вони в лапках і з посиланням), мовні кліше (вони не займають речення і цілі абзаци!, а лише кілька слів), бібліографічний опис, а також плагіат і самоплагіат.

Щодо текстових збігів у першому оглядовому розділі. Оглядовість не означає копіювання з підручників означень, формул, роз'яснень тощо, тобто копіювання взагалі чогось, що не взято в лапки. Огляд полягає в аналізі джерельної бази, щоб визначити актуальність проблеми, а також що вже зроблено і що є невирішеним. Варто порівнювати кілька джерел, перефразовувати і подавати своїми словами фрагменти джерел, які Вам зрозумілі та безпосередньо стосуються Вашого дослідження. З такого опису буде зрозуміло чи володієте Ви означенням або методикою.

Здобувач має право на пробну перевірку роботи в UniCheck – для авторизації деканат має організовано подати список електронних адрес здобувачів начальнику інформаційно-обчислювального центру не пізніше ніж за два місяці до дати захисту.

Для здобувачів, які мають бажання провести повторну перевірку роботи у системі UniCheck. Для доступу до системи звертайтеся до наукового керівника чи завідувача кафедри.

У разі повторної перевірки роботи з власної ініціативи здобувача (зокрема після коригування роботи у разі виявлення плагіату при первинній перевірці кафедрою) здобувачу слід зайти на офіційний сайт UniCheck й скористатися on-line chat'ом (у правому нижньому куті). Далі згідно з інструкціями перевірити роботу. Результат перевірки й оновлений текст роботи надіслати відповідальному від кафедри за перевірку кваліфікаційних робіт.

3 ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Організація та контроль за ходом підготовки й захисту КВР покладається на завідувачів випускових кафедр. З метою надання студенту теоретичної та практичної допомоги у період підготовки і написання кваліфікаційної роботи кафедра призначає йому наукового керівника. Як правило, ним є провідний фахівець профілюючої випускної кафедри, під керівництвом якого студент проходив переддипломну практику. Крім керівника кваліфікаційної роботи, в особливих випадках може **призначатися консультант**.

Студент має право: вносити свої пропозиції щодо обрання наукового керівника зі складу профілюючої кафедри, враховуючи власні напрацювання; клопотати перед випусковою кафедрою про заміну наукового керівника, якщо для цього є поважні причини.

Теми КВР, обраних бакалаврами, та наукове керівництво обговорюються на засіданні відповідних кафедр. Затверджені завідувачем випускової кафедри завдання до кваліфікаційної роботи здобувач отримує впродовж двох тижнів після ухвалення кафедрою теми роботи. За вчасну підготовку завдань відповідає науковий керівник кваліфікаційної роботи.

У необхідних випадках існує можливість зміни та корекції теми магістерського дослідження, плану роботи, заміни наукового керівництва. Ці питання вирішуються на засіданнях випускаючих кафедр не пізніше ніж за 2 місяці до терміну подання кваліфікаційної роботи до захисту.

Підготовка КВР повинна бути запланована у визначені календарні терміни. Не пізніше від першого тижня проектування дипломник представляє керівникові детально розроблений календарний план виконання КВР. План носить індивідуальний характер, тому в додатку Б наводиться типовий зразок (шаблон) завдання та календарний план виконання КВР.

Керівник КВР зобов'язаний:

- надати студенту методичну та практичну допомогу в обранні теми КВР;

- видати завдання на кваліфікаційну роботу та допомогти студенту в розробці плану її виконання;
- надати допомогу в обранні методики проведення досліджень;
- надати кваліфіковану консультацію щодо підбору літературних джерел і фактичних матеріалів, які необхідні для виконання роботи;
- здійснювати систематичний контроль за ходом виконання кваліфікаційної роботи студентом відповідно до затвердженого плану;
- після виконання КВР дати оцінку якості її виконання та відповідності вимогам, що ставляться до робіт такого типу (відгук керівника);
- провести попередній захист кваліфікаційної роботи з метою виявлення ступеня готовності студента до публічного захисту.

Здобувач повинен періодично (за спільною домовленістю, наприклад, не рідше ніж 1 раз у 2 тижні) інформувати наукового керівника про хід виконання КВР, консультиватися з питань, що викликають сумніви, обов'язково доводити до його відома інформацію про можливі відхилення від затвердженого графіка.

На першому етапі підготовки роботи науковий керівник радить, з чого розпочати вивчення теми, корегує план, дає рекомендації щодо літератури, яка повинна бути використана в роботі.

У ході виконання роботи керівник виступає як опонент, вказує здобувачу на недоліки аргументації, позиції, стилю тощо, радить, як краще їх усунути. Також, керівник КВР одночасно є і **нормоконтролером**, який перевіряє відповідність оформлення роботи вимогам методичних рекомендацій кафедри. У випадку виявлення грубих порушень та недоліків робота повертається студентові для їх усунення. Науковий керівник не є ні співавтором, ні редактором КВР і тому не повинен виправляти наявні в роботі стилістичні, орфографічні та інші помилки.

Рекомендації та зауваження наукового керівника дипломник повинен сприймати творчо. Він може враховувати їх або відхиляти на свій розсуд, оскільки відповідальність за розробку й висвітлення теми, аргументовану якість змісту й оформлення КВР повністю покладається на нього. **Закінчена і підписана студентом КВР надається керівникові не пізніше, ніж за 14 днів до захисту,**

після чого керівник складає письмовий відгук.

4 ВИМОГИ ДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ВСТУПНОЇ ЧАСТИНИ

КВР повинна бути результатом закінченої творчої розробки, мати внутрішню єдність і свідчити про те, що автор володіє сучасними методами наукових досліджень і спроможний самостійно вирішувати професійні задачі, які мають теоретичне і практичне значення.

Пояснювальна записка повинна повністю розкривати зміст робіт, виконаних на кожному з етапів відповідно до методології розробки інформаційних систем та їх програмного забезпечення.

Назви розділів, крім стандартних компонентів, для яких не передбачена нумерація, рекомендується обирати відповідно до індивідуальних особливостей конкретної розробки. Зміст складових кваліфікаційної роботи має відповідати вимогам як логіки та зв'язності викладення у межах роботи в цілому, так і автономності компонентів, які дозволяють зрозуміти їхній зміст.

У дипломній роботі бакалавра відповідно до її теми та завдань структура розділу може бути різною як за кількістю підрозділів, так і за їхньою спрямованістю. Можливе об'єднання підрозділів. Назви розділу та підрозділів рекомендується обирати такими, щоб вони відображали як їхню спрямованість, так і тематику конкретного дослідження.

КВР повинна містити:

- титульний лист;
- завдання на виконання кваліфікаційної роботи;
- анотацію;
- зміст;
- перелік умовних скорочень (за необхідністю);
- вступ;
- основну частину (чотири розділи);
- висновки;
- список використаних джерел;

- додатки (за необхідністю).
- Крім того, до кваліфікаційної роботи додаються:
- письмовий відгук керівника кваліфікаційної роботи;
- письмова рецензія внутрішнього рецензента або зовнішнього рецензента (завірена печаткою установи, де працює рецензент);
- фотокопія опублікованої статті та / або тез конференції з тематики роботи з вихідними даними (за наявності);
- подання голові Екзаменаційної комісії (готується секретарем ЕК);
- електронна копія роботи на CD-диску у форматі .pdf з типовим ім'ям файлу: наприклад, *Diplom_Kramarenko_2018.pdf*.

Наповнення кожної частини кваліфікаційної роботи визначається темою. Вибір теми, етапи підготовки, пошук бібліографічних джерел, вивчення їх і добір фактичного матеріалу, методика написання, правила оформлення та захисту кваліфікаційної роботи мають багато спільного з дипломною роботою студента освітнього рівня «Бакалавр» і кандидатською дисертацією здобувача наукового ступеня.

Вимоги до кваліфікаційної роботи в науковому відношенні вищі, ніж до кваліфікаційної роботи освітнього ступеня «Бакалавр», однак нижчі, ніж до кандидатської дисертації.

На відміну від дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук, що є науково-дослідницькими працями, КВР як самостійне наукове дослідження кваліфікується як **навчально-дослідницька праця**, в основу якої покладено моделювання більш-менш відомих рішень. Її тематика та науковий рівень мають відповідати освітньо-професійній програмі навчання. Виконання зазначеної роботи повинне не стільки вирішувати наукові проблеми (завдання), скільки засвідчити, що її автор здатний належним чином вести науковий пошук, розпізнавати професійні проблеми, знати загальні методи і прийоми їх вирішення.

Подана до захисту КВР є письмовим звітом, який відображує результати власних розробок, спостережень, теоретичних або експериментальних

досліджень студента.

Загальний обсяг КВР визначається особливостями досліджень у даній галузі знань, а також специфікою конкретної роботи (нормативи затверджуються випусковою кафедрою). У загальній частині кваліфікаційної роботи значна частка припадає на аналіз об'єкта проектування або моделювання, розробку БД, алгоритмів та програмного комплексу.

Текст роботи оформляється згідно зі стандартами (див. розділ 6).

Рекомендований об'єм пояснювальної записки – 60-80 сторінок формату А4 (без урахування завдання і анотації).

Отримані **нові наукові результати** і запропоновані нові технічні рішення КВР оформляються та **подаються для опублікування** у вигляді статей, тез конференцій та патентів на винаходи. Наявність наукової публікації та оформленої заявки на винахід підтверджують науковий рівень КВР і засвідчують її наукову новизну та практичну цінність.

4.1 Титульний лист

Титульний лист кваліфікаційної роботи оформлюється за встановленою формою (додаток А). На титульному листі обов'язково є наявність підписів студента, наукового керівника, а також завідувача кафедри.

Титульний лист кваліфікаційної роботи є першою сторінкою пояснювальної записки і містить:

- Міністерство освіти і науки України;
- найменування вищого навчального закладу, де виконана робота;
- структурний підрозділ (найменування факультету та кафедри);
- тему кваліфікаційної роботи;
- прізвище, ініціали, шифр групи студента, назву та шифр спеціальності;
- прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання наукового керівника;
- прізвище, ініціали, науковий ступінь, вчене звання зовнішнього

- рецензента (за наявності);
- місто і рік виконання кваліфікаційної роботи.
- У випадку призначення консультанта, він вказується після керівника.

4.2 Завдання на кваліфікаційну роботу

Завдання, до якого додається календарний план роботи студента за обраним напрямом дослідження (додаток Б), видається на початку виконання роботи після вибору теми та затвердження її наказом ректора університету, видається студенту керівником кваліфікаційної роботи та затверджується завідувачем кафедри.

Завдання на КВР друкується на сторінці формату А4 з обох сторін і не входить до загальної нумерації сторінок кваліфікаційної роботи, але безпосередньо знаходиться за титульним аркушем роботи.

4.3 Анотація

Анотація українською та англійською мовами призначена для ознайомлення зі змістом. Вона містить стислу інформацію про кваліфікаційну роботу, яка дозволяє прийняти рішення про доцільність знайомства з усією роботою. В анотації слід використовувати прості речення, стандартизовану термінологію, уникати складних граматичних зворотів маловідомих термінів і символів. Текст анотації на пункти не поділяють.

Обсяг анотації не повинен перевищувати однієї сторінки формату А4. Ключові слова, що є визначальними для розкриття сутності роботи, наводять після тексту анотації. Перелік ключових слів повинен включати від 5 до 10 слів (словосполучень) у називному відмінку. Перелік подається в рядок через кому великими буквами. Перший рядок – з абзацного відступу, вирівнювання «за шириною».

Ключовим словом називається слово або стійке словосполучення з тексту документу, яке з точки зору інформаційного пошуку несе смислове навантаження.

Міжрядковий інтервал анотації – 1. Зразок анотації наведений в додатку В.

4.4 Зміст кваліфікаційної роботи

Зміст розташовують безпосередньо після анотації, починаючи з нової сторінки за номером 2 (**сторінки завдання і анотації в нумерацію пояснювальної записки не входять**), і оформляють тим самим шрифтом, що і текст документу. У змісті відображаються структурні елементи із номерами сторінок, розташовані один під одним (вирівняні по ширині листа). Найменування елементів відокремлюють від номерів сторінок крапками.

До змісту включають: перелік умовних скорочень (якщо він має місце); вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки); висновки за розділами без нумерації; загальні висновки; список використаних джерел; назви додатків (якщо вони є з відповідними номерами сторінок).

Назви розділів і підрозділів мають бути стислими, зрозумілими, грамотно сформульованими та тісно пов'язаними з темою та змістом роботи. Назви структурних елементів (умовні скорочення, вступ, розділи, загальні висновки, перелік використаних джерел, назви додатків) відносяться до стилю заголовків 1-го рівня, під ними з відступом вправо на два символи розташовуються заголовки 2-го рівня (назви підрозділів, висновки до розділів), а за ними заголовки 3-го рівня (пункти).

Зразком змісту можна вважати зміст даного підручника.

4.5 Перелік умовних скорочень

Якщо у КВР використовуються маловідомі скорочення, нові символи, позначення, то їх перелік має бути подано в роботі у вигляді окремого списку, який розміщують перед вступом. Незалежно від цього за першої появи цих елементів у тексті роботи наводять їх розшифровку.

Перелік умовних скорочень треба друкувати двома колонками, в яких зліва за абеткою наводять скорочення, справа – їх детальне розшифрування.

Якщо у роботі спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення повторюються менше трьох разів, перелік не складають, а їх розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

5 ВИМОГИ ДО СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ

Успішність виконання кваліфікаційної роботи великою мірою залежить від уміння вибрати найрезультативніші методи дослідження, оскільки саме вони дозволяють досягти поставленої у роботі мети. Методологія виконання кваліфікаційної роботи, вимоги до її оформлення аналогічні дипломній роботі освітнього ступеню «Бакалавр», але детальніше розкривається актуальність теми дослідження, наукова проблема і її доведення. Якомога ретельніше формується зміст вступної частини, обов'язковим є визначення об'єкта і предмета дослідження.

В розділах основної частини подають:

- огляд літератури та URL за темою і вибір напрямів й основних методів дослідження (перший розділ – огляд та порівняльний аналіз аналогів об'єкта дослідження, в тому числі програмних аналогів розробленої програмної системи);
- аналіз и проектування досліджуваної системи (другий розділ – аналіз і проектування системи);
- розробка, тестування, реалізація та впровадження результатів дослідження (третій розділ – розробка і тестування системи дослідження).

Загальні висновки кваліфікаційної роботи виконують роль закінчення обумовленого логікою проведення дослідження у формі послідовного, логічного викладення отриманих підсумкових результатів, їх співвідношення з загальною метою, конкретними завданнями, поставленими і сформульованими у вступі. Саме результатами теоретичного і практичного дослідження у своїй роботі студент має змогу засвідчити рівень наукової підготовки.

5.1 Вступ

Вступ – та частина кваліфікаційної роботи, яка дає загальне уявлення про конкретний напрям наукового пошуку і містить необхідні кваліфікаційні характеристики проведеного наукового дослідження.

КВР – це КВР дослідницького характеру, що присвячена розв’язанню **актуальної** задачі, яка має теоретичне або **практичне значення** для сучасної науки і техніки. Звідси слідує три основні критерії оцінки, а також три найважливіші питання, на які треба уміти відповідати на захисті кваліфікаційної роботи: актуальність, новизна і прикладне значення.

1. **Актуальність.** Задачі, які розв’язуються в магістерській роботі, мають бути досить значимим на даний момент і цікавими самі по собі. В ідеалі, звичайно, буде великим плюсом, якщо хтось вже намагався займатися цим завданням, а бакалавру вдалося поліпшити результат. На практиці ж частіше буває, що хтось вже займався схожим завданням. У цьому випадку треба пояснити, чому ж і ваше завдання теж актуальне.
2. **Новизна.** З новизною все просто: результат, описаний в магістерському дипломі повинен містити щось нове. Щоб показати, що результат дійсно новий, треба провести аналіз існуючих рішень поставленої задачі і показати, у чому відмінність запропонованого рішення від вже існуючих. Якщо в магістерській роботі просто повторюється щось, що вже було реалізоване до цього (наприклад, «Бібліотека ООП для роботи з мережею на C++»), то така робота новизни не містить.
3. **Практичне значення.** Прикладна КВР повинна мати якесь прикладне застосування, тобто результат має бути не лише новим і важливим, але і потрібним. Наприклад, робота «Компілятор мови ABC у мову XYZ» може бути новою і актуальною, але абсолютно непридатна, якщо цей компілятор працює нереально довго.
4. Якщо КВР не задовольняє цим вимогам, то така КВР носить сумнівний характер і може бути не допущена до захисту.

У вступі необхідно обґрунтувати вибір теми та актуальність дослідження проблеми, що розглядається; визначити об'єкт, предмет, мету, завдання і методи дослідження; подати характеристику структури КВР.

Обґрунтування теми дослідження та її актуальність. Шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими розв'язаннями наукової задачі обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва, особливо на користь України.

Актуальність – обов'язкова вимога до будь-якої практичної або наукової роботи. Тому цілком зрозуміло, що вступ до неї починають з обґрунтування актуальності обраної теми для розвитку сучасної теорії і практики певної галузі науки.

Обґрунтування актуальності теми має містити положення, які розкривають її важливість та необхідність вирішення саме зараз. Чіткого критерію встановлення ступеня актуальності немає. При розгляді прикладних розробок звичайно оцінюється можливість досягнення найвищої ефективності, яка може забезпечуватися оптимізацією функціональних можливостей, розширенням сфери застосування, поліпшенням експлуатаційних характеристик тощо. Актуальною також є тематика, яка сприяє розвитку наукових знань.

Орієнтовна схема обґрунтування актуальності проблеми дослідження може бути такою:

- дати об'єктивну оцінку сучасного стану об'єкта дослідження з акцентуванням уваги на інших проблемах і суперечностях;
- показати, як на сучасному етапі розв'язуються існуючі проблеми на практиці (з посиланням на офіційні документи);
- оцінити стан наукової обраної проблеми: на основі стислого аналізу літератури визначити коло науковців, які займалися її розробкою, висвітлити проблематику їх досліджень і наголосити на маловивчених або зовсім невивчених моментах;
- зробити висновки про те, що нерозробленість конкретного аспекту

проблеми зумовила вибір теми дослідження.

Мета та завдання дослідження. У вступі також зазначається бажаний кінцевий результат, на досягнення якого спрямована робота (мета роботи), та підпорядковані йому завдання, які повинні бути послідовно виконані для досягнення поставленої мети. Мета роботи формулюється шляхом представлення очікуваних результатів в узагальненому вигляді, які можуть бути теоретико-пізнавальними або прикладними. Мета роботи перетинається з назвою КВР. Керуючись метою роботи, визначають завдання.

Завдання дослідження – етапи досягнення поставленої мети дослідження. Формулювання завдань необхідно робити якомога більш ретельно, оскільки опис їхнього рішення має відобразити зміст складових частин роботи. Виділення завдань проводиться шляхом розбиття мети дослідження на більш докладні і конкретні цілі, що відповідають етапам досягнення поставленої основної мети дослідження. У подальшому, при написанні висновків доцільно їх будувати з точки зору досягнення мети і виконання поставлених завдань.

Визначення завдань розробки або дослідження рекомендується робити у формі переліку дій дослідника, використовуючи такі формулювання: «Вивчити...», «Визначити...», «Обґрунтувати...», «Виявити...», «Розробити...».

У подальшому, при написанні висновків доцільно їх будувати з точки зору досягнення мети і виконання поставлених задач.

Мета повинна бути сформульована таким чином, щоб указувати на об'єкт і предмет розробки.

Об'єкт і предмет дослідження. Будь-яке наукове дослідження має свій об'єкт і предмет дослідження. Тому обов'язковим елементом вступу КВР є визначення об'єкта і предмета дослідження (розробки).

Об'єктом дослідження є процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для розробки або для вивчення.

Предмет дослідження (розробки) міститься в межах об'єкта – це вузька частина об'єкта дослідження, проблема (коло питань), що розробляються в роботі. Об'єкт і предмет повинні завжди бути взаємозв'язаними як загальне і

конкретне, як система та її компонент. Об'єкт завжди є загальною сферою наукового пошуку, а предмет – тим конкретним, що виявляється у певному дослідженні (окремі його аспекти, сегменти). Саме на предмет спрямована основна увага дипломника, оскільки предмет дослідження визначає тему кваліфікаційної роботи.

Методи дослідження. Важливу частину вступу займають методи дослідження, наукова новизна та практична значущість, що показує теоретичне та практичне значення одержаних результатів, що результати дослідження є оригінальними, удосконаленими або вперше отриманими і можуть бути використані для вдосконалення навчальної роботи, при розробці лекцій, посібників, нових досліджень.

Наводиться перелік використаних методів та підходів дослідження для досягнення поставленої в магістерській роботі мети. Перераховувати їх треба не відірвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось цим методом (методами).

Наукова новизна одержаних результатів (за наявності). Студент також має коротко викласти нові наукові положення (рішення), запропоновані особисто. Необхідно показати відмінність отриманих результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (уперше отримано, удосконалено, дістало подальший розвиток).

Враховуючи те, що КВР освітнього ступеня «бакалавр» – це передусім робота навчально-дослідницького характеру, висувати високі вимоги до рівня наукової новизни та її результатів недоцільно. Безумовно, вимоги до КВР в науковому відношенні вищі, ніж до кваліфікаційної роботи бакалавра, однак набагато нижчі, ніж до кандидатської дисертації. Тому, для рівня її результатів достатньо наявності окремих елементів новизни. Але автор як науковець-початківець повинен показати вміння правильно визначити вид і рівень новизни одержаного результату.

Практична значущість одержаних результатів (за наявності). У КВР треба зазначити напрями наукового використання результатів дослідження та

відомості про практичне застосування одержаних результатів або рекомендації, як їх використати. Відзначаючи практичну цінність здобутих результатів, необхідно подати інформацію про ступінь їх готовності до використання або масштабів використання на конкретному підприємстві, учбовому закладі.

Особистий внесок (за наявності). У випадку використання в магістерській роботі ідей або розробок, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці, студент обов'язково зазначає конкретний особистий внесок у ці праці або розробки.

Апробація результатів (за наявності). Також у КВР можуть наводитися дані щодо участі автора в наукових конференціях, семінарах, на яких оприлюднені результати роботи, а також вказується наявність публікацій основних результатів роботи у статтях наукових журналах.

Якщо матеріали опубліковано, теми доповіді (повідомлення) вказувати не потрібно. Якщо матеріали не опубліковано, але є програми або інші документи, що підтверджують апробацію, необхідно також вказати теми доповіді (повідомлення).

Усі наукові положення з урахуванням досягнутого ними рівня новизни є теоретичною основою (фундаментом) вирішеної в магістерській роботі наукової задачі. Насамперед за це надається ступінь бакалавра.

Якщо певна організація прийняла до використання (впровадження) рекомендації або розробки студента, необхідно вказати назву цієї організації з зазначенням реквізитів відповідного документа, що підтверджує впровадження.

Публікації (за наявності). Зазначається, у скількох статтях наукових журналах, збірниках наукових праць (із зазначенням їх належності до числа фахових чи нефахових), а також у скількох матеріалах (тезах) наукових конференцій, симпозіумів, семінарів опубліковано результати КВР.

Структура та обсяг роботи. У цьому пункті треба вказати, що робота складається зі вступу, розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Вказати загальний обсяг роботи (сторінок), кількість рисунків і

таблиць, а також кількість найменувань у списку використаних джерел.

Наприклад:

КВР складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (32 найменувань), 7 додатків. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок основного тексту, 15 рисунків та 8 таблиць.

Текст вступу має бути чітким, стислим та інформативним. Рекомендований обсяг – до 3 сторінок.

Приклад вступу до КВР наведений в додатку Ж.

5.2 Огляд та порівняльний аналіз аналогів об'єкта дослідження

У назві розділу текст «об'єкт дослідження», як правило, не застосовується. Назва цього елемента зазвичай збігається з темою роботи.

У першому розділі на підставі огляду літератури та інтернет-джерел за темою повинні бути викладені стан наукової проблеми (задачі), теоретичні основи проблеми, розкриті її окремі теоретико-методологічні аспекти, актуальність і важливість її розробки на даному етапі розвитку (наводяться основні поняття, визначення, фактори, класифікації, види, типи, способи, методи тощо).

Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, студент повинен визначити ті питання, що залишились невирішеними, а, отже, визначити своє місце в розв'язанні проблеми.

Літературу, що підлягає вивченню, у загальному випадку можна розділити на такі основні групи:

- монографії, підручники, навчальні посібники;
- статті, опубліковані у збірниках, журналах та інших періодичних виданнях;
- словники, дисертаційні роботи та інтернет-ресурси.

У цьому розділі може бути три-чотири підрозділи, що містять аналіз та

оцінку конкретних сфер діяльності об'єкта розробки, результати теоретично-аналітичного інформаційного пошуку.

Основні підрозділи – теоретико-методичний та аналітичний – повинні бути взаємопов'язані, а матеріал викладено послідовно і логічно з критичним аналізом теоретичних положень, статистичних даних, іншої інформації.

В першому підрозділі розглядаються теоретичні аспекти предметної області дослідження, аналізується фактичний стан проблеми на основі матеріалів, які характеризують об'єкт проектування. Приводиться теоретичний виклад важливих аспектів проблеми та критичний огляд наукової літератури і періодичних джерел з визначеної тематики; розглядаються різні підходи до вирішення проблеми, дається їх оцінка, обґрунтовуються і викладаються власні позиції студента. Крім того, теоретична частина має включати обґрунтування гіпотез, цілей і завдань даного дослідження. Теоретична частина має бути підсумована думками про сучасний стан проблеми, рівень розробленості поглядів на дане явище як сучасних, так і тих, що склалися історично.

Аналітичний (*аналітика* від грецької *ἀναλυτικά* – мистецтво аналізу) підрозділ повинен бути присвячений розгляду аналітичних аспектів досліджуваної проблеми. У цьому підрозділі повинен бути здійснений аналіз предметної області дослідження, результати якого дозволяють виділити і обґрунтувати існуючу проблему, вирішення якої буде актуально для сучасної науки і практики управління проектами.

Зокрема аналітичній частині повинні висвітлюватися такі питання:

- призначення та область застосування об'єкта проектування;
- огляд способів і засобів вирішення поставлених задач;
- аналіз переваг і недоліків існуючих методів (аналогів).

Розгляд перелічених питань спрямований на дослідження предметної області, аналіз існуючих рішень та досвіду розв'язання аналогічних задач, методів та засобів їхньої реалізації. Розділ має бути достатньо насиченим фактографічною інформацією, що відображає стан об'єкта дослідження за певний період. При цьому слід чітко розмежувати джерела інформації:

- запозичення з навчальної та наукової літератури;
- законодавчі та нормативні акти;
- дані Інтернет-мережі і власні розрахунки.

Даний розділ необхідно закінчити підрозділом «**Постановки задачі на розробку**» – коротке резюме стосовно доцільності проведення розробки, яке включає обґрунтування вибору об'єкта і предмета розробки, формулювання мети та задач розробки.

У постановці задачі на розробку уточняється, деталізується та конкретизується завдання і кінцева мета кваліфікаційної роботи, що є підставою для подальших етапів розробки. В огляді проектних рішень коротко викладаються існуючі рішення з розглянутого питання із вказівкою переваг і недоліків того або іншого рішення, враховується вітчизняний та закордонний досвід, обґрунтовується необхідність автоматизації об'єкта дослідження.

Розділ закінчується підрозділом – **Висновки до розділу** (без нумерації підрозділу) обсягом 0,5–1 сторінка.

Загальний обсяг першого розділу, як правило, не повинен перевищувати 20% обсягу основної частини КВР (12-15 сторінок).

5.3 Аналіз і проектування системи

Автори посібника [8] у передмові наголошують на тому, що підхід до вивчення програмування буде дійсно ефективним, якщо основні творчі зусилля при розв'язанні будь-якої поставленої задачі будуть спрямовані на синтезування моделі, а не на написання програмного коду. Адже, коли модель синтезована, то задача, по суті вже розв'язана. Отже, *перш ніж програмувати необхідно навчитися проектувати.*

Етап *аналізу* полягає в дослідженні системних вимог і проблеми, а не у пошуках шляхів її рішення. Наприклад, при розробці нової інформаційної системи (ІС) для автоматизації торгівлі необхідно описати способи її

використання і основні функції. Аналіз – це досить широке поняття, зміст якого точніше передають терміни *аналіз вимог* (тобто аналіз вимог до системи) і *об'єктно-орієнтований аналіз* (дослідження об'єктів предметної області).

У процесі *проектування* основна увага приділяється концептуальному рішенню (у вигляді ПЗ або апаратних засобів), що забезпечує виконання основних вимог, але не питанням його реалізації. Наприклад, на етапі проектування описуються програмні об'єкти або схема бази даних. Ідеї проектування виключають низькорівневі або «очевидні» деталі з точки зору потенційного користувача.

Згідно концепції розробки архітектури програмних додатків, керованих моделями, розробка ІС повинна розпочинатися зі створення платформи-незалежної моделі (*Platform Independent Model, PIM-модель*), яка визначає склад, структуру і поведінку майбутнього програмного додатку. PIM-модель представляє собою сукупність архітектурних елементів проектованої системи і зв'язків між ними на досить абстрактному рівні, тобто без прив'язки до конкретних мов програмування, технологій реалізації компонентів і операційних систем [5].

На подальших етапах розробки інформаційних систем необхідно адаптувати PIM-модель до конкретних платформ розробки і технологій реалізації програмних компонентів. У результаті цього можуть бути створені одна або декілька платформи-залежних моделей (*Platform Specific Model, PSM*).

Процес розробки програмних додатків з використанням концепції моделей включає декілька етапів (рис. 5.1) [5].

На початку розробки додатку виконуються такі послідовні етапи:

- аналіз предметної області і специфікація вимог до проектованої ІС;
- розробляється детальна PIM-модель, яка повністю абстрагується від особливостей конкретних платформ реалізації;
- створюється одна або декілька PSM-моделей, які служать основою для створення або генерації програмного коду додатку;
- компіляція, збірка та тестування додатку;

– розгортання компонентів додатку.

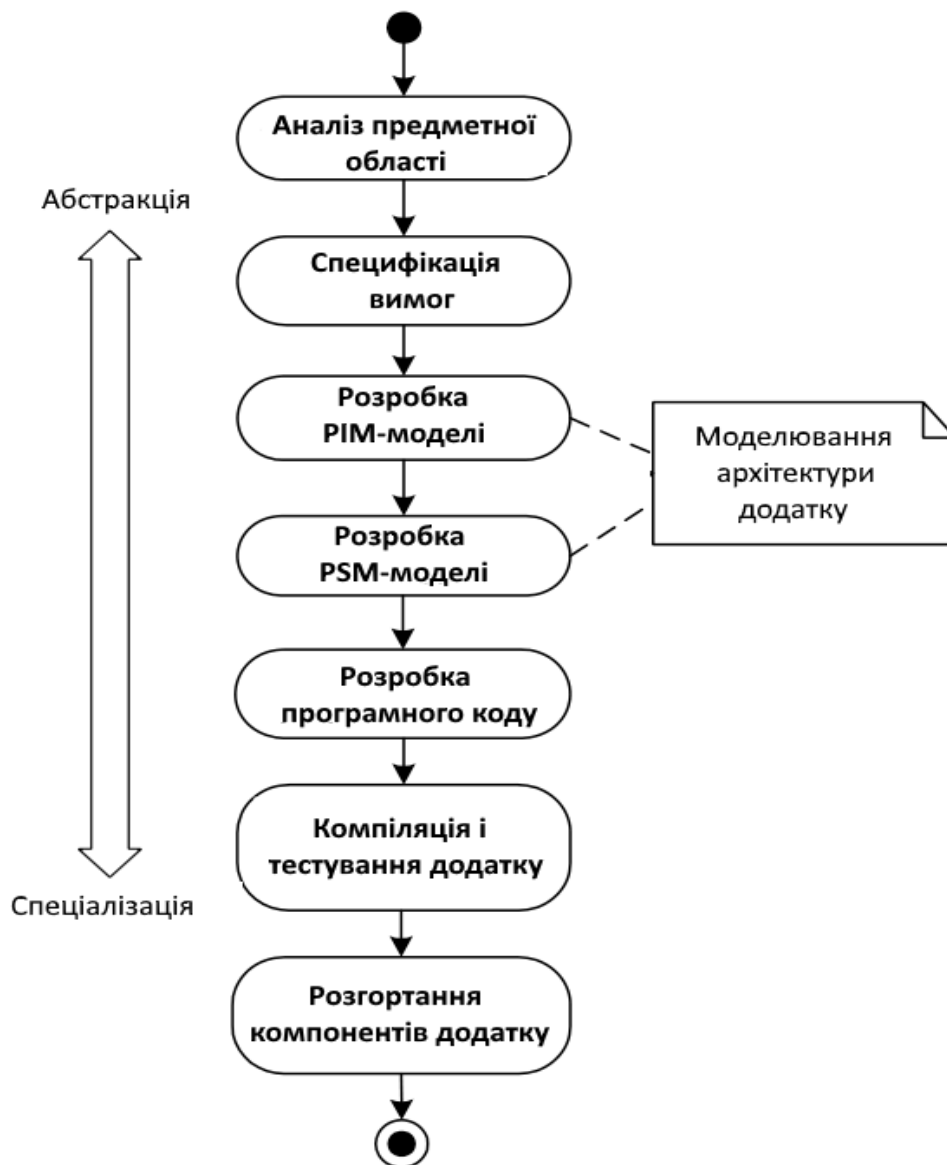

Рисунок 5.1 – Процес розробки програмних додатків з використанням концепції моделей

Об'єктно-орієнтований аналіз і проектування (ООАП) – це підхід до розв'язання задач з використанням моделей, заснованих на поняттях реального світу [9]. Для моделювання етапів аналізу вимог і об'єктного проектування ІС застосовують уніфіковану мову моделювання (Unified Modeling Language – UML), основна ідея якої – це можливість моделювати програмне забезпечення й інші системи як набори взаємодіючих об'єктів.

Проектна частина кваліфікаційної роботи повинна містити опис процесів

проектування ІС відповідно до її призначення. При застосуванні технологій об'єктно-орієнтованого проектування процес складається з таких етапів:

1. Моделювання предметної області.
2. Аналіз вимог – описує процес дослідження вимог до системи.
3. Проектування логічної структури системи – описує, які типи об'єктів важливі для моделювання системи і як вони взаємозв'язані.
4. Проектування фізичної структури системи – реалізація елементів логічного представлення в конкретні матеріальні сутності (підсистеми, компоненти) та їх зв'язки.
5. Розгортання програмної системи на апаратних засобах – розподіл елементів (результатів розробки) програмного додатку за апаратними вузлами комп'ютерної системи.
6. Динамічна поведінка системи – описує життєві цикли цих об'єктів і те, як вони взаємодіють один з одним для забезпечення необхідної функціональності системи.

Таким чином, конструкції мови UML дозволяють моделювати статичну структуру і динамічну поведінку системи, яка представлена у вигляді взаємодіючих об'єктів (програмних модулів), що реагують на зовнішні події. Дії об'єктів дозволяють виконати певні задачі або отримати клієнтам (користувачам) системи деякі конкретні результати.

У посібнику описуються основні елементи нотації діаграм UML, на конкретному прикладі розглядається процес візуального моделювання ІС.

Цей розділ закінчується висновками до розділу обсягом 0,5-1 сторінок.

5.4.1 Моделювання предметної області

Сам процес виділення або ідентифікації компонентів предметної області називається *концептуалізацією* предметної області.

IEEE Standard Glossary of Software Engineering Terminology [13] визначає

основні вимоги до такої ідентифікації:

- умови або можливості, необхідні користувачеві для вирішення проблем або досягнення цілей;
- умови або можливості, якими повинна володіти система або системні компоненти, щоб виконати контракт або задовольняти стандартам, специфікаціям або іншим формальним документам;
- документоване уявлення умов або можливостей для пунктів 1 і 2.

Все вище зазначене охоплює вимоги як користувачів (зовнішня поведінка системи), так і розробників (деякі приховані параметри).

Отже, аналізуючи предметну область слід:

- провести обстеження об'єкта та обґрунтувати необхідність створення системи;
- сформулювати вимоги користувачів;
- розробити варіант концепції, який відповідає вимогам користувачів.

Обстеження об'єкта передбачає вивчення і діагностичний аналіз організаційної структури підприємства замовника, його діяльності та існуючої системи обробки інформації.

При обстеженні об'єкта вивчаються завдання, що забезпечують реалізацію функцій управління, штати і зміст робіт по управлінню підприємством, а також характер підпорядкованості вищим органам управління.

На цьому етапі повинні бути виявлені:

- інструктивно-методичні та директивні матеріали, на підставі яких визначаються склад підсистем і перелік завдань;
- можливості застосування нових методів вирішення завдань.

Зібрана аналітична інформація фіксується в двох взаємопов'язаних формах:

- функції – інформація про події та процеси, які відбуваються на підприємстві;

- сутності – інформація про речі, які мають значення для підприємства.
- Матеріали, отримані в результаті обстеження, використовуються для:
- обґрунтування розробки та поетапного впровадження системи;
 - складання специфікації на розробку системи;
 - розробку технічного і робочого проектів системи.

На етапі обстеження доцільно виділити дві складові:

- ***визначення стратегії впровадження;***
- ***детальний аналіз діяльності підприємства.***

Основним завданням першого етапу обстеження є оцінка реального обсягу проекту, його цілей і задач на основі виявлених функцій і інформаційних елементів об'єкта, що автоматизується.

Даний етап передбачає тісну взаємодію з основними потенційними користувачами системи і бізнес-експертами. Основне завдання взаємодії – отримати повне і однозначне розуміння вимог замовника.

Для забезпечення ефективної роботи на даному етапі розроблено цілий ряд технік і методик: мозковий штурм і фокус-група, техніки активного і пасивного спостережень, моделювання бізнес-процесів, аналіз документів та бізнес-правил, і багато інших. Для кожного проекту підбирається свій набір технік, що дозволяє врахувати особливості проекту, організації, матеріальних, нормативних та технічних обмежень.

По завершенні цієї стадії обстеження з'являється можливість визначити ймовірні технічні підходи до створення системи та оцінити витрати на її реалізацію (витрати на апаратне забезпечення, що накуповується, програмне забезпечення та розробку нового програмного забезпечення).

Отже, одним з перших документів, який розробляється в ході будь-якого проекту з розробки програмної системи, є ***концептуальний документ (технічне завдання), що описує на високому рівні призначення системи, контекст її використання, підходи до вирішення поставлених завдань, обмеження і стратегічні рішення щодо реалізації проекту.*** Цей документ задає межі проекту і забезпечує загальне бачення системи з боку всіх

зацікавлених сторін. В дод. Й наведено Зв'язок технічного завдання зі специфікацією. Нижче подано докладний опис пунктів технічного завдання.

Визначення вихідних стимулів для створення системи. На даному етапі вказуються основні причини, які стимулюють прийняття рішення про створення цього програмного продукту. Як правило, причин створення може бути одна або кілька з нижчеперелічених проблем, сприятливих можливостей або вимог бізнесу:

- потреба ринку;
- виробнича необхідність;
- потреба замовника;
- технічний прогрес;
- юридичні обмеження або норми.

Визначення цільового сегмента ринку. Прийнято сегментувати ринок наступним чином:

Ринок домашніх користувачів (може бути також розділений на звичайних і просунутих користувачів).

Ринок корпоративних користувачів.

1. SMB (Small and Medium Business) - компанії, що налічують від 1 до 250 співробітників:
 - Micro (або Soho) – 1-10 співробітників;
 - Small – 10-25 співробітників;
 - Medium – 25-250 співробітників.
2. Large - компанії, що налічують 250-2500 співробітників.
3. Corporation - корпорації з числом співробітників більше 2500.

Це поділ прийнято використовувати в зв'язку з тим, що вимоги, які накладаються користувачами, які належать до різних сегментів ринку, кардинально різняться. Це стосується як функціональності, способів адміністрування, так і питань ліцензування та підтримки продукту. Практично неможливо створити продукт, який би підійшов одночасно домашнім користувачам і в той же час міг би експлуатуватися у великій компанії.

Для того щоб правильно вибрати сегмент ринку, необхідно визначити вимоги, які накладаються кожним із сегментів ринку з урахуванням предметної області до програмного продукту, які наведено в табл. 5.1.

Таблиця 5.1 – Вимоги до програмного продукту по сегментам ринку

	Домашній користувач	Малий і середній бізнес	Велика компанія
Адміністрування	Не вимагається.	Інтуїтивно зрозуміле, яке не потребує спеціального навчання. Інтеграція з AD на рівні користувачів.	Віддалене або централізоване. Інтеграція з AD на рівні користувачів і прав. Централізована або, як мінімум, віддалена установка.
Інтерфейс	Графічний. Гарний, зручний і швидкий.	Графічний.	Графічний. Командний. SDK
Вимоги до безпеки	-	Захист паролем.	Захист сертифікатом.
Відмовостійкість	Залежно від області застосування.	Залежно від області застосування.	Залежно від області застосування.
Масштабованість	-	Підтримка до 250 комп'ютерів.	Підтримка до 2000 комп'ютерів.
Ліцензування	Ліцензії на: -одну копію; -користувача.	Ліцензії на: -одну копію; -користувача; -групу.	Використання спеціальних ліцензій.
Підтримка	e-mail Форум	e-mail Форум Телефон	e-mail Форум Телефон Виділений інженер для розгортання і підтримки продукту.
Спосіб продаж	Інтернет Магазин	Інтернет Магазин	Дилер

- ***Сценарії використання і проблеми***

Сценарій – це сукупність всіх процесів, в яких братиме участь програмний продукт, а також опис оточення, в якому його планується використовувати. Сценарій не повинен бути описом роботи окремого користувача для досягнення конкретної мети. Його цінність полягає в тому, що він описує способи взаємодії з продуктом всіх його користувачів одночасно протягом усього циклу експлуатації продукту. Таким чином, сценарій гарантує відсутність взаємовиключних вимог до продукту.

Для перевірки сценарію треба всього лише проаналізувати його виконання усіма зацікавленими особами (програти його).

Для продуктів під замовлення сценарії використання продукту формуються самим замовником. Як правило – скільки замовників, стільки і сценаріїв. найбільш ефективним методом є живий діалог із замовником, в якому аналітик задає питання (намагається розговорити замовника), а замовник відповідає на них. Якщо особистий контакт неможливий, як правило, допомагають анкети, які містять «потрібні» питання, за якими замовнику легше буде написати сценарій.

Для відкритого ринку спочатку визначаються профілі майбутніх клієнтів продукту, а потім для кожного з них створюється детальний сценарій його використання. Аналітик може описувати сценарії самостійно, використовуючи інформацію з особистого досвіду або відкритих джерел. Інший варіант, що дозволяє досягти явної переваги – знайти клієнтів або компанії, які підходять під раніше певні профілі і отримати сценарії безпосередньо від них.

Важливо не плутати поняття клієнта і користувача. Клієнтом може бути компанія, в якій безліч співробітників будуть користувачами системи. В такому випадку, профіль клієнта описує характерні риси і проблеми компанії, а профіль користувача – характеристики її співробітників.

Завдяки використанню сценаріїв акцент робиться на реальні потреби конкретних користувачів системи і лише потім визначається необхідний функціонал продукту. Кожен сценарій містить всі процеси, в яких планується

використовувати продукт, а тому виключається можливість того, що продукт буде задовольняти тільки частина вимог до системи.

Також на етапі формування сценаріїв дуже легко визначити ті ситуації або групи користувачів, які в принципі не зможуть бути задоволені майбутнім продуктом в силу технічних або інших обмежень.

Кожен сценарій повинен містити:

- Ім'я конкретного замовника або його профіль (як заголовок).
- Інформацію про всі типи користувачів, які будуть працювати з програмним продуктом.
- Всі процеси, в яких задіяно програмний продукт.
- Середовище операційної системи, в якій буде використовуватися програмний продукт.
- Вимоги до дизайну: операційна система; додатки, з якими інтегрується, формати введення/виведення.

Пріоритет. Залежить від того, наскільки важливий цей замовник або як багато покупців потраплятимуть під профіль клієнта, описаного в сценарії.

- ***Огляд конкурентів***

Структура огляду конкурентів зазвичай наступна:

1. Конкурентне становище на ринку.
2. Список конкурентів (резюме по кожному).
3. Список проблем, які покликані вирішувати програмні продукти конкурентів.
4. Список можливостей програмних продуктів конкурентів.

Сумарну інформацію про конкурентів бажано помістити в таблицю. У ній потрібно вказати, хто має можливість вирішувати зазначену проблему (сегмент ринку або профіль користувачів) і наскільки важливо мати можливість її вирішувати (обов'язково (essential), корисно (useful), бажано (desirable)).

В кожній комірці програмного продукту навпроти кожної проблеми потрібно вказати чи надає конкурент цю можливість чи ні (зазвичай

позначаються як «+», «-» або «+/-»).

По завершенні дослідження проблем, які вирішують програмні продукти конкурентів, слід провести повторний аналіз бізнес вимог до свого програмного продукту.

- ***Визначення потреб клієнта і/або ринку***

Коли визначено цільовий сегмент для вашого програмного продукту, слід визначити хто, які проблеми і в яких умовах буде вирішувати за допомогою нього.

Найбільш ефективним способом отримання відповіді на ці питання є визначення сценаріїв роботи користувачів з майбутнім продуктом.

- ***Визначення цілей продукту і критеріїв успіху***

Наступним завданням є визначення однієї або декількох цілей, які переслідують зацікавлені сторони при розробці програмного продукту. Необхідно описати основні переваги, які надасть розробка для бізнесу. Зробити це треба в вимірюваному вигляді. Також потрібно визначити механізм, використовуючи який, зацікавлені будуть вимірювати успіх продукту.

Нижче наведені найпоширеніші цілі, які зазвичай переслідуються при розробці програмного забезпечення:

Фінансові:

- Освоїти X% ринку за Y місяців.
- Збільшити сектор ринку в країні X на Y% за Z місяців.
- Досягти обсягу продажів X одиниць або доходу, рівного Y умовних одиниць, за Z місяців.
- Отримати X% прибутку або доходу з інвестицій протягом Y місяців.
- Досягти позитивного балансу по цьому продукту протягом Y місяців.
- Заощадити X умовних одиниць в рік, які зараз витрачаються на обслуговування системи.
- Зменшити витрати на підтримку на X% за Z місяців.
- Отримати не більше X дзвінків в службу обслуговування по кожній

одиниці товару і Y дзвінків по гарантії кожної одиниці товару протягом Z місяців після випуску товару.

- Збільшити валовий прибуток для існуючого бізнесу з X до $Y\%$.

Нефінансові:

- Досягти показника задоволення покупців, рівного, принаймні, X , протягом Y місяців з часу випуску товару.
- Збільшити продуктивність обробки транзакцій на $X\%$ і знизити рівень помилок даних до величини не більше $Y\%$.
- Досягти певного часу для досягнення домінуючого положення на ринку.
- Розробити надійну платформу для сім'ї пов'язаних продуктів.
- Розробити спеціальну базову технологічну основу для організації.
- Отримати X позитивних відгуків на програмний продукт на спеціалізованих рекламних Інтернет-площадках до певної дати.
- Добитися визнання програмного продукту найкращим по надійності серед аналогів до певної дати.
- Відповідати державним нормативним актам.
- Зменшити час обороту до X годин на $Y\%$ дзвінків покупців в службу підтримки.

- ***Образ програмного продукту (Product Vision)***

Визначаються всі основні характеристики, якими повинен володіти майбутній програмний продукт, щоб досягти раніше поставлених цілей, на основі проведеного аналізу.

Анкета для опису образу:

- «для» – цільова аудиторія покупців;
- «який» – положення про потреби або можливості;
- «цей» – ім'я програмного продукту;
- «є» – категорія програмного продукту;
- «який» – ключова перевага, основна причина для купівлі або використання;

- «на відміну від» – основний конкуруючий програмний продукт, поточна система або поточний бізнес процес;
- «наш продукт» – положення про основну відмінність і переваги нового програмного продукту.

- ***Список можливостей (Features List)***

На основі проведеного аналізу вже відомо кому і навіщо може бути потрібен програмний продукт. Отже, слід визначити яку функціональність він буде надавати для задоволення потреб майбутніх користувачів.

Спочатку потрібно визначити нефункціональні можливості, які повинні задовольняти раніше зібраним вимогам до дизайну. Ці можливості повинні бути чітко визначені на стадії створення концепції. Саме від списку нефункціональних можливостей буде залежати складність реалізації основних функцій програмного продукту. Вони ж будуть визначати вартість реалізації і тестування цих функцій, адже одна справа, наприклад, розробляти програмний продукт під конкретну платформу (наприклад, Microsoft Windows), і зовсім інша, реалізовувати функціонал для крос-платформного програмного продукту.

Нефункціональні та функціональні можна повинні описуватись за наступним переліком ознак:

- ім'я можливості;
- пріоритет можливості;
- наявність цієї функції у конкурентів (для кожного конкурента);
- короткий опис можливості;
- відмітка про конкурентів.

- ***Віхи програмного продукту (Product Milestones)***

Визначення контрольних точок проекту – це обов'язковий етап процесу розробки проекту, який тісно переплетений із збиранням і деталізацією вимог до проекту, отже має бути описаний в залежності від обраної методології розробки.

Додатковий документ, який може формуватися – ***техніко-економічне***

обґрунтування проекту, де чітко сформульовано, що отримає замовник, якщо погодиться фінансувати проект, коли він отримає готовий продукт (графік виконання робіт) та скільки це буде коштувати (для великих проектів повинен бути складений графік фінансування на різних етапах робіт). У документі бажано відобразити не тільки витрати, але і вигоду проекту, наприклад час окупності проекту, очікуваний економічний ефект (якщо його вдається оцінити).

В результаті розробка концептуальних документів дозволяє:

- створити високорівневий опис рішення відповідно до загальновизнаних стандартів розробки бізнес-аналітичних документів;
- сформулювати розуміння зацікавленими особами кордонів рішення (що рішення має забезпечувати і що знаходиться поза рамками рішення);
- дає можливість планування робіт і виконання подальших дій з розробки рішення.

5.4.2 Аналіз вимог до програмного забезпечення

Процес проектування програмних продуктів починається з визначення вимог. На цьому етапі проходить структуризація вже зібраних в процесі концептуалізації вимог. Мета етапу – надати чіткий перелік не дубльованих вимог до системи, які повинні бути виділені з надлишкових варіантів використання, які були отримані на попередньому етапі.

Правильно згруповані вимоги допоможуть обійтися мінімальною кількістю функціоналу для задоволення максимально більшої кількості цілей, а це, в свою чергу, допоможе заощадити бюджет і не дасть розповзтися рамкам проекту.

Існують наступні типи вимог.

1. ***Програмні вимоги (software requirements)*** – властивості програмного забезпечення, які повинні бути належним чином представлені для

вирішення конкретних практичних задач.

2. **Функціональні вимоги (*functional requirements*)** описують внутрішню роботу системи, її поведінку: калькулювання даних, маніпулювання даними, опрацювання даних, і інші специфічні функції які повинна виконувати система..
3. **Нефункціональні вимоги (*non-functional requirements*)** – вимоги, які визначають критерії роботи системи в цілому: продуктивність, зручність супроводу, розширюваність, надійність.

Функціональні вимоги визначають, що система повинна робити (описуються діаграмами прецедентів та докладніше для кожного типу користувача – сценаріями варіантів використання), а нефункціональні – визначають якою система повинна бути (специфікація).

При розробці діаграм прецедентів та варіантів використання рекомендується користуватися навчальними посібниками [7-8].

Після виявлення вимог, проводиться їх аналіз – процес виявлення недоліків вимог (неточностей, неповноти, неоднозначностей чи суперечностей) та їх виправлення, а також документування.

Вимоги можуть документуватись в різних формах, але частіше за все у вигляді **специфікації вимог до програмного забезпечення проекту (SRS)**.

В результаті аналізу вимог ми отримуємо:

- закінчений опис поведінки системи, яку потрібно розробити;
- наявність повністю сформульованих функціональних і нефункціональних вимог до програмного забезпечення;
- можливість точної оцінки етапів і планів, термінів проекту;
- можливість початку робіт з розробки програмного забезпечення.

Специфікація вимог до програмного забезпечення (SRS) зосереджена на зборі та організації всіх вимог, що оточують проект. Корисно збирати вимоги до програмного забезпечення проекту в офіційному документі стилю IEEE830 [14], але основні вимоги до SRS можна звести до переліку пунктів, який наведено в додатку Й.

Нижче подано докладний опис пунктів специфікації.

- **Системні вимоги**

Системні вимоги (System requirements) описують характеристики, яким повинен відповідати цифровий пристрій (ПК, гральна консоль, мобільний телефон тощо) для коректної роботи певного програмного забезпечення. Ці вимоги можуть описувати, як апаратне забезпечення, так і програмне забезпечення (необхідні драйвери, операційна система тощо). Розрізняють мінімальні та рекомендовані системні вимоги. Якщо мінімальні системні вимоги показують, яка конфігурація системи цілком необхідна для запуску програмного продукту, то рекомендовані системні вимоги показують, яка конфігурація здатна забезпечити максимально комфортні умови роботи програмного продукту.

- **Вимоги до проектування**

Вимоги до проектування (Design Requirements) – архітектура програмного продукту (Product Architecture), яка описує конкретні матеріальні сутності фізичної системи, яка проектується. Для опису таких сутностей призначений такий аспект модельного представлення, як фізичне представлення моделі. Для фізичного представлення системи слід:

- описати процес об'єктно-орієнтованої декомпозиції системи до рівня переліку її підсистем та їх зв'язків, для опису її логічної структури у вигляді пакетів компонентів (*діаграма компонентів*);
- описати розподіл елементів системи, розподілених по обчислювальним вузлам (*діаграма розгортання*) з урахуванням на якій платформі та яких обчислювальних засобах вона реалізована.

При написанні даного пункту рекомендується користуватися навчальними посібниками [7-10].

- **Обмеження інтерфейсів**

Обмеження інтерфейсів (Interfaces scopes) – зазвичай є розширенням вимог до проектування, тому описується за потреби.

- **Модель взаємодії**

Описати:

- відібрані варіанти використання (Use case diagram);
- активність з урахуванням зазначених варіантів використання (Activities);
- макети графічного інтерфейсу користувача (GUI mock-ups);
- специфікація інтерфейсу командного рядка (CLI specification);
- специфікація інтерфейсу прикладного програмування (API specification).

5.4.3 Проектування логічної структури системи

Даний пункт передбачає розроблення логічної моделі системи у вигляді *моделей класів та пакетів*, які безпосередньо вказують з чого складається система. Логічне проектування ще називають детальним проектуванням класів.

При написанні даного пункту рекомендується користуватися навчальними посібниками [7-10].

5.4.4 Моделювання поведінки системи

Модель поведінки системи – це опис логіки її роботи. Отже, поведінка системи визначається множиною об'єктів, що обмінюються повідомленнями, і, як правило, описується *діаграмами послідовності, комунікації та кінцевого автомату*.

При написанні даного пункту рекомендується користуватися навчальними посібниками [7-10].

5.4.5 Проектування та розробка бази даних

При проектуванні інформаційних систем з базами даних, що входять до їх

складу, зручно користуватися класифікацією моделей, зображеною на рис. 5.2.

Усі моделі даних, які використовуються на трьох етапах проектування, діляться на три види. На першому етапі досліджується предметна область, виявляються в ній об'єкти і процеси, які треба буде відобразити в системі при розв'язанні задач, для яких вона розробляється. Модель, яка використовується на цьому етапі, служить для наочного представлення семантичних зв'язків у предметній області. Строга формалізація структури даних на цьому етапі не обов'язкова. Такі моделі називаються інфологічними (концептуальними). Нині найпоширенішою інфологічною моделлю є модель сутність-зв'язок.

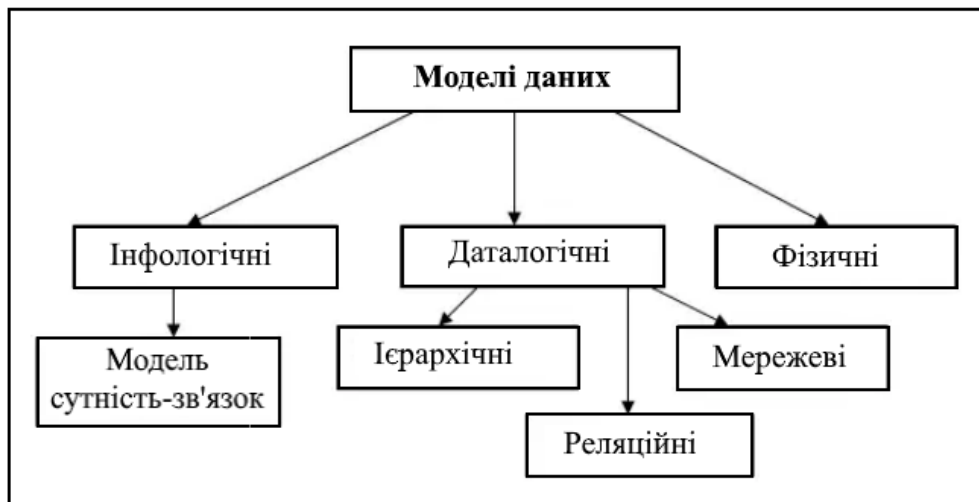

Рисунок 5.2 – Моделі даних

Після того як закінчено дослідження предметної області і детально поставлена задача проектування можна переходити до другого етапу, на якому проектується *база даних*. На цьому етапі використовуються формальні моделі даних, в які треба перетворити інфологічну модель. Такі моделі, які безпосередньо використовуються в базах даних, називаються *даталогічними*. Найбільше поширення серед даталогічних моделей отримали реляційні моделі баз даних.

Базу даних незалежно від її даталогічної моделі можна по-різному розмістити на різних зовнішніх носіях. Наприклад, можна використати жорсткий диск або твердотільну зовнішню пам'ять. Для опису фізичного

розміщення бази даних служить *фізична модель*.

При написанні даного пункту рекомендується користуватися навчальними посібниками [7, 19].

5.5 Розробка і тестування системи

Розділ розробки (кодування) і тестування системи кваліфікаційної роботи повинен включати таке:

- загальні відомості про алгоритм, які використовуються в роботі;
- вибір алгоритмів роботи системи;
- функціональний аналіз алгоритму;
- опис логічної структури;
- опис і обґрунтування методу організації вхідних і вихідних даних;
- опис і обґрунтування вибору апаратних і програмних засобів (у тому числі необхідні розрахунки);
- вибір мови програмування та СКБД;
- застосовані методи оптимізації програмного продукту;
- надійність програми;
- реалізація та впровадження результатів (*за наявності*).

Розгляд наведених положень при виконанні кваліфікаційної роботи підпорядковується задачам, які визначаються як темою роботи, так і необхідністю продемонструвати вміння застосовувати на практиці методологію розробки програмних додатків.

5.5.1 Розробка системи

Етап розробки (20-25 сторінок) передбачає моделювання та реалізацію програмного забезпечення ІС. Передбачається вибір програмного середовища, розробка алгоритмів, та кодування. Обов'язково необхідно відобразити процес

розробки бази даних та проектування інтерфейсу користувача.

Процес розробки ПЗ необхідно будувати з використанням технологій моделювання та верифікації ПЗ, зокрема може бути застосована технологія Model Checking.

Обґрунтування вибору засобів реалізації. Вибір програмних та апаратних засобів для розв'язання поставлених задач проводиться на підставі постановки задачі, розроблених структури та алгоритму функціонування розроблюваного об'єкту. Необхідно навести аргументи на користь вибору середовища розробки, мови (мов) програмування, СКБД та інших необхідних засобів, а також конфігурації апаратних засобів. Вибір засобів розробки повинен бути спрямованим на оптимізацію процесу розробки (можуть розглядатися часові, вартісні, функціональні та інші параметри).

Опис структурної (функціональної) схеми. Загальний структурний опис системи (програми) має відображати основні структурні компоненти та зв'язки між ними. Переважно відображається структура за функціональними ознаками. При необхідності наводяться структурні схеми всієї системи та її складових. Опис подається у текстовому та графічному вигляді.

Результат уточнення структури може бути представлений у вигляді структурної та функціональної схем, які дають досить повне уявлення про проєктоване програмне забезпечення.

Структурна схема програмної системи визначає основні функціональні частини системи, їх взаємозв'язки та призначення. Під функціональною частиною розуміють складову частину схеми (елемент): підсистему, функціональну групу або інші структурні компоненти.

Структурна схема призначена для відображення загальної структури системи, тобто її основних блоків, вузлів, частин та головних зв'язків між ними. Із структурної схеми повинно бути зрозуміло, навіщо потрібний даний елемент і як він працює в основних режимах роботи, як взаємодіють його частини. Позначення елементів структурної схеми можуть обиратись довільно, хоча

загальноприйнятих правил виконання схем слід дотримуватись.

Більш повне уявлення про проектоване програмне забезпечення з точки зору взаємодії його компонентів між собою і з зовнішнім середовищем дає функціональна схема.

Функціональна схема – це схема взаємодії компонентів ПЗ з описом інформаційних потоків, складу даних у потоках і зазначенням використовуваних файлів і пристроїв. Для зображення функціональних схем використовують спеціальні позначення (графічні символи), встановлені стандартом (ГОСТ 19.701-90 – Единая Система Программной Документации, рис. 5.3).

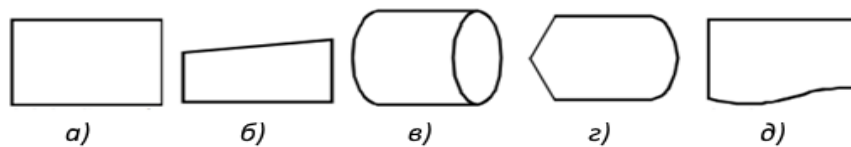

Рисунок 5.3 – Основні графічні символи для опису функціональної схеми ПЗ,

- де: а) – процес, підсистема;
 б) – ручне введення;
 в) – пристрій пам'яті з прямим доступом;
 г) – дисплей;
 д) – документ.

Функціональні схеми інформативніші ніж структурні. На рис.5.4 приведені структурна (а) та функціональна (б) схеми програмної системи.

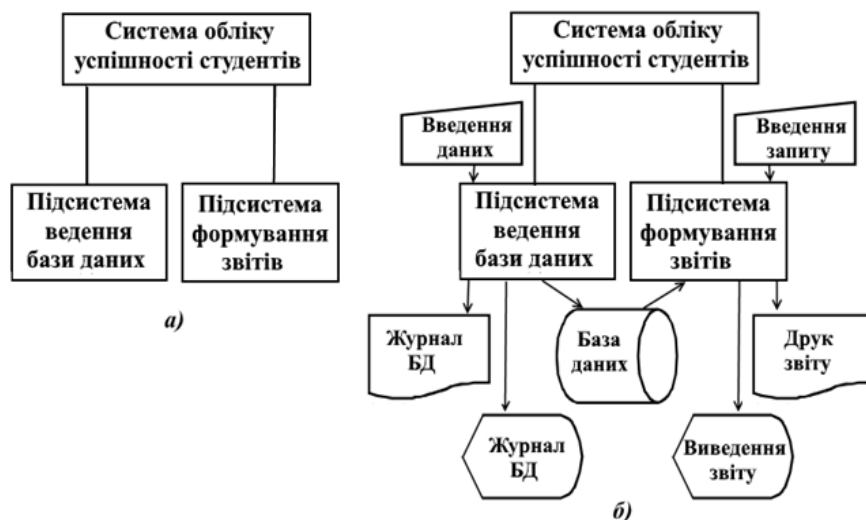

Рисунок 5.4 – Приклад схем програмної системи

Усі компоненти структурних і функціональних схем мають бути описані на різних рівнях деталізації, при цьому кількість рівнів залежить від розмірів і складності завдання обробки даних. Рівень деталізації повинен бути таким, щоб різні частини і взаємозв'язок між ними були зрозумілі в цілому.

Опис логічної схеми системи. У цьому підрозділі повинна бути описана послідовність дій, що відбувається у проєктованому об'єкті, яка призводить до того чи іншого результату. Звичайною формою опису логічної схеми є опис алгоритму функціонування системи або програми, який виконується в текстовому вигляді, а потім подається його графічна інтерпретація у вигляді блок-схеми алгоритму (або у вигляді діаграм діяльності UML [7-10]).

Якщо об'єкт має складну структуру, рекомендується подавати узагальнену блок-схему алгоритму всієї системи та блок-схеми алгоритмів її компонентів. Ступінь деталізації опису визначається за погодженням з керівником роботи, але представлена логічна структура повинна однозначно описувати основні інформаційні процеси, які відбуваються у проєктованому об'єкті, та їхній характер: операції зберігання, обробки, відображення та передачі даних, циклічні структури, переходи за умовою тощо.

Реалізація фізичних аспектів бази даних. Невід'ємною частиною чисельної категорії інформаційних систем є бази даних (БД). База даних є єдиним і великим сховищем даних. Це сховище визначається один раз, а потім багаторазово (і спільно) використовується різними користувачами або функціональними частинами системи.

Проектування бази даних – це ітераційний процес, який має свій початок, але не має кінця і складається з нескінченної низки уточнень. Його слід розглядати перш за все, як процес пізнання. Як тільки проєктувальник приходить до розуміння роботи системи і сенсу оброблюваних даних, а також висловлює це розуміння засобами обраної моделі даних, набуті знання можуть показати, що потрібне уточнення і в інших частинах проєкту. Особливо важливу роль в загальному процесі успішного створення системи грає концептуальне і логічне проектування бази даних. Якщо на цих етапах не

вдасться отримати повне уявлення про роботу системи, то задача визначення всіх необхідних для користувача уявлень або забезпечення захисту бази даних стає надмірно складною або навіть нездійсненною. До того ж буде важче визначення способи фізичної реалізації або досягнення прийнятної продуктивності системи.

У ході третьої фази процесу проектування бази даних (перша фаза – концептуальне проектування, друга фаза – логічне проектування) розробник повинен був прийняти рішення про те, як перетворити логічний проект бази даних (тобто сукупність сутностей, атрибутів, зв'язків і встановлених обмежень) в проект фізичної бази даних, яка реалізується в середовищі обраної цільової СКБД. Оскільки багато аспектів фізичного проектування баз даних істотно залежать від типу обраної цільової СКБД, то можливе існування більш ніж одного способу реалізації будь-якого заданого елемента бази даних. Цілком очевидно, що розробник повинен добре знати функціональні можливості обраної цільової СКБД, а також чітко розуміти всі її переваги і недоліки, що дозволить йому приймати обґрунтовані рішення при виборі того чи іншого методу реалізації бази даних. Крім того, у кожному конкретному випадку розробник повинен вміти вибрати оптимальну стратегію розміщення і зберігання даних.

Фізичне проектування бази даних на четвертій фазі являє собою процес підготовки опису *реалізації* цієї бази у вторинній пам'яті. Створюється опис таблиць бази даних і обраних для них структур зберігання, а також методів доступу, які будуть використовуватися для ефективного доступу до даних. Високоякісний проект реалізації таблиць бази даних може бути створений тільки розробниками, які добре знають всі функціональні можливості обраної цільової СУБД.

Таким чином, якщо при логічному проектуванні і першій фазі фізичного проектування розробник зосереджується на тому, *що треба зробити*, тоді як при фізичній реалізації БД він шукає спосіб, *як це зробити*. У кожному разі потрібно наявність різних навичок. Так, фахівець з фізичного проектування баз

даних повинен чітко уявляти, як та чи інша СКБД функціонує в комп'ютерній системі, а також добре знати усі функціональні можливості цільової СКБД.

Оскільки функціональні можливості різних СКБД досить сильно відрізняються один від одного, фізичне проектування завжди тісно пов'язане з особливостями конкретної обраної системи. Однак етап фізичної реалізації бази даних не є абсолютно ізольованим від інших – як правило, між логічним і фізичним проектуванням є постійний зворотний зв'язок, який часто охоплює і розробку додатків користувача. Наприклад, рішення, прийняті на етапі фізичної розробки (реалізації) БД з метою підвищення продуктивності системи, можуть впливати на структуру її логічної і фізичної схеми БД.

Фізичне проектування (реалізація) БД складається з таких етапів:

1. Проектування фізичного представлення бази даних.
2. Аналіз транзакцій.
3. Вибір файлової структури.
4. Визначення вторинних індексів.
5. Аналіз необхідності введення контролю надлишкових даних.
6. Визначення вимог до дискової пам'яті.
7. Розробка механізмів захисту.
8. Визначення прав доступу.
9. Організація моніторингу і налаштування функціонування системи.

Подальше фізичне проектування бази даних являє собою процес підготовки опису реалізації цієї бази у вторинній пам'яті. Створюється опис таблиць бази даних і обраних для них структур зберігання, а також методів доступу, які будуть використовуватися для ефективного доступу до даних. Високоякісний проект реалізації таблиць бази даних може бути створений тільки розробниками, які добре знають всі функціональні можливості обраної цільової СКБД.

Наступний етап передбачає вибір структури файлів і методів доступу, які будуть застосовані при реалізації кожної з таблиць бази даних. Як правило, кожна СКБД надає кілька альтернативних варіантів схеми зберігання даних.

Виконання цього етапу передбачає проведення аналізу транзакцій, які будуть виконуватися в базі даних. Результати аналізу використовуються для вибору оптимальної файлової організації таблиць.

З метою оптимізації продуктивності системи можуть бути прийняті рішення про створення вторинних індексів або внесення в контрольованих надлишкових даних. Завершується даний етап проведенням оцінки обсягу дискового простору, необхідного для розміщення створюваної бази даних. Існує кілька показників, які можуть бути використані для оцінки досягнутої ефективності:

1. **Пропускна здатність транзакцій.** Цей показник є кількістю транзакцій, які можуть бути оброблені за заданий інтервал часу. У деяких системах, наприклад, в службах резервування авіаквитків, банківських службах – забезпечення високої пропускнуої спроможності (здатності) транзакцій є вирішальним чинником успіху усієї системи.
2. **Час відповіді.** Характеризує часовий проміжок, необхідний для виконання однієї транзакції.
3. **Дискова пам'ять.** Цей показник є об'ємом дискового простору, необхідного для розміщення файлів бази даних. Розробник повинен прагнути мінімізувати об'єм використовуваної дискової пам'яті.

Проте жоден з цих чинників не є самодостатнім. Як правило, розробник вимушений жертвувати одним з показників заради іншого, щоб досягти оптимального балансу.

Так, наприклад, *послідовні файли* є оптимальним варіантом формату файлу для таблиць, в які планується внести велику кількість записів. Їх використання малоефективне, якщо потрібний вибірковий доступ тільки до окремих записів.

Хешовані файли ефективні в тих випадках, якщо дані вибираються по точній відповідності, заданій значенню ключа. Цей формат файлів не підходить для вибірки даних за шаблоном з символами підстановки, по діапазону значень

ключа, по неповному значенню ключа або за значенням атрибуту, відмінного від ключа перемішування.

Індексно-послідовні файли (ISAM) є гнучкішою структурою, ніж хешовані файли. Вони ефективні при вибірці даних по заданому значенню ключа, за шаблоном з символами підстановки, по діапазону ключів або по частині ключа. Проте індекс ISAM-файлів статичний і створюється безпосередньо при створенні самого файлу. У результаті продуктивність вибірки даних з ISAM-файлу зменшується в міру внесення змін до його даних.

Вторинні індекси є механізмом визначення додаткових ключів для таблиць бази даних, які можуть використовуватися для підвищення ефективності вибірки даних. Проте наявність вторинного індексу створює додаткове навантаження при внесенні змін до даних, що повинне враховуватися при ухваленні рішення про створення цих індексів.

У деяких випадках можна відмовитися від переваг, що досягаються при використанні повністю нормалізованих відносин, на користь забезпечення більш високого рівня продуктивності системи. Подібні рішення слід приймати тільки тоді, коли задовольнити вимоги до продуктивності системи будь-якими іншими способами неможливо. Практика показує, що денормалізація частини відносин може виявитися придатним методом, якщо рівень продуктивності системи незадовільний, дані в таблицях бази даних оновлюються відносно рідко, а кількість виконуваних запитів дуже велика.

База даних є цінним корпоративним ресурсом, тому організація її захисту є одним з найважливіших завдань розробників. Призначення наступного етапу фізичного проектування (етап 7) полягає в реалізації тих вимог до захисту даних, які були встановлені ще на етапі логічного проектування бази даних. Використовувані рішення можуть включати створення представлень користувача (видів) і організацію механізму контролю над доступом користувачів до даних, що реалізовується за допомогою засобів мови SQL.

Кожному користувачеві бази даних адміністратор цієї бази привласнює ідентифікатор користувача. Як правило, цей ідентифікатор захищається

особистим паролем – з цілком очевидних причин. Будь-який SQL-оператор, який виконується в середовищі СКБД, виконується від імені певного користувача. Ідентифікатор користувача використовується для визначення того, на які об'єкти бази даних цей користувач може посилатися, а також які саме операції він може виконувати з цими об'єктами. Будь-який об'єкт, що створюється засобами мови SQL, має свого власника. Власник вказується його ідентифікатором користувача. Власник об'єкту є єдиною персоною, яка знає про існування цього об'єкту і має право виконувати над ним будь-які операції.

Привілеями (чи *правами доступу*) називаються дії, які користувачеві дозволено виконувати відносно конкретної таблиці або представлення. Наприклад, привілей SELECT дозволяє користувачеві вибирати інформацію з відповідної таблиці. Коли користувач створює таблицю за допомогою оператора CREATE TABLE, він автоматично призначається власником створеного об'єкту і отримує повний набір прав доступу до нього. Всі інші користувачі не мають ніяких прав доступу до створеного їм об'єкту. Для надання іншим користувачам можливості доступу до нової таблиці, її власник повинен явно надати їм необхідні привілеї, наприклад, за допомогою оператора GRANT.

Останній етап (етап 9) фізичного проектування бази даних полягає у проведенні безперервного контролю за функціонуванням створеної системи і виконанням налаштування, сприяючого досягненню її максимальної продуктивності. Більшість комерційних СКБД надає в розпорядження адміністратора бази даних набір утиліт, призначених для спостереження за функціонуванням системи і її налаштування.

Розробка інтерфейсу користувача. Розробка інтерфейсу користувача є важливою стадією конструювання. Інтерфейс забезпечує взаємодію користувача та програмно-технічного забезпечення ІС.

Ефективність інтерфейсу визначається здатністю проектувальника передбачити вимоги користувачів, які виникнуть на першому та наступному етапах використання інформаційної системи. Необхідно передбачити зростання

(зміну) вимог до програмно-технічного комплексу в майбутньому та забезпечити здатність ІС до їх виконання без доопрацювання системи.

Форма або звіт повинні мати привабливий зовнішній вигляд і бути гармонійним поєднанням полів або груп полів, рівномірно розподілених на поверхні форми/звіту. При цьому у формі/звіті не повинно бути областей з дуже малою або занадто великою концентрацією полів. Крім того, поля треба розміщувати через регулярні інтервали і вирівнювати їх по вертикалі і горизонталі. Якщо екранна форма має якесь еквівалентне представлення на папері, то їх зовнішній вигляд має бути погоджений. Всюди повинні використовуватися тільки знайомі і зрозумілі терміни або ж скорочення, вибрані із заздалегідь погодженого списку. Для поліпшення зовнішнього вигляду форми або звіту можна використати колірне оформлення. Крім того, виділення кольором може застосовуватися для найважливіших полів або повідомлень. Для досягнення оптимального результату колір слід використати узгоджено і продумано. Наприклад, у формах поля з білим фоном можуть означати поля введення, а поля з синім фоном – поля з даними, призначеними тільки для відображення на екрані.

Користувач має бути візуально проінформований про загальний простір, доступний для введення даних в кожному з полів. Це дозволить йому ще до введення даних вибрати для них найбільш відповідну форму представлення. Користувач повинен легко визначати, які операції доступні йому для переміщення курсора у формі або звіті. Зазвичай для подібних цілей використовуються клавіші табуляції, клавіші із стрілками або покажчик миші.

Користувач повинен легко визначати, які саме операції доступні йому для виправлення помилки, допущеної при введенні даних. Для цієї мети зазвичай використовуються прості механізми, подібні до натиснення клавіші <Backspace> чи повторному введенню поверх помилкових символів.

При введенні в поле неправильних даних програма повинна виводити повідомлення про помилку. Це повідомлення повинне інформувати користувача про помилки, що припустилася, і вказати діапазон допустимих

значень.

Необов'язкові для введення поля мають бути явно відмічені за допомогою відповідного напису або виділення особливим кольором. Подібні поля слід розташовувати після обов'язкових для введення полів.

Коли користувач поміщає курсор миші в чергове поле, то в деякому стандартному місці (наприклад, в рядку стану цього вікна) слід вивести інформацію про це поле.

Користувач повинен ясно уявляти собі, коли процес заповнення форми буде закінчений. Проте завершення цього процесу не має бути автоматичним – доцільно виводити застережливе повідомлення, щоб при необхідності користувач зміг ще раз проглянути введені їм дані.

Процес проектування інтерфейсу користувача в роботі повинен бути відображений шляхом висвітлення результатів виконання вимог, запропонованих відомим проектувальником інтерфейсів Якобом Нільсеном [6], та описаних у роботі [7, розділ 13].

Опис розробки програмних компонентів. У даному підрозділі необхідно представити опис розроблених модулів або інших структурних компонентів, а також навести відомості про призначення модуля, зв'язки з іншими компонентами розробки, особливості реалізації алгоритму. Опис супроводжується фрагментами тексту модуля з необхідними коментарями. Опис розробки програмних компонентів повинен містити достатні відомості щодо використаних методів, технологій, стандартних та запозичених компонентів тощо.

5.5.2 Тестування системи

Тестування системи, програми або програмного комплексу (Software Testing) – це перевірка відповідності між реальною та очікуваною поведінкою програми, здійснюваною на кінцевому наборі тестів, обраному певним чином, в залежності від потреб перевірки.

Отже, результатом цього етапу є верифікація та/чи валідація розробленої системи.

Верифікація (verification) – це процес оцінки системи або її компонентів, метою якого є визначення того, чи задовольняють результати поточного етапу розробки умовам, сформованим на початку цього етапу [IEEE]. Тобто, чи виконуються наші цілі, терміни, завдання з розробки проекту, визначені на початку поточної фази.

Валідація (validation) – це визначення відповідності ПЗ, що розробляється, очікуванням і потребам користувача, вимогам до системи [BS7925-1].

Даний підрозділ КВР (5-10 сторінок) повинен надати підтвердження коректності виконання своїх завдань інформаційною системою в цілому та її програмним забезпеченням зокрема. Тестування використовує критерій коректності виконавчого додатку для ідентифікації дефектів або для того, щоб показати мінімальний рівень прийнятності. Даний процес складається, як мінімум, з модульного, інтеграційного або системного тестування [7, розділ 14].

Тестування розробленої системи, програми або програмного комплексу у загальному випадку проводиться за схемою, етапи якої передбачають:

- визначення об'єкту та мети тестування;
- визначення мети тестування;
- вибір технології тестування та розробка програми тестування;
- проведення тестування за розробленою програмою;
- підведення висновків з тестування.

За необхідності можуть бути розроблені та застосовані:

- тести для класів, які базуються на реалізації поведінки;
- тести для класів і малих кластерів класів, які часто утворюють шаблони, відповідальні за реалізацію конкретних зовнішніх або внутрішніх функцій;
- тести для об'єктно-орієнтованої системи загалом, що базується на її перевірці в робочому режимі.

Тестування розробленої системи зазвичай проводять на таких основних рівнях тестування.

Модульне тестування – це процес перевірки окремих програмних процедур (модулів) і підпрограм, що входять до складу програм. Модульне тестування проводиться безпосереднім розробником і дозволяє перевіряти всі внутрішні структури і потоки даних у кожному модулі. Цей вид тестування є частиною етапу розробки.

Інтеграційне тестування проводиться для перевірки спільної роботи окремих модулів і передуює тестуванню всієї системи як єдиного цілого. У ході інтеграційного тестування перевіряються зв'язки між модулями, їх сумісність і функціональність. Воно здійснюється незалежним тестувальником і входить до складу етапу тестування.

Системне тестування призначене для перевірки програмної системи в цілому, її організації та функціонування на відповідність специфікаціям вимог замовника. Його проводить незалежний тестувальник після успішного завершення інтеграційного тестування.

Приймальне тестування проводиться організацією, що відповідає за інсталяцію, супровід програмної системи та навчання кінцевого користувача. Особливості цього етапу кваліфікаційної роботи залежать від специфіки теми та завдання на виконання кваліфікаційної роботи.

У цьому ж розділі (кінцевий підрозділ – «4.x Реалізація та впровадження результатів») подають приклади впровадження створеної системи. Подаються зображення інтерфейсу, вигляд вихідних даних, характеристики процесів, які використовують цей програмний продукт.

Даний розділ може включати такі етапи як впровадження (або рекомендації до впровадження) і вдосконалення системи.

Розділ тексту має закінчуватися підрозділом – **Висновки до розділу** (без нумерації підрозділу) не більш 1-2 сторінки.

5.5.3 Реалізація та впровадження результатів

Результативність дослідження значною мірою визначається ступенем реалізації його результатів, тобто впровадженням. Впровадження завершених наукових досліджень – заключний етап КВР.

Впровадження – це передача замовнику наукової продукції (звіти, інструкції, методики, технічні умови, технічний проект тощо) у зручній для реалізації формі, що забезпечує техніко-економічний ефект.

Необхідно відмітити, що КВР перетворюється в продукт лише з моменту її споживання замовником. Отже, впровадження завершених наукових досліджень полягає в передачі наукових результатів у практичне використання.

Основними **результатами наукових досліджень** є такі:

- *теоретичні результати* (визначення/уточнення термінології, виявлення властивостей об'єктів, що досліджувались, закономірностей їх взаємодії з іншими явищами тощо);
- *методологічні або методичні результати* (розроблення методик обліку, аналізу, контролю, оцінки об'єктів, що досліджувались, а також методики з організації та управління тощо);
- *прикладні (практичні) результати* (застосування розроблених методик, алгоритмів тощо в процесі обліку, аналізу, контролю, оцінки, організації, управління діяльністю окремої організації, підприємства, групи підприємств, галузі тощо).

Основними **рівнями впровадження результатів наукових досліджень** є такі:

- *державний* (прийняття результатів наукових досліджень державними органами влади – Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України тощо);
- *регіональний* (прийняття результатів наукових досліджень регіональними структурами);

- *галузевий* (прийняття результатів наукових досліджень галузевими структурами);
- *окреме підприємство* (впровадження результатів у практику роботи конкретного підприємства);
- *навчальний процес* (використання результатів наукових досліджень у навчальному процесі – при формуванні навчальних програм, планів, написанні лекцій, навчальних посібників, підручників тощо).

Впровадження наукових досліджень у практику роботи підприємств, як правило, складається з двох стадій: дослідно-виробничого впровадження та серійного впровадження (впровадження досягнень науки, нової техніки, нової технології).

Після дослідно-виробничого впровадження нові матеріали, конструкції, технології, рекомендації, методики впроваджують у серійне виробництво як елементи нової техніки.

Після впровадження досягнень науки у виробництво складають пояснювальну записку, до якої додають акти впровадження та експлуатаційних випробувань, розрахунок економічної ефективності, довідки про річний обсяг впровадження для включення економії, що буде отримана, в план зниження собівартості, протокол часткової участі організацій у розробленні та впровадженні, розрахунок фонду заробітної плати та інші документи.

Впровадження результатів КВР фінансують організації, які його здійснюють.

5.6 Висновки

Висновки є завершальною та особливо важливою частиною КВР, що має продемонструвати результати розробки, ступінь реалізації поставленої мети та завдань. У цьому розділі необхідно надати підсумок усієї виконаної роботи, отриманих результатів розробки та їхнє співвідношення із загальною метою та

завданнями КВР. Висновки повинні містити відповіді на всі пункти завдання, які були визначені на розробку.

Висновки і пропозиції мають бути сформульовані в тезовій формі чітко, зрозуміло; відображати зміст роботи, її теоретичне і практичне значення, виклад основних результатів (як позитивних, так і негативних) кваліфікаційної роботи.

На підставі отриманих результатів у роботі можуть надаватися рекомендації щодо практичного та наукового використання здобутих результатів. У рекомендаціях визначають необхідні, на думку автора, подальші дослідження проблеми; подають пропозиції щодо ефективного використання результатів розробки і перспективи її подальшого розвитку.

Висновки, пропозиції і рекомендації можна розділити на підпункти у вигляді послідовно пронумерованих абзаців. При цьому кожен абзац має містити окремий завершений висновок чи рекомендацію.

Будь-які бібліографічні посилання у висновках недоречні, тут подається виключно авторський текст.

Рекомендований обсяг висновків – 2-4 сторінки.

5.7 Список використаних джерел

Список літературних джерел містить відомості про весь обсяг інформації, який використовується в роботі. Він певною мірою відбиває наукову етику і культуру наукової праці. Саме з нього можна зробити висновок про ступінь ознайомлення студента з наявною літературою з досліджуваної проблеми.

Список повинен бути оформлений відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи, на які мають бути посилання у відповідних місцях тексту (додаток К).

Прізвище автора (авторів) подаються в називному відмінку. Якщо є два, три або чотири автори, то їх прізвища з ініціалами подають через кому у тій послідовності, в якій вони надруковані в літературних джерелах. Бібліографічні

описи в переліку посилань подають за алфавітним порядком або у порядку звертання відповідно до вимог стандарту [4, підрозділ 6.12].

У тексті посилання на використане джерело виконується в межах речення у квадратних дужках із зазначенням номера джерела у списку та сторінки (сторінок) у тексті джерела, на яких знаходиться потрібна інформація (роздільник – кома). Діапазон сторінок вказується номерами першої та останньої, розділених дефісом. Якщо одночасно робиться посилання на кілька джерел, їх розділяють крапкою з комою. Наприклад: [16, 44; 18, 7-13] – сторінка 44 у джерелі №16, сторінки 7-13 у джерелі №18.

Список використаних джерел слід розміщувати без повторів одним із таких способів: в порядку появи посилань у тексті КВР або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або назв книг.

Перелік використаних джерел у КВР повинен містити не менше 20 сучасних джерел (підручники та навчальні посібники, періодичні видання, журнали, монографії, матеріали конференцій, Інтернет-джерела, стандарти).

5.8 Додатки

Додатки (якщо вони є у роботі) розміщуються після списку використаних джерел. Додатки оформляються як продовження роботи на наступних її сторінках, розміщуючи їх у порядку посилань у тексті роботи. У додатки слід відносити допоміжний матеріал, який при включенні його в основну частину роботи захиращує текст:

- допоміжні рисунки і таблиці великих розмірів;
- заповнені бланки різних документів;
- інструкції та методики;
- описи алгоритмів і програм, виконаних на ЕОМ;
- зразки документів.

Кожний додаток починається з нової сторінки, має свій заголовок, який

розташовується по центру. Малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток __» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г', Є, І, і, Й, О, Ч, Ь, наприклад, «Додаток А», «Додаток Б».

До матеріалів допоміжного характеру відносять громіздкі таблиці та ілюстрації; матеріали, які через великий обсяг, специфіку викладення або форму подання не можуть бути внесені до основної частини (оригінали фотографій, інструкції, методики, блок-схеми, дослідницькі анкети, форми звітності тощо). У додатках також подається лістинг програми, текст керівництва користувача та інші документи, якщо вони не виконуються у вигляді самостійних програмних документів відповідно до стандартів.

На всі додатки обов'язково повинні бути зроблені посилання в основному тексті КВР.

5.9 Відгук керівника та рецензія

Відгук керівника (додаток Д) – це офіційний документ, в якому керівник дає оцінку КВР та особистої фахової підготовки студента.

Рецензія на КВР (додаток Ж) є офіційним документом, в якому рецензент (співробітник ВНЗ чи сторонньої організації, яка має повноваження здійснювати рецензування КВР) дає загальну оцінку кваліфікаційної роботи студента та вказує на можливі напрямки її прикладного застосування відповідно до об'єкта дослідження.

Відгук керівника та рецензія додаються до кваліфікаційної роботи окремо в конверті або у прозорому файлі.

Відгук керівника має висвітлювати такі питання:

1. Тема кваліфікаційної роботи. Ким вона була видана (завдання кафедри до проектування, завдання виробництва, частина науково-дослідницької теми кафедри й ін.).

2. З огляду на програму проектування – обсяг і повнота виконання її розділів у роботі.

3. Систематичність роботи студента над дипломом.

4. Ступінь самостійності виконання розділів студентом.

5. Обсяг і повнота використання студентом вітчизняних й іноземних літературних джерел за темою. Додаткові дослідження та роботи проведені студентом.

6. Можливість впровадження розроблених (отриманих) матеріалів студентом у роботі.

7. Точка зору керівника про можливості допуску проекту до захисту і конкретну оцінку роботи в балах.

У рецензії на КВР варто звернути увагу на такі питання:

1. Актуальність та новизна теми КВР.

2. Відповідність виконаної роботи поставленим задачам.

3. Теоретичний рівень досліджень, рівень інженерних рішень окремих розділів кваліфікаційної роботи. Використання досвіду вітчизняної і закордонної науки та техніки.

4. Наукова, практична і методична цінність роботи; можливі рекомендації з подальшого розвитку роботи.

5. Якість графічних робіт й оформлення кваліфікаційної роботи (відповідно до вимог стандартів).

6. У висновках рецензії повинні міститися ґрунтовний аналіз недоробок роботи, а також (бажано) не менше двох зауважень (побажань) по роботі.

7. Завершується рецензія диференційованою (загальною) оцінкою якості (у тому числі актуальності) виконаної кваліфікаційної роботи.

6 ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАХИСТУ

6.1 Вимоги до майбутньої професійної діяльності системного аналітика

Системний аналітик в галузі інформаційних технологій займається, як правило, автоматизацією бізнес-процесів підприємств шляхом створення та впровадження інформаційних систем, в тому числі корпоративних. Після створення системи він підтримує її роботу на всіх стадіях життєвого циклу. Отже, до основних обов'язків системного аналітика можна віднести:

- керування вимогами: збір, аналіз, формалізація, узгодження, зміна і документування вимог до системи;
- взаємодія із замовниками та експертами предметних областей;
- розробка технічного завдання, постановка задач та проектування інформаційних технологій;
- побудова моделей, алгоритмів, прототипів інформаційної системи;
- проектування та розробка баз даних, програмного, технічного та організаційного забезпечення інформаційних систем.

Тому під час виконання КВР студент повинен підтвердити власну готовність до виконання основних функціональних вимог до професійної діяльності системного аналітика, а саме:

1. отримати навички розробки і супроводу вимог до окремих функцій системи;
2. отримати навички розробки і супроводу вимог і технічних завдань на розробку і модернізацію систем і підсистем малого і середнього масштабу і складності;
3. отримати навички концептуального, функціонального і логічного проектування систем середнього і великого масштабу і складності;
4. отримати навички управління аналітичними роботами.

Розглянемо кожну з функціональних вимог докладніше.

Перша функціональна вимога передбачає:

- Підготовку документації на основі евристичних (логічних) методів аналізу, які ґрунтуються не на точних математичних розрахунках, а на досвіді експертів.

Можливе використання як експертних, так і психологічних методів. Експертні методи являють собою комплекс логічних та математичних прийомів і процедур дослідження, в результаті яких від фахівців-експертів одержують інформацію, необхідну для прийняття зважених раціональних рішень. Психологічні методи – сукупність правил і процедур, які забезпечують розв'язання проблем та вирішення творчих завдань. Крім того, всі евристичні методи поділяються на дві групи – методи ненаправленого пошуку та направленого пошуку. До групи методів ненаправленого пошуку належать методи: мозкового штурму, експертних оцінок, асоціацій та аналогій, контрольних запитань тощо. До складу групи направленого пошуку належать морфологічний метод, алгоритм розв'язання винахідницьких задач та інші.

- Вивчення роботи системи або її аналогів.
- Виявлення та наступну формалізацію і документування вимог до функцій системи.
- Розробка проектної документації до системи.
- Збір та обробку результатів проектних досліджень.
- Супровід функціонального тестування системи.
- Супровід розробки документації користувача.
- Технічну підтримку систем.
- Розгляд та наступну формалізацію запитів на зміну функцій системи.

Друга функціональна вимога передбачає:

- Планування розробки або відновлення вимог до системи і підсистеми, з їх наступною формалізацією та документуванням.

- Виявлення та аналіз вимог до системи і підсистем.
 - Формалізацію і представлення вимог до системи і підсистем, в тому числі змін в них для зацікавлених.
 - Узгодження вимог до системи і підсистем.
 - Розробку технічного завдання до системи і підсистем.
 - Супровід попереднє тестування системи і підсистем.
 - Розробка регламентів експлуатації системи і підсистем.
 - Супровід приймальних випробувань і введення в експлуатацію системи і підсистем.
 - Навчання користувачів роботі з системою і підсистемами.
 - Формування та надання звітності про хід робіт по розробці вимог до системи і підсистем.
 - Виявлення ризиків та їх аналіз і документування.
 - Підтримка зацікавлених осіб з вимогами до системи і підсистем.
- Третя функціональна вимога передбачає:
- Планування розробки або відновлення вимог до системи і підсистем.
 - Аналіз проблемної ситуації та розробку бізнес-вимог зацікавлених в розробці осіб.
 - Постановку цілей створення системи.
 - Розробку концепції системи.
 - Організацію оцінки відповідності вимогам існуючих систем та їх аналогів.
 - Представлення концепції та технічного завдання на систему і змін в них зацікавленим особам.
 - Організацію узгодження вимог до системи.
 - Розробку шаблонів документів з описом вимог і постановкою завдання на розробку системи і контроль їх якості.
 - Супровід приймальних випробувань і введення в експлуатацію системи.
- Четверта функціональна вимога передбачає:

- Розробку техніко-комерційної пропозиції і участь в її представленні.
- Розробку методик виконання аналітичних робіт.
- Планування, організація та контроль аналітичних робіт по проекту.
- Складання звітів по проведених аналітичних роботах по проекту.
- Управління процесами розробки і супроводу вимог до систем і управління якістю систем.
- Управління аналітичними ресурсами та компетенціями.
- Управління інфраструктурою розробки і супроводу вимог до системи.

6.2 Організація і виконання кваліфікаційної роботи

У процесі виконання КВР кафедра створює сприятливі умови для самостійної роботи студентів, а саме:

- забезпечує керівництво та консультацію студентів;
- систематичний контроль за їх роботою;
- забезпечує студентів відповідною методичною документацією;
- сприяє отриманню фактичних матеріалів та керує їх обробкою;
- забезпечує обладнані робочі місця на підприємстві чи/та в університеті.

Безпосереднє і систематичне керівництво роботою дипломника покладається на наукового керівника, який зобов'язаний:

- видати завдання на виконання кваліфікаційної роботи;
- надавати студенту допомогу в розробці календарного графіка на весь період виконання кваліфікаційної роботи;
- рекомендувати студенту необхідну літературу за темою роботи;
- регулярно проводити консультації відповідно до затвердженого графіка;
- систематично контролювати хід роботи та інформувати кафедру про її стан;
- надавати об'єктивний детальний відгук на закінчену кваліфікаційну роботу.

У ході виконання кваліфікаційної роботи науковий керівник проводить передбачені розкладом бесіди і консультації. Тут керівник виступає як опонент, указуючи студентів на недоліки аргументування в композиції, стилі викладу матеріалу, даючи поради по встановленню наявних недоліків. При ознайомленні з рукописом керівник може перевірити точність виконаних розрахунків, правильність обраних і застосованих методик, об'єктивність висновків і пропозицій. Проте за об'єктивність початкових даних і правильність всіх розрахунків відповідальність покладається на автора кваліфікаційної роботи.

У процесі підготовки КВР керівник одночасно є і нормоконтролером. Він перевіряє відповідність оформлення роботи вимогам стандартів і методичних рекомендацій кафедри. У випадку виявлення порушень та недоліків КВР (або окремі її розділи) повертається студентів для їх усунення.

Рекомендації й зауваження наукового керівника дипломник повинен сприймати творчо. Він може враховувати їх або відхиляти на свій розсуд, оскільки відповідальність за розробку й висвітлення теми, якість змісту й оформлення кваліфікаційної роботи повністю покладається на нього.

Кафедрі надається право запрошувати консультантів з окремих розділів кваліфікаційної роботи в рахунок часу, що виділяється на наукове керівництво роботою. Консультанти запрошуються з числа професорсько-викладацького складу університету та спеціалістів підприємств відповідної кваліфікації.

6.3 Нормоконтроль кваліфікаційної роботи

Для забезпечення належної якості виконання КВР підлягає обов'язковому нормоконтролю за дотриманням встановлених вимог оформлення. Нормоконтроль кваліфікаційних робіт здійснює призначений завідувачем кафедри співробітник кафедри. Нормоконтролер встановлює графік проходження нормоконтролю. У передбачені графіком строки студент зобов'язаний особисто подати нормоконтролеру роздрукований (але не

переплетений) екземпляр повністю завершеної кваліфікаційної роботи.

За результатами своєї роботи нормоконтролер підписує роботу або не підписує її, якщо оформлення роботи в цілому не відповідає вимогам, встановленим даними методичними рекомендаціями, зауваження мають системний характер та стосуються майже всіх елементів кваліфікаційної роботи.

Студент зобов'язаний протягом 1-2 днів після проходження нормоконтролю усунути зауваження щодо оформлення кваліфікаційної роботи. Керівник кваліфікаційної роботи враховує якість оформлення кваліфікаційної роботи та ступінь доопрацювання роботи за зауваженнями нормоконтролера при формуванні її оцінки, яка відображається у відгуку керівника.

Дипломні роботи, що пройшли нормоконтроль, після усунення зауважень щодо їх оформлення можуть бути здані в типографію для переплітання.

6.4 Відгук керівника кваліфікаційної роботи

Не пізніше, ніж за **десять днів до захисту**, повністю завершена, оформлена відповідно до вимог і підписана студентом-здобувачем КВР подається студентом керівнику на відгук і підпис.

Науковий керівник є офіційним експертом кафедри і складає письмовий відгук на остаточний варіант КВР. Оформлений письмовий відгук наукового керівника (додаток Д) має бути представлений на кафедру до захисту КВР.

Використання бланків-шаблонів неприпустимо. Оформлений письмовий відгук наукового керівника має бути представлений на кафедру до захисту кваліфікаційної роботи. У відгуку керівника дається характеристика професійних та особистих якостей студента та його роботи у процесі виконання кваліфікаційної роботи, тобто керівник повинен дати відповіді на наступні питання:

- актуальність роботи (для розв'язання яких науково-практичних питань вона призначена);

- відповідність роботи виданому завданню і вимогам до її виконання;
- наявність елементів наукової новизни;
- оцінка змісту (оригінальність, глибина розробки, коректність, обґрунтованість оцінок і висновків, самостійність і персональний внесок студента в розв'язанні поставлених завдань);
- обсяг і повнота використання студентом літературних джерел (вітчизняних й іноземних) за темою роботи;
- позитивні сторони (ступінь вирішення завдань кваліфікаційної роботи; наскільки вдало використаний теоретичний і методичний апарат тощо);
- недоліки в методиці викладу, інтерпретації, аргументації висновків, в оформленні роботи, організації підготовки;
- доцільність впровадження результатів роботи на підприємстві чи в освітній процес;
- попередня оцінка кваліфікаційної роботи за чотирибальною системою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») і висновок про присвоєння випускнику кваліфікації відповідного освітнього ступеня (формулювання згідно з навчальним планом спеціальності).

У своїй оцінці керівник кваліфікаційної роботи відзначає ритмічність виконання роботи відповідно до затвердженого графіка, визначає ступінь самостійності, активності й творчого підходу, виявлені студентом у період підготовки КВР, якість її виконання з точки зору дотримання передбачених вимог щодо змісту її елементів, оформлення, теоретичної та прикладної цінності.

Робота, що набирає за відгуком керівника менше 50 балів (негативний відгук наукового керівника) **не є перешкодою для захисту кваліфікаційної роботи** на засіданні ЕК, якщо студент визнає його недостатньо об'єктивним.

Студент повинен ознайомитися з відгуком і підготувати відповіді на зауваження керівника.

Після підпису і складання позитивного письмового відгуку КВР здається на кафедру.

Критерії оцінювання керівником кваліфікаційної роботи подані в табл.

6.1.

Таблиця 6.1 – Критерії оцінки кваліфікаційної роботи керівником

№	Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи	Кількість балів
1	2	3
1	Відповідність кваліфікаційної роботи вимогам нормоконтролю (<i>додержання всіх правил оформлення на час проведення нормоконтролю; відсутність невиправлених зауважень щодо оформлення роботи після його проходження</i>)	5, 7, 10
2	Дотримання графіку виконання кваліфікаційної роботи (<i>повне виконання графіку; виконання із незначними порушеннями із своєчасним поданням готової роботи; порушення терміну подання завершеної роботи</i>)	0, 5, 10
3	Відповідність виконаної роботи затвердженому завданню (<i>повне або неповне виконання поставлених завдань</i>)	5, 7, 10
4	Наявність логічної послідовності і наукового стилю викладу матеріалу (<i>володіння студентом літературною мовою і професійною термінологією, вміння логічно, аргументовано викладати результати досліджень і розробок, вдало використовувати графічний матеріал</i>)	0, 5, 10
5	Ступінь самостійності виконання і оригінальність матеріалів (<i>присутність наукової дискусії при посиланнях на інформаційні джерела, наявність прототипів роботи, використання оригінальних методів обґрунтування результатів</i>)	0, 5, 10
6	Глибина практичного аналізу проблеми (<i>рівень розв'язання завдань дослідження, досягнення поставленої мети, загальний ступінь розкриття теми в дипломній роботі</i>)	5, 7, 10
7	Теоретична цінність результатів (<i>загальний рівень опрацювання літературних джерел, рівень узагальнення існуючих теоретичних підходів, методів та методик</i>)	0, 5, 10
8	Практична цінність роботи (<i>використання наведених пропозицій у практичній діяльності, їх ефективність, обґрунтованість висновків щодо виявлених проблем, постановкою завдань та розробкою заходів щодо їх розв'язання</i>)	5, 10, 20, 30
	Разом максимальна сума балів	100

6.5 Рішення про допуск кваліфікаційної роботи до захисту

Попередній захист кваліфікаційної роботи студент проходить на випускній кафедрі. Здобувачів заслуховують на засідання кафедри в листопаді, лютому, у першій декаді квітня. Під час захисту особлива увага приділяється відпрацюванню форми і змісту доповіді. При цьому визначається готовність студента до захисту в ЕК.

Упродовж одного тижня після успішного офіційного попереднього захисту кваліфікаційної роботи на кафедрі здобувач:

1. Подає оформлену згідно з вимогами роботу та відгук керівника роботи на кафедрі, отримує від завідувача кафедри направлення на рецензування і передає роботу рецензенту.
2. Надсилає електронну версію роботи в дирекцію/деканат для перевірки на плагіат і розміщення її на сайті навчально-методичного відділу.

За **5 днів** до дня захисту студент представляє на кафедру:

1. Пояснювальну записку кваліфікаційної роботи, підписану автором, керівником (куратором) та консультантами. Назва теми кваліфікаційної роботи повинна точно відповідати формулюванню, зазначеному в наказі по університету.
2. Відгук керівника.
3. Бажано довідку про зв'язок кваліфікаційної роботи з реальним виробництвом, завірену печаткою установи чи організації, на базі якої виконано кваліфікаційну роботу.

Завідувач кафедри вивчає зміст поданого студентом комплексу документів. Якщо подана робота відповідає встановленим вимогам, завідувач кафедри підписує роботу і допускає студента до її захисту.

Якщо завідувач кафедри вважає неможливим допустити студента до захисту, то це питання розглядається на засіданні кафедри у присутності студента і керівника кваліфікаційної роботи. У результаті може бути прийняте

одне із таких рішень:

- допустити кваліфікаційну роботу до захисту;
- перенести строк захисту роботи;
- видати академічну довідку про складені іспити і заліки за період навчання без присвоєння кваліфікації за спеціальністю.

Основними причинами, з яких КВР не допускається до захисту є:

- робота написана на тему, що вчасно не була затверджена;
- вимоги завдання на кваліфікаційну роботу не виконані;
- виконана не самостійно або запозичено (має місце плагіат);
- структура та зміст роботи не відповідає загальним вимогам, що ставляться до кваліфікаційних робіт;
- робота неправильно оформлена;
- робота вчасно не подана до захисту.

Витяг з протоколу рішення кафедри про перенесення строку захисту кваліфікаційної роботи або про видачу довідки подається на затвердження декану факультету. Ухвалена завідувачем кафедри (або на засіданні кафедри) КВР переплітається студентом, візується у завідувача кафедри з поміткою «До захисту допускається» та передається рецензенту.

Студент повинен бути ознайомлений із рецензією на кваліфікаційну роботу за два дні до офіційного захисту. За наявності зауважень у рецензії він готує короткі відповіді або заперечення, що може висловити на захисті. Після рецензування жодні виправлення в роботі не дозволяються.

6.6 Рецензія на кваліфікаційну роботу

На підставі ознайомлення з роботою, відгуком керівника та бесіди з автором роботи для одержання незалежної об'єктивної оцінки роботи дипломника здійснюється її рецензування. Для кваліфікаційних робіт освітнього ступеня «бакалавр» рецензентами можуть бути доктори або

кандидати наук, які є фахівцями у відповідній професійній галузі.

Рецензія не повинна дублювати відгук керівника – у відгуку керівника дається характеристика професійних та особистих якостей студента та його роботи у процесі виконання кваліфікаційної роботи, а рецензія характеризує якості безпосередньо кваліфікаційної роботи. Випадки їх повного збігу свідчать про формальний підхід до рецензування і повинні своєчасно виявлятися завідувачем випускової кафедри, який має вжити заходів щодо недопущення цього. Одним із них є вилучення відгуку керівника з пакету документів, які передаються на рецензування.

У рецензії (додаток Ж) відзначається значення дослідження даної теми, її актуальність, відповідність виконаної роботи дипломному завданню, наскільки успішно дипломник упорався з розглядом теоретичних і практичних питань, практична і методична цінність роботи та можливі рекомендації з подальшого розвитку роботи. Потім дається розгорнута характеристика кожного розділу кваліфікаційної роботи з виділенням позитивних сторін і недоліків.

Якщо рецензія надається представниками організації, за матеріалами або за замовленням якої виконувалася КВР, у ній необхідно відзначити практичну цінність отриманих результатів і стан або перспективи їх впровадження.

У висновках рецензії повинні міститися ґрунтовний аналіз недоробок роботи, а також (бажано) не менше двох зауважень (побажань) по роботі. Далі рецензент викладає свою точку зору про загальний рівень кваліфікаційної роботи і визначає її загальну оцінку за стобальною системою, але оцінка роботи та її відповідність вимогам до КВР у рецензії проставляється за чотирибальною національною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Висновок про можливість присвоєння студенту відповідної кваліфікації формулюється згідно з навчальним планом спеціальності.

Критерії оцінювання КВР рецензентом подано в табл. 6.2. Кожен критерій оцінюється дискретно, згідно із наведеними в таблиці варіантами можливої кількості балів, враховуючи наявність або відсутність зауважень.

Таблиця 6.2 – Критерії оцінки кваліфікаційної роботи рецензентом

Критерій	Характеристика критерію	Кількість балів
Ступінь самостійності виконання і оригінальність матеріалів	Враховують відгук наукового керівника і рецензію, присутність наукової дискусії при посиланнях на інформаційні джерела, наявність прототипів роботи, використання оригінальних методів обґрунтування результатів	10, 15, 20
Глибина практичного аналізу проблеми	Відбиває рівень розв'язання завдань дослідження, досягнення поставленої мети, загальний ступінь розкриття теми в дипломній роботі	10, 15, 20
Теоретична цінність результатів	Визначається актуальністю обраної теми дослідження, загальним рівнем опрацювання літературних джерел, рівень узагальнення існуючих теоретичних підходів, методів та методик	10, 15, 20
Практична цінність роботи	Визначається можливістю використання наведених пропозицій у практичній діяльності, їх ефективністю, обґрунтованістю висновків щодо виявлених проблем, постановкою завдань та розробкою заходів щодо їх розв'язання	10, 15, 20
Якість викладення змісту кваліфікаційної роботи	Відбиває ступінь володіння студентом літературною мовою і професійною термінологією, вміння логічно, аргументовано викладати результати досліджень і розробок, вдало використовувати графічний матеріал	10, 15, 20
Максимальна загальна кількість балів		100

Негативна оцінка КВР, яка може бути висловлена в рецензії, не є підставою до недопущення КВР до захисту в Екзаменаційній комісії.

Якщо рецензент КВР є співробітником іншого закладу вищої освіти, підприємства, установи, організації, то на рецензії на КВР ставиться печатка цієї установи, яка засвідчує підпис рецензента.

Не пізніше ніж за **три дні** до захисту рецензент подає до Екзаменаційної комісії рецензію.

6.7 Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи

Сутність даного етапу полягає в перевірці ступеня готовності студента до захисту кваліфікаційної роботи.

Перед захистом кваліфікаційної роботи студент повинен підготувати та погодити з керівником текст виступу (доповідь) та демонстраційні матеріали. Форму захисту кваліфікаційної роботи студент вибирає, виходячи з технічних можливостей та побажань. Захист може проходити за однією з перерахованих нижче форм.

1. За відсутності графічних матеріалів (та без слайдів) студент складає лише доповідь. Цей варіант є найгіршим, бо ускладнює розуміння матеріалу, що викладається, і може бути використаний лише для підсумкових частин комплексних кваліфікаційних робіт.

2. Розробляється кілька пакетів графічного матеріалу (відповідно до кількості членів Екзаменаційної комісії), які роздаються до початку засідання. Доповідь студента ілюструється показом слайдів (не більше **25** слайдів), діапозитивів тощо. Прийнятний за наявності відповідних технічних можливостей.

3. Якщо потрібно, то розробляється комплект плакатів формату не менше ніж А1 (841x594 мм). Останній варіант є доволі трудомістким, проте дозволяє провести показовий попередній захист та значно поліпшує сприйняття матеріалу Екзаменаційною комісією.

У структурному відношенні доповідь можна розділити на три частини. Перша частина доповіді у своїх основних моментах повторює вступ до КВР. Тут обґрунтовується актуальність обраної теми, дається характеристика наукової проблеми, формулюються мета, завдання КВР, об'єкт і предмет дослідження.

Друга, найбільш ємна частина доповіді, характеризує в логічній послідовності результати аналітично-дослідницького розділу, проектування системи, отримані наукові результати, програму та аргументацію прикладних

результатів.

Закінчується доповідь заключною частиною, що будується на основі тексту висновків кваліфікаційної роботи.

Доповідь має бути узгоджена з графічним матеріалом, який надається всім членам ЕК та демонструється підчас доповіді присутнім за допомогою технічних засобів.

Для успішної презентації кваліфікаційної роботи студенту рекомендується заздалегідь скласти короткі тези (орієнтовно 3-4 сторінок), а також пройти попередній захист.

Попередній захист кваліфікаційних робіт може організовуватися за рішенням профільної кафедри. Його мета – здобуття навичок ефективної презентації роботи, раціональний розподіл виділеного на доповідь часу, правильне розміщення акцентів на ключових результатах виконаної роботи.

6.8 Процедура захисту кваліфікаційної роботи

Захист кваліфікаційної роботи може проводитися як в університеті, так і на підприємствах, в установах та організаціях різних форм власності, для яких тематика роботи має науково-теоретичну чи практичну цінність.

Захист кваліфікаційних робіт проводиться на відкритому засіданні ЕК за участі не менш ніж **половини його складу**.

Порядок захисту кваліфікаційних робіт визначається «Положенням про організацію освітнього процесу у вищих навчальних закладах».

До Екзаменаційної комісії перед захистом КВР подаються такі документи:

- довідка деканату про виконання студентом навчального плану і оцінок по теоретичних дисциплінах, курсових роботах, практиках;
- КВР у двох екземплярах: перший – на папері, другий – одним суцільним

файлом на електронному носії (електронна версія кваліфікаційної роботи має бути ідентичною паперовій);

- відгук наукового керівника;
- рецензія на кваліфікаційну роботу.

Графічний матеріал розвішується на спеціальних стендах, презентаційний файл готується для показу на проекторі.

Запрошуючи чергового студента до захисту, секретар Екзаменаційної комісії коротко повідомляє присутніх про особу здобувача, що буде захищатися, тему його кваліфікаційної роботи, прізвища керівника і рецензента, середній бал студента за весь період навчання в університеті тощо.

Тривалість захисту однієї атестаційної роботи на здобуття ступеня освіти «бакалавр» становить не більше **20 хвилин**, з яких **до 40 відсотків може відводитися на доповідь** здобувача (7-8 хвилин). Значна частина часу захисту відводиться дискусії та можливості для присутніх поставити питання здобувачу.

У випадку комплексної кваліфікаційної роботи захист, як правило, планується і проводиться на одному засіданні ЕК, причому студенту, який захищається першим, доручається доповісти як про загальну частину роботи, так і про індивідуальну частину зі збільшенням (за необхідності) часу на доповідь. Усі студенти, які виконували комплексну КВР, повинні бути повною мірою обізнані із загальною частиною роботи і готові до запитань членів комісії не тільки з індивідуальної, а й із загальної частини роботи.

Здобувачу надається право в довільній формі висвітлити основні ідеї, отримані результати та ступінь виконання завдання і насамперед те, що зробив безпосередньо сам здобувач, з використанням демонстраційного матеріалу – таблиць, графіків, діаграм, схем чи відповідних слайдів. Головне призначення демонстраційного матеріалу – детально і наочно проілюструвати основні положення роботи, тому необхідно вчасно посилатися на відповідний матеріал, акцентувати на ньому увагу членів ЕК.

Краще доповідь не читати з аркушу, а вивчити її і розповісти про

кваліфікаційну роботу, що стане додатковим плюсом в очах комісії. Але, на всяк випадок, здобувач повинен мати письмовий варіант промови для захисту КВР.

Важливо говорити впевненим тоном, дивитись в очі слухачам. Не слід говорити комісії про своє хвилювання або показувати його аудиторії. Під час доповіді належить звертатися до всього підготовленого демонстраційного матеріалу, коротко пояснюючи його зміст.

Типова структура доповіді й розподіл часу мають бути такими:

1. Почати промову необхідно зі звернення до голови Екзаменаційної комісії та її членів. Наприклад: *«Шановний голово та шановні члени Екзаменаційної комісії, Вашій увазі пропонується КВР на тему ...»*. У промові до КВР обов'язково повинні бути вказані актуальність роботи, її об'єкт, предмет, мета і завдання. Озвучення у процесі захисту КВР її новизни буде позитивно оцінено комісією (0,5-1 хв.).

2. Дати стислий аналіз існуючих методів розв'язання поставлених у роботі задач та аналогів існуючих систем із зазначенням переваг і недоліків, а також з урахуванням вітчизняного й закордонного досвіду. Обґрунтування вибраного шляху рішень цієї проблеми (1-3 хв.).

3. Спеціальна частина КВР повинна бути висвітлена так, щоб підкреслити самостійну творчість дипломника, суть виконаної роботи, її новизну (4-5 хв.).

4. У висновках необхідно дати стислий виклад результатів (як позитивних, так і негативних), які отримані в дипломній роботі. Висновки повинні містити відповіді на всі пункти завдання, які були визначені на розробку. У висновках також зазначають ступінь впровадження розробки та перспективи її подальшого розвитку (0,5-1 хв.).

5. Наприкінці доповіді необхідно подякувати аудиторії за увагу. Наприклад: *«Дякую за увагу»* або *«Доповідь закінчено. Дякую за увагу»*.

Після доповіді члени ЕК, що є присутніми на захисті, можуть

задавати здобувачу питання, на які він має відповісти (дозволяються питання й з боку присутніх на захисті). Питання можуть бути пов'язані з темою кваліфікаційної роботи, а можуть бути значно ширшими, ніж тема роботи, оскільки захист має на меті виявити не тільки знання по темі дослідження, але й рівень загальної підготовки дипломника-випускника за обраною спеціальністю.

Питання допомагають краще розкрити переваги роботи, тому необхідно уважно вислухати кожне запитання, уточнити при необхідності його значення. Це дасть необхідний запас часу для обміркування своєї відповіді. Відповідаючи, необхідно дотримуватися тільки суті питання, не відхилятися в деталі.

Після відповідей на запитання слово може надаватися керівникові роботи, який характеризує студента та його роботу. Після виступу керівника зачитується відгук керівника і рецензента, його зауваження і рекомендована оцінка, після чого надається заключне слово дипломникові, в якому він може відповісти на зауваження керівника та рецензента.

Голова ЕК пропонує бажаючим висловитися про враження від кваліфікаційної роботи, що захищається. На цьому процедура захисту кваліфікаційної роботи закінчується. Хід захисту фіксується у протоколі ЕК.

Ухвалення рішення відбувається в самому кінці, тобто після завершення виступів всіх студентів, намічених цього дня, на **закритому засіданні ЕК**. Студенти та присутні на цей час звільняють приміщення. Голова ЕК оголошує результати захисту кваліфікаційних робіт.

В разі успішного захисту ЕК виносить рішення про присвоєння відповідної кваліфікації за спеціальністю, з якої відбувся захист. Рішення ЕК є **остаточним і оскарженню не підлягає!**

Студенти, які захистили кваліфікаційну роботу з оцінкою «відмінно» і мають середній бал не нижче від 4,75 (за відсутності задовільних оцінок), за рішенням ЕК можуть одержати диплом з відзнакою.

КВР, автор якої припустився **плагіату, знімається з розгляду незалежно від стадії підготовки без права її повторного захисту.**

Науковий керівник цієї роботи також як і дипломник несе персональну відповідальність за перевірку роботи на плагіат.

Студент, який не виконав КВР в установлений термін або отримав незадовільну оцінку на захисті, відраховується з університету. За рішенням ЕК він може представити кваліфікаційну роботу до повторного захисту з доробками, або взяти для розробки нову тему, що окремо затверджується кафедрою. Йому надається право повторно захищати КВР впродовж трьох років після закінчення теоретичного курсу навчання. При повторній невдалій спробі захисту КВР дипломнику видається академічна довідка встановленого зразка без присвоєння кваліфікації.

Електронні версії захищених КВР зберігаються на випускових кафедрах і розміщуються на сайті факультету. Кафедра має право використовувати матеріали КВР в освітньому процесі з метою його поліпшення. При використанні матеріалів цих робіт посилання на них є обов'язковим.

6.9 Оцінювання кваліфікаційної роботи

Результати захисту кваліфікаційних робіт обговорюються ЕК на закритому засіданні.

У загальному випадку КВР, в якій розкрито тему, здійснено аналіз певної інформаційної та статистичної БД, сформульовано висновки без необхідного їх обґрунтування не може бути оцінена вище «задовільно».

Робота, в якій зроблено власну оцінку використаних джерел, самостійно проаналізовано підібраний матеріал, зроблено висновки та сформульовано пропозиції, але вони не є достатньо аргументованими, може бути оцінена на «добре». Робота, в якій зроблено власну оцінку різноманітних джерел, зроблені власні дослідження і на їх основі – аргументовані висновки та обґрунтовано пропозиції, може бути оцінена

на «відмінно».

При оцінюванні кваліфікаційної роботи враховуються вміння студента-дипломника:

- визначати мету і завдання роботи (дослідження), скласти план роботи;
- вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій;
- опрацювати отримані дані, аналізувати і синтезувати їх на базі відомих літературних джерел;
- оформляти результати досліджень відповідно до сучасних вимог.

Детальна оцінка виконаних робіт здійснюється на підставі об'єктивних критеріїв за 100-бальною шкалою.

1. Головні методичні аспекти роботи:

- 1) актуальність обраної теми (1-10 балів);
- 2) чіткість формулювання мети і головних завдань дослідження (1-10 балів);
- 3) відповідність логічної побудови плану роботи поставленим цілям і завданням (1-10 балів);
- 4) якість і глибина теоретико-методологічного аналізу проблеми (1-10 балів);
- 5) якість критичного огляду літературних джерел (1-10 балів);
- 6) достовірний аналіз фактичних матеріалів, наявність і переконливість узагальнень і висновків аналізу (1-20 балів);
- 7) глибина практичного аналізу проблеми і застосування сучасних методів дослідження, використання інформаційних технологій (1-20 балів);
- 8) ступінь самостійності виконання кваліфікаційної роботи (1-10 балів);
- 9) доступність розумінню і логічна послідовність у викладенні текстової частини, якісне оформлення роботи (1-5 балів);
- 10) зауваження і пропозиції, що містяться в рецензії і відгуку наукового

керівника (1-5 балів).

2. Якість захисту роботи (1-20 балів):

- 11) уміння стисло, послідовно і чітко викласти в доповіді сутність і результати дослідження;
- 12) наявність і якість демонстраційного матеріалу для захисту КВР;
- 13) здатність аргументовано і послідовно відстоювати свою точку зору;
- 14) якість відповідей на питання членів Екзаменаційної комісії.

Критерії оцінки кваліфікаційної роботи подані в табл. 6.3.

Таблиця 6.3 – Оцінки захисту кваліфікаційної роботи

За шкалою ECTS	За національною шкалою	Загальна кількість балів	Коротка характеристика
1	2	3	4
A	відмінно (5)	90-100	Робота написана на основі особистих досліджень і бездоганна у виконанні, містить елементи новизни, має практичне і наукове значення; доповідь є логічною і короткою, відгук і рецензія позитивні, відповіді на запитання членів ЕК аргументовані, переконливі і логічні.
B	дуже добре (4)	82-89	Тема роботи розкрита, але мають місце окремі недоліки непринципового характеру: робота носить описовий характер, елементи новизни чітко не висвітлені, недостатньо використані інформаційні матеріали, неповнота посилань на використані джерела, мають місце окремі зауваження у відгуку та рецензії. Доповідь логічна, викладена вільно, відповіді на запитання членів ЕК в основному правильні і аргументовані.
C	добре (4)	75-81	

Продовження табл. 6.3

1	2	3	4
D	задовільно (3)	68-74	Тема роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістовного характеру: нечітко сформульована мета роботи, теоретичний розділ має виражений компілятивний характер. Не на всі запитання членів ЕК отримана
E	достатньо (3)	60-67	

			відповідь. Є істотні зауваження з оформлення роботи.
F		1-59	Нечітко сформульована мета роботи. Аналітична частина роботи виконана поверхне, неповно, переважає компілятивна описовість. Оформлення роботи виконане зі значними помилками. Доповідь прочитана за готовим текстом. Відповіді на запитання членів ЕК неточні чи неповні. Рецензія на роботу негативна або ж із суттєвими зауваженнями.

Оцінка якості оформлення роботи відбиває ступінь володіння студентом літературною мовою і професійною термінологією, вміння логічно, аргументовано викладати результати досліджень і розробок, вдало використовувати графічний матеріал. Враховується також дотримання стандартів та методичних рекомендацій щодо оформлення кваліфікаційної роботи. Презентація роботи характеризує вміння студента стисло, змістовно, переконливо і наглядно демонструвати основні результати роботи, відповідати на поставлені в ході захисту запитання, а також на зауваження наукового керівника і рецензента.

У випадках, коли захист КВР визнається незадовільним, ЕК встановлює чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він повинен опрацювати нову тему, визначену випусковою кафедрою.

Повторний захист КВР з метою підвищення оцінки не дозволяється. Назва теми захищеної роботи та отримана оцінка заносяться в залікову книжку і в виписку з екзаменаційних відомостей (вкладиш), прикладену до диплома про закінчення університету.

Після захисту випускна КВР зберігається в університеті (на кафедрі або в архіві університету) як документ суворої звітності й студенту не повертається.

7 ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

7.1 Загальні вимоги

Загальні вимоги до структури, викладення і оформлення кваліфікаційної роботи розроблені на підставі Державних стандартів України (ДСТУ): ДСТУ 3659 3008-2015, ДСТУ 8302:2015, ГОСТ 2.105-95, ГОСТ 7.32-2001 [1-4].

З огляду на вимоги нормативних документів необхідно неухильно дотримуватися порядку подання окремих видів текстового матеріалу, таблиць, формул та ілюстрацій, відомостей про джерела, включені до списку тощо.

У даних методичних рекомендаціях використані такі стандарти:

- ДСТУ ГОСТ 7.1 – 2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання;
- ДСТУ 7.80 – 2007 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи;
- ДСТУ 8302:2015 БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання;
- ГОСТ 7.82 2001 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис електронних ресурсів.
- ДСТУ 1.15:2015 ПРАВИЛА РОЗРОБЛЕННЯ, ВИКЛАДАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ.

Текст кваліфікаційної роботи подають у вигляді спеціально підготовленого рукопису у твердій палітурці.

Кваліфікаційну роботу друкують машинним способом (за допомогою комп'ютера) на одній стороні аркушу білого паперу формату А4 (210x297 мм) до тридцяти рядків на сторінці та вирівнюють «по ширині».

Загальний обсяг КВР на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» повинен становити **70-100** аркушів (у тому числі таблиці, схеми, графіки, діаграми тощо),

без урахування додатків.

Для написання КВР використовують шрифт тексту – Times New Roman; розмір шрифту (кегель, вимірюється в пунктах) – 14 пт; міжрядковий інтервал – 1,5 (інтерліньяж, 21 пунктів). Наприклад, 10 пунктів – це 3,53 мм, 12 пунктів – 4,23 мм, 14 пунктів – 4,94 мм.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: ліве – 25 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм.

Шрифт друку повинен бути чітким, щільність тексту – однаковою. Текст КВР не прийнято перевантажувати маркерами, які використовуються для виділення елементів списку, курсивом, іншими шрифтами.

У дипломній роботі прізвища та ініціали, одиниці виміру, при вказівці дат необхідно відокремлювати нерозривними пробілами. Нерозривні пробіли ставляться за допомогою одночасного натискання на клавіатурі клавіш Ctrl + Shift + Space bar (пробіл). Нерозривні пробіли в режимі недрукованих знаків зображуються у вигляді маленького кружечка «°».

Окремі помилки, описки, графічні та інші неточності припускається виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою за допомогою коректора та нанесенням на те ж саме місце виправленого зображення від руки, але не більше трьох виправлень на сторінці. Вписувати в текст окремі слова, формули, умовні позначки можна тільки чорними чорнилами, чорною пастою або тушшю.

Прізвища, назви закладів, організацій, фірм та інші власні назви в тексті кваліфікаційної роботи наводять мовою оригіналу. Допускається транслітерувати власні назви і наводити назви організацій в перекладі на мову звіту, додаючи (при першій згадці) оригінальну назву.

Всі лінії, літери, цифри і знаки повинні бути однаково чорними впродовж усього документу.

Відступ у абзацах повинен бути однаковим впродовж усього тексту і дорівнювати п'яти знакам (**1,25 см**).

Окрім чіткого дотримання описаних вище норм оформлення роботи, слід

також дотримуватися таких загальних правил оформлення текстів:

- не допускається наявність у тексті подвійних пробілів, пробілів перед початком та після абзацу, пробілів перед знаками пунктуації (крапками, комами, двокрапками тощо);
- в усьому тексті роботи використовуються однакові типи маркерів для маркованих списків, причому допускається вживання лише таких маркерів: «–», «а)» «1.», «1)» (без лапок);
- в усьому тексті роботи використовуються однакові типи лапок: «текст»;
- стиль «напівжирний» у тексті застосовується лише при оформленні заголовків розділів, підрозділів та пунктів роботи, а також для позначення заголовків елементів вступу («Актуальність роботи», «Мета і задачі розробки» тощо). Для інших цілей він не використовується;
- не припускається використання кольорового шрифту;
- стиль «курсив» у тексті може використовуватись для позначення окремих фрагментів тексту, на які автор хоче звернути увагу. Курсивом можуть оформлюватися елементи формули в тексті, для однозначного трактування. Наприклад, формула $C=A+B$. У тексті йде роз'яснення, що таке А, В, і С, тоді їх виділяють курсивом для наочності;
- стиль «підкреслений» у тексті не використовується.

7.2 Вимоги до мови і стилю написання роботи

Пояснювальна записка та демонстраційний матеріал повинні виконуватися державною мовою.

Перед написанням КВР необхідно ретельно обміркувати її зміст та рубрикацію, відібрати ілюстративний матеріал, створити цифрові таблиці.

Найважливіша вимога до кваліфікаційних робіт – прагнення до лаконічності та точності формулювань. Не рекомендується вживати вирази-штампи, вести виклад від першої особи («я вважаю», «я думаю»,

«я пропоную», «мені здається», «на мою думку» тощо).

Щоб уникнути суб'єктивних суджень і зосередити основну увагу на предметі висловлювання, у тексті застосовують переважно виклад від третьої особи («автор рекомендує») або від множини першої особи («на нашу думку», «зазначаємо, що»), тобто на Вашу і керівника. Часто використовують безіменну форму подачі інформації («як було сказано»).

При згадуванні в тексті прізвищ учених-дослідників ініціали, як правило, ставляться перед прізвищем (Х. М. Дейтел, а не Дейтел Х. М., як це прийнято у списках використаних джерел).

Не можна набирати в різних рядках прізвища та ініціали до них, а також відділяти один ініціал від іншого при переході на другий рядок.

Числа, що характеризують кількість і не мають при собі одиниць вимірювання, від 1 до 9 у тексті прийнято записувати словами. Тобто правильно писати – «результати трьох досліджень», а не – «результати 3 досліджень». Але багатозначні кількісні числа пишуть цифрами, наприклад, «результати 12 досліджень» тощо.

Порядкові однозначні та багатозначні числівники краще писати словами, наприклад: «на другу добу», «повторювали три рази» тощо. Порядкові номери з'їздів, конгресів, конференцій краще наводити римськими цифрами. Однозначні порядкові числівники під час переліку можна наводити цифрами: «4, 5, 6 варіант досліджень», або «цю залежність відображають рівняння 2».

Порядкові числівники, що позначені арабськими цифрами, при записі після риски пишуть так: одну останню літеру, якщо вони закінчуються на голосну (крім «о» та «у») або на приголосну; дві літери, якщо вони закінчуються на приголосну та голосну «о» та «у». Наприклад, 3-я декада (а не 3-тя декада), 15-й день (а не 15-тий день), 10-го класу (а не 10-о класу), у 7-му рядку (а не у 7-у рядку).

Будь-які кількісні числівники пишуть цифрами, якщо після них стоять одиниці виміру: «5 г», «25 мл», «3 см» тощо. Числівники у складі прикметників пишуть завжди цифрами: «8 компонентна». При відображенні відсотків

можливо написання як «15 – відсотковий розчин» так і «15% розчин».

Знаки градуса (°), хвилини ('), секунди ("), відсотка (%) від попередніх чисел не мають бути відокремлені пропуском, а від подальших чисел мають бути відокремлені пропуском (10° 15').

Індекси і показники між собою і від попередніх і подальших елементів набору не мають бути розділені пропуском (H₂O, м³/с)

Текст кваліфікаційної роботи слід старанно вчитати та перевірити на наявність помилок.

7.3 Вимоги до нумерації

7.3.1 Нумерація сторінок кваліфікаційної роботи

Сторінки КВР нумерують наскрізно арабськими цифрами, охоплюючи додатки. Номер сторінки проставляють праворуч у верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Титульний аркуш входить до загальної нумерації сторінок звіту. Номер сторінки на титульному аркуші не проставляють. Далі йдуть сторінки завдання й анотації (в загальну нумерацію роботи вони не входять), перелік скорочень та умовних позначень (якщо в них є необхідність), сторінки змісту. Наступна порядкова нумерація сторінок починається зі змісту.

Сторінки, на яких розміщено рисунки й таблиці, охоплюють загальною нумерацією сторінок роботи.

7.3.2 Нумерація розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів

Текст основної частини КВР поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти, які слід нумерувати арабськими цифрами без крапки

в кінці.

Такі структурні частини роботи, як «АНОТАЦІЯ», «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» не мають порядкового номеру, а їх назви (напівжирним шрифтом) є заголовками структурних елементів, які друкують тим же кеглем, але великими (прописними) літерами і вирівнюють по центру сторінки. Всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини, нумерують звичайним чином.

Розділи КВР повинні мати порядкову нумерацію в межах всієї кваліфікаційної роботи та позначатися арабськими цифрами без крапки в кінці.

Заголовки розділів треба друкувати великими літерами напівжирним шрифтом, не підкреслюючи, без крапки в кінці, і вирівнювати по центру сторінки. Перенесення слів у заголовку розділів, підрозділів не дозволяється.

Кожний розділ роботи слід починати з нової сторінки. У разі підрозділів, пункту чи підпункту цього робити не слід.

Для розділів, підрозділів і пунктів наявність заголовка обов'язкова. Підпункти можуть мати заголовки.

Заголовки підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони є) слід починати з абзацного відступу і друкувати маленькими літерами, крім першої великої, без крапки в кінці, напівжирним шрифтом. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку.

Після номеру розділу, підрозділу (пункту, підпункту) крапка не ставиться. Наприклад: «2.3» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу. Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими ж правилами. Після номера підпункту крапку не ставлять.

Якщо заголовок розділу, підрозділу, пункту або підпункту складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

Відстань між заголовком, приміткою, прикладом і подальшим або попереднім текстом має бути не менше ніж два міжрядкових інтервали (**28 пунктів**). Відстань між рядками заголовка, а також між двома заголовками

приймають такою, як у тексті МДП.

Не дозволено розміщувати назву розділу, підрозділу, а також пункту й підпункту на останньому рядку сторінки, а також підкреслювати заголовки, скорочувати та переносити в них слова.

Якщо розділ або підрозділ складається з одного пункту, або пункт складається з одного підпункту, його не нумерують.

Посилання в тексті на розділи (підрозділи) виконується за формою: «...наведено в розділі 3 (підрозділі 3.2)».

7.4 Рисунки

Усі графічні матеріали КВР (ескізи, діаграми, графіки, схеми, фотографії, рисунки тощо) повинні мати однаковий підпис «Рисунок». Ілюстрації слід розміщувати по центру безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або якнайближче до нього на наступній сторінці, а за потреби – в додатках до КВР. На всі рисунки мають бути посилання в дипломній роботі. Нумерація рисунків має бути згідно з розділами.

Якщо рисунки створені не автором кваліфікаційної роботи, необхідно при їх поданні дотримуватись вимог чинного законодавства про авторські права – вказати використовуване джерело.

Номер і назву розташовують під графічним матеріалом, набирають тим же шрифтом, що і решту тексту, вирівнюють «по центру» без використання відступу першого рядка з одинарним міжрядковим інтервалом.

ДСТУ 3659 3008-2015 пропонують такий запис ілюстрації [1]:

Рисунок номер – Назва ілюстрації

Наприклад: «Рисунок 3.1 – Схема розміщення»

Ілюстрація позначається словом «Рисунок», яке разом з номером і назвою ілюстрації розміщують по центру після пояснювальних даних.

Рисунки нумерують наскрізно арабськими цифрами, крім рисунків у додатках. Дозволено рисунки нумерувати в межах кожного розділу, при цьому номер рисунка складається з номера розділу та порядкового номера рисунка в цьому розділі, які відокремлюють крапкою, наприклад, «Рисунок 3.2» – другий рисунок третього розділу. Крапка в кінці назви не ставиться крім випадків, коли наявність крапки обумовлена скороченням або одиницями виміру. Номер ілюстрації відділяється від її назви рискою (–, тире).

Наприклад: «*Рисунок 3.2 – Обсяг контрактів з цінними паперами за період 2016-2017 р.*»

Не слід захоплюватися надлишком написів на самому рисунку – їх кількість мусить бути мінімальною. Найкраще замість написів на рисунку наводити умовні позначки (букви або цифри), які потім пояснювати у підпису під рисунком (підрисунковий підпис) або в тексті, що йде слідом. Підрисунковий підпис (експлікація, лат. *explicatio* – пояснення) будується так: деталі сюжету (умовні позначки) позначають цифрами (літерами або графічними символами), які виносять у підпис, супроводжуючи їх текстом **перед назвою рисунка**. Наприклад:

1 – комп'ютер; 2 – дані; 3 – документ; 4 – дисплей; 5 – процес
Рисунок 3 – Графічні позначки основних блоків алгоритмів

Рисунок відокремлюється від попереднього та наступного тексту вільним рядком, та виконують на одній сторінці аркуша. Якщо він не вміщується на одній сторінці, його можна переносити на наступні сторінки. У такому разі назву рисунка зазначають лише на першій сторінці, пояснювальні дані – на тих сторінках, яких вони стосуються, і під ними друкують:

«Рисунок ____, аркуш ____».

На всі рисунки мають бути посилання за формою: « ... як це видно з рис.

3.1», або «... як це показано на рисунку 3.1», або « ... на рис. 3.1 – 3.5», або «... відповідно до рис. 3», або в дужках по тексту (рис. 3.6). Посилання на раніше наведений рисунок дають за скороченим словом «дивись» (див. рис. 1.2).

Як правило, деяка частина ілюстративного матеріалу в роботі наводиться у вигляді графіків. Вони повинні мати осі координат з позначенням величин, які на них відображуються.

Якщо графік має експериментальні точки, то при великій насиченості графіка експериментальними точками, що належать різним кривим, найкраще використовувати різну форму для відображення точок, які належать різним експериментальним кривим (круглі, трикутні тощо), та різний колір або різну фактуру отриманих кривих (прямих).

7.5 Таблиці

Для зручності викладання тексту кваліфікаційної роботи цифрові дані слід оформлювати у вигляді таблиць. Друкувати таблиці можна 12 або 10 кеглем, припускається використання одинарного міжрядкового інтервалу. Таблиці, які містять менший кегль, виносять у додатки.

Горизонтальні й вертикальні лінії, що розмежують рядки таблиці, можна не наводити, якщо це не ускладнює користування таблицею.

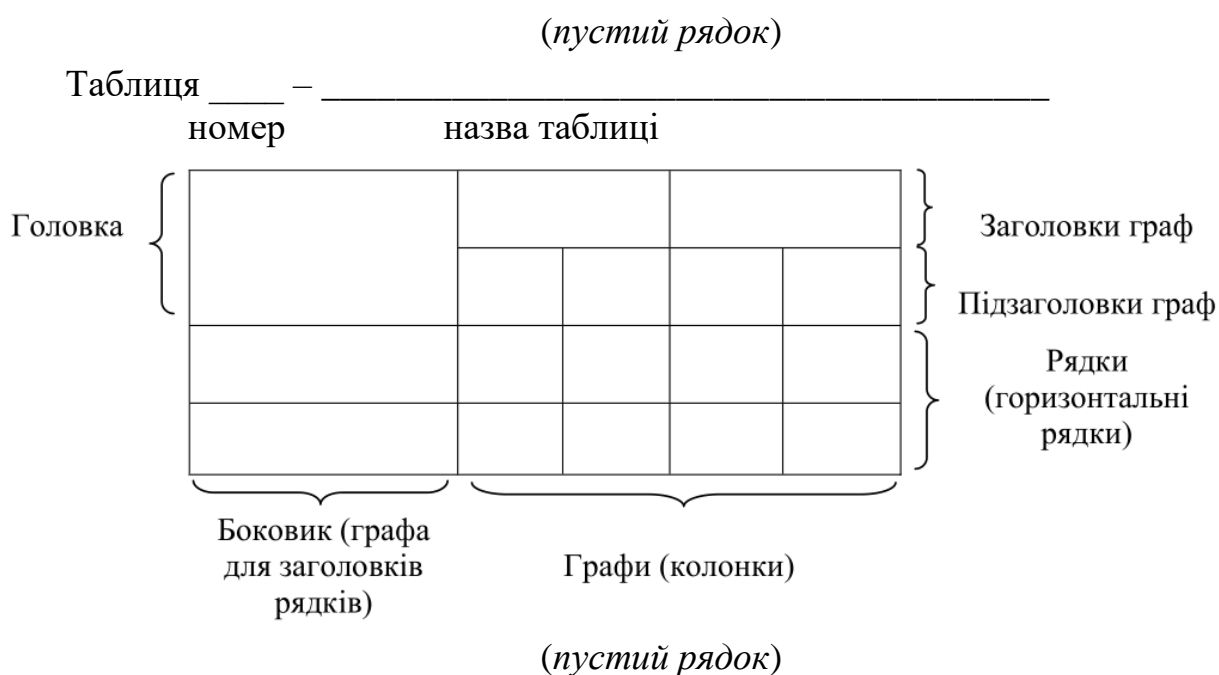
Таблиці не повинні виступати за поля основного тексту. Назву таблиці друкують з великої літери і розміщують над таблицею з **абзацного відступу**. Назва містить: слово «Таблиця», номер арабськими цифрами, риску (–, тире), назву (з великої літери), одиниці виміру (якщо вини єдині для всіх показників таблиці). Крапка в кінці назви не ставиться крім випадків, коли наявність крапки обумовлена скороченням або одиницями виміру. Назва має бути стислою і відбивати зміст таблиці, її не підкреслюють.

Таблицю слід розташовувати безпосередньо після тексту **по**

центру, в якому вона згадується вперше, або на наступній сторінці. На всі таблиці мають бути посилання в тексті КВР.

Таблиці нумерують наскрізно арабськими цифрами, крім таблиць у додатках. Дозволено таблиці нумерувати в межах розділу. У цьому разі номер таблиці складається з номера розділу та порядкового номера таблиці, відокремлених крапкою, наприклад, «Таблиця 2.1» – перша таблиця другого розділу.

Оформлюють таблиці у вигляді наведеному нижче.

Таблиці кожного додатка нумерують окремо. Номер таблиці додатка складається з позначки додатка та порядкового номера таблиці в додатку, відокремлених крапкою. Наприклад, «Таблиця В.1 – _____», тобто перша таблиця додатка В.

Заголовки колонок таблиці починають з великої літери, а підзаголовки – з малої літери, якщо вони становлять одне речення із заголовком.

Підзаголовки, які мають самостійне значення, подають з великої літери. У кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Переважна форма іменників у заголовках – однина.

Текст у шапці таблиці повинен бути розміщений по центру колонки. Текст у основній частині таблиці повинен рівнятися по лівому боку. Числові значення в колонках таблиці повинні рівнятися по правому боку колонок. Не припускається наявність порожніх комірок, тобто якщо значення відсутнє, необхідно проставити риску (–).

Якщо рядки або колонки таблиці виходять за межі формату сторінки, таблицю поділяють на частини, розміщуючи одну частину під іншою або поруч, чи переносять частину таблиці на наступну сторінку. У кожній частині таблиці повторюють її «головку» та «боковик».

У разі поділу таблиці на частини дозволено її «головку» чи «боковик» замінити відповідно номерами колонок або рядків, нумеруючи їх арабськими цифрами в першій частині таблиці.

Слово «Таблиця» подають лише один раз над першою частиною таблиці. Над іншими частинами таблиці з **абзацного відступу** друкують «Продовження таблиці ___ » або «Кінець таблиці ___ » без повторення її назви.

Приклад оформлення таблиці (табл. 7.1, з переносом таблиці на наступний аркуш).

Таблиця 7.1 – Основні техніко-економічні показники діяльності підприємства за 2016-2017 роки

ПОКАЗНИКИ	Одиниці виміру	201А	201Б	201В	Темп росту 201В до 201Б, %
1	2	3	4	5	6
1 Комп'ютери ІВМ РС	штук	17961	23759	26000	109,43
2 Реалізація продукції	тис. грн.	45500	75000	99000	132,00
3 Основні фонди (залишкова вартість)	тис. грн.	18713	18400	19000	103,30
4 Оборотні фонди	тис. грн.	14973	16000	16500	103,10
5 Об'єм продукції у діючих цінах	тис. грн.	50930	79367	99700	125,60

Продовження табл. 7.1

1	2	3	4	5	6
6 Об'єм продукції у порівняльних цінах	тис. грн.	58281	75522	82440	109,20
7 Прибуток	тис. грн.	7720	10352	13000	125,58
8 Собівартість продукції	тис. грн.	37334	69015	86690	125,61
9 Рентабельність продукції	%	17,1	15	15	100,00
10 Витрати на гривню товарної продукції	коп.	0,838	0,87	0,87	100,00
11 Чисельність ППП	чоловік	1261	1333	1335	100,10

При наведенні номеру показника в таблиці після номеру крапка не ставиться, а залишається інтервал і з великої літери наводиться назва показника. Якщо одиниці виміру єдині для окремих колонок таблиці, то вони вказуються в цих колонках, а для окремих рядків таблиці вони вказуються через кому разом з назвою показника, або для одиниць виміру вводиться додаткова колонка.

Таблиця відокремлюється від попереднього та наступного тексту вільним рядком. Після назви таблиці вільний рядок не залишається.

На всі таблиці мають бути посилання за формою: «наведено в табл. 3.1»; «... в табл. 3.1 – 3.5» або в дужках по тексту (табл. 3.6). Посилання на раніше наведену таблицю дають зі скороченим словом «дивись (див. табл. 1.3)».

Таблиці треба заповнювати за правилами, які відповідають ДСТУ 1.5:2015.

7.6 Формули та рівняння

Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, в якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище і нижче кожної формули або рівняння повинно бути залишено один **вільний рядок**.

Формули та рівняння в тексті (за винятком формул і рівнянь, наведених у

додатках) слід нумерувати порядковою нумерацією арабськими цифрами у межах розділу. Номер формули або рівняння складається з номера розділу та порядкового номера формули, відокремлених крапкою, наприклад, формула (1.3) – третя формула першого розділу. Номер формули зазначають на рівні формули в дужках у крайньому правому положенні на рядку.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів, що входять до формули, слід наводити безпосередньо під формулою в тій послідовності, в якій вони наведені у формулі чи рівнянні.

Пояснення значення кожного символу та числового коефіцієнта слід давати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають **без абзацного відступу** з нового рядка словом «де» **без двокрапки**, далі один під одним наводяться умовні позначення з поясненням, далі через кому наводяться одиниці виміру та ставиться крапка з комою, далі з нового рядку (з **абзацу**). Після пояснення останнього умовного позначення ставиться крапка. При наведені формул не бажано використовувати замість умовних позначень повну назву показників. Приклад запису формули, на яку йде посилання в тексті роботи:

... відомо, що

$$Z=(M_1-M_2)/(D_1^2+D_2^2)^{1/2}, \quad (7.1)$$

де M_1, M_2 – математичне очікування;

D_1, D_2 – середнє квадратичне відхилення міцності та навантаження.

Якщо формула не вміщується в один рядок, то її можна перенести на наступний рядок тільки на знаках операцій, що виконуються – рівності (=), плюс (+), мінус (–), множення (x) і ділення (/) – при цьому знаки на початку наступного рядка повинні повторюватися. Формули, що йдуть одна за одною й не розділені текстом, відокремлюють комою до її номера, наприклад:

$$f1(x, y) = S1 \text{ і } S1 \leq S1 \text{ max,} \quad (7.2)$$

$$f2(x, y) = S2 \text{ і } S2 \leq S2 \text{ max.} \quad (7.3)$$

Вказувати розмірність параметра поряд з формулою не дозволяється.

Посилання на формули вказують порядковим номером формули в дужках, наприклад: «... у формулі (3.1)». Формула входить до речення як його рівноправний елемент. Тому в кінці формул в тексті і перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації.

Числові значення величин з допусками наводять так:

$(65 \pm 3) \%$;

$80 \text{ мм} \pm 2 \text{ мм}$ або $(80 \pm 2) \text{ мм}$.

Діапазон чисел фізичних величин наводять, використовуючи прикметники «від» і «до». Наприклад:

від 1 мм до 5 мм (а не від 1 до 5 мм).

Якщо треба зазначити два чи три виміри, їх подають так: 80 мм х 25 мм х 50 мм (а не 80 х 25 х 50 мм).

Детальнішу інформацію стосовно запису числових значень див. ДСТУ 1.5: 2015 [8].

7.7 Переліки

У тексті КВР можуть бути наведені переліки, що складаються як з закінчених, так і незакінчених фраз.

Якщо перелік складається з окремих слів (або невеликих фраз без розділових знаків), вони пишуться в підбір з іншим текстом і відокремлюються

один від одного комою, наприклад: «*Фірма Microsoft поставляє MS Office в такому складі: Word, Excel, Access, PowerPoint*».

Якщо перелік складається з розгорнутих фраз із власними розділовими знаками, то перед кожною позицією переліку слід ставити малу літеру української абетки з дужкою, або, не нумеруючи – тире. Перед кожною позицією перерахування слід ставити цифру з дужкою. Такі переліки подають з малої літери з **абзацного відступу**. Після кожного з пунктів переліку ставиться крапка з комою, а після останнього – крапка, наприклад:

До складу пакету Microsoft Office входить програмне забезпечення для роботи з різними типами документів: текстами, електронними таблицями, базами даних тощо.

Коли елементи переліку є закінченими фразами (або декілька фраз), їх пишуть з абзацними відступами як звичайний текст, починаються з номеру та назви переліку з великої літери, і відокремлюють один від одного крапкою, наприклад: Взявши за основу класифікацію систем В. П. Белогурова, можна дати таку характеристику системі розрахунків:

1. За здатністю до змінення вона є динамічною – під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів елементи системи розрахунків здатні переміщуватись.

2. За умовами функціонування вона є ймовірнісною – тобто це система, кінцевий стан якої можна передбачити з певним ступенем ймовірності.

Коли елементи переліку є закінченими фразами (або декілька фраз) і містять перелік певних однорідних об'єктів, або кількісний перелік, їх можна оформляти як звичайний перелік, починаються з номеру та назви переліку з великої літери, і відокремлюють один від одного крапкою, наприклад:

. . . базою фінансового аналізу є дані:

1. Баланс підприємства (форма № 1).
2. Звіт про фінансові результати (форма № 2).
3. Звіт про рух грошових коштів (форма № 3).

Для подальшої деталізації переліку слід використовувати арабські цифри з дужкою (другий рівень деталізації з **абзацним відступом** відносно місця розташування переліків першого рівня), далі – через знаки «тире». Наприклад:

- а) форма і розмір клітин;
- б) живий склад клітин:
 - 1) частини клітин;
 - 2) неживі включення протопластів.
- в) утворення тканини.

У разі розвиненої та складної ієрархії переліків дозволено користуватися можливостями текстових редакторів автоматичного створення нумерації переліків (наприклад, цифра–літера–тире) [1].

Переліки першого рівня деталізації друкують малими літерами з абзацного відступу, другого рівня – з відступом відносно місця розташування переліків першого рівня, як правило, під першою літерою переліків першого рівня деталізації.

7.8 Примітки

Примітки – це стисла, лаконічна довідка до того чи іншого слова в тексті, яке може бути незрозуміле читачеві, або потребує пояснення. Іноді примітки роблять до авторських скорочень.

Примітки розташовують відразу після тексту, який потребує пояснення. Примітки розташовують безпосередньо після тексту, ілюстрації або таблиці, до яких вони відносяться. Примітки до таблиці розміщують під лінією, яка

визначає кінець таблиці. Примітку друкують через один інтервал.

Слово «Примітка» друкують кеглем 12 через один міжрядковий інтервал з абзацного відступу з великої літери з крапкою в кінці. У тому самому рядку через проміжок з великої літери друкують текст примітки тим самим шрифтом.

Примітки нумерують послідовно в межах однієї сторінки. У випадку розташування однієї примітки на сторінці їх не нумерують, наприклад: «Примітка. Ціни наведені згідно з прейскурантом постачальника».

Якщо приміток дві та більше, їх подають після тексту, якого вони стосуються і нумерують арабськими цифрами, наприклад:

Примітка 1. _____
Примітка 2. _____

7.9 Підрядкове бібліографічне посилання (виноски)

Бібліографічні посилання оформляються згідно стандарту ДСТУ 8302:2015 (ДСТУ 8302:2015 БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання. Київ, ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 20 с.) [4], який установлює основні види бібліографічних посилань, загальні положення щодо їхнього складу й структури, а також правила складання та розміщення в документах (виданнях, депонованих документах тощо).

Підрядкове бібліографічне посилання на джерела інформації використовують за умов, якщо всередині тексту документа його розмістити неможливо або небажано, щоб не переобтяжувати текст та не ускладнювати його читання. Підрядкове бібліографічне посилання розміщують **як примітку** в нижній частині сторінки (полоси набору) у повній або короткій формі, відмежовуючи від основного тексту горизонтальною рисою.

Якщо в тексті або таблиці необхідно пояснити окремі дані, то їх можна оформлювати за допомогою підрядкових бібліографічних посилань. Підрядкове бібліографічне посилання пов'язується із текстом документа за допомогою знаків виноски, які подаються на верхній лінії шрифту після відповідного фрагмента в тексті (наприклад: *Текст*²) та перед підрядковим посиланням (наприклад: ² *Посилання*).

Підрядкові бібліографічні посилання в тексті розташовуються у кінці сторінки, на якій вони зазначені, з абзацу. Підрядкове посилання набирається на формат основного тексту зменшеним кеглем шрифту.

Виноски позначаються надрядковими знаками у вигляді арабських цифр (порядкових номерів). Наприклад, цитата в тексті: «Бібліографічні посилання оформляються згідно стандарту ДСТУ 8302:2010¹»

Відповідно подання виноски.

¹ ДСТУ 8302:2015 БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання. – Київ, ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 20 с.

У підрядковому бібліографічному посиланні на електронний ресурс віддаленого доступу за наявності в тексті бібліографічних відомостей, що його ідентифікують, дозволено зазначати тільки електронну адресу, використовуючи замість слів «Режим доступу» аббревіатуру «URI» або «URL».

Наприклад, у тексті: Маніфест ІФЛА про Internet: прийнято Сесією Ради ІФЛА 23 серпня 2002 р./пер. з англ. В. С. Пашкова.*

У підрядковому посиланні:

* URL: <http://archive.ifla.org/III/misc/im-ua.pdf>. (дата звернення: 15.09.2017).

Нумерація виносок здійснюється окремо для кожної сторінки.

7.10 Позатекстове бібліографічне посилання

Позатекстове бібліографічне посилання використовують переважно в

наукових виданнях у разі багаторазових посилань на одні й ті самі документи задля уникнення повторного подання однакових бібліографічних записів або через їхню велику кількість, або за браком місця для підрядкових посилань.

Враховуючи сучасний рівень поширення інформації та її перецитовування, важливо аналізувати надійність джерел (як друківаних, так і електронних інформаційних ресурсів). Потрібно звертати увагу на репутацію джерела інформації, а також на компетентність її автора, первинність джерела, на яке посилається автор.

Використання праць інших авторів можливе лише шляхом цитування, перефразовування, або узагальнення.

При написанні КВР студент повинен робити посилання на джерела, матеріали або окремі результати, на ідеях і висновках яких досліджуються проблеми та розв'язуються поставлені завдання. Такі посилання дають змогу відшукати документи і перевірити достовірність відомостей про цитування документа, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг.

Якщо в роботі використовуються відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, то в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок з джерела, на яке зроблено посилання. У науковій літературі прийняті два типи цитування – вільне (не дослівне) та безпосереднє (дослівне).

Вільне цитування в науковій літературі використовується у вигляді двох типів посилань: цифрового та за прізвищем. У разі цифрових посилань, посилання в тексті на літературне джерело зазвичай оформлюють у квадратних дужках, де першою цифрою позначають номер літературного джерела у списку використаних джерел, а другою через кому – сторінку (сторінки, якщо треба), з якої запозичено цитату.

Наприклад. «У тексті...»:

Правила банківського кредитування підприємств державної форми

власності викладено в навчальному посібнику «Кредитування та ризики» (автори Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г.) [35, с. 123].

У позатекстовому посиланні:

35. Денисенко М. П., Догмачов В. М., Кабанов В. Г. Кредитування та ризики: навч. посіб. Київ, 2008. – 213 с.

Якщо посилання наводять на багатотомний документ у цілому, зазначають номер тома (випуску, частини): [13, т. 2, с. 150–154].

Коли у посиланні певне джерело тільки згадується, номер сторінки не наводиться. У випадках, коли в посиланні згадуються кілька джерел, їхні номери допускається писати через знак «;» або (коли їх підряд три і більше) – через тире. Наприклад: Розв’язанню цієї проблеми присвячені роботи [12–15; 18; 21, с. 42–135].

При використанні нумерованого списку літератури посилання в тексті оформляється у вигляді прізвища автора і, через кому, року видання, укладених у квадратні дужки: [Петров В., 2014].

При посиланнях на розділи, підрозділи, пункти, ілюстрації, таблиці, формули, додатки зазначають їх номери, наприклад: «... у розділі 4 ...», або «...дивись 2.1...»; «відповідно до 3.1.1...»; «... на рис. 2.3 ...»; «... у таблиці 3.2 ...»; «...за формулою (3.1)...»; «...у додатку Б...».

Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу того чи іншого друкованого твору слід наводити прямі цитати. При прямому цитуванні в тексті наводиться фраза або частина фрази з якого-небудь іншого джерела, або з джерела зі списку. Не слід зловживати цитатами при написанні кваліфікаційних робіт. Науковий етикет потребує точно відтворювати цитований текст, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором. Загальні вимоги до цитування такі:

1. Текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Перед цитатою або після неї

вказується автор, або джерело цитованого положення, наприклад: «В умовах власної держави Довженко виріс би на світового генія», – сказав у своєму виступі Євген Маланюк [12, с. 39]. Якщо автор відомий у всьому світі, то можна наводити тільки цитату. Наприклад: Юлій Цезар казав: «Краще померти відразу, ніж все життя провести в очікуванні смерті». Або ж інший варіант: «Краще померти відразу, ніж все життя провести в очікуванні смерті», – так говорив Юлій Цезар.

2. Цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед цитованим текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається.
3. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело, звідки вона була запозичена.

7.11 Перелік умовних позначок (скорочень)

Якщо в роботі використовується специфічна термінологія та мало поширені скорочення, нові символи та позначки, то треба навести їх перелік у вигляді окремого списку.

Всі слова в дипломній роботі слід писати повністю. Скорочення слів проводиться відповідно до стандартів ДСТУ 3582-97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі Загальні вимоги та правила».

У дипломній роботі допускаються лише загальноприйняті скорочення:

- замість скорочень «*і т. д.*» (і так далі), «*і т. ін.*» (і таке інше), «*і т. п.*» (і тому подібне), «*подібні*» рекомендовано вживати «*тощо*»;

- при посиланнях (наприклад: *дивись* – див., *рисунок* – рис., *таблиця* – табл.);
- при позначенні цифрами століть і років, одиниць виміру (наприклад: *ст.* – століття (однина), *ст. ст.* – століття (множина), рік – *р.*, роки – *рр.*; тисяч (мільйон, мільярд) гривень – *тис. (млн, млрд) грн.*

Слова «*та інші*», «*і таке інше*» всередині речення не скорочують. Не допускається скорочення слів «*так званий*» (т. з.), «*наприклад*» (напр.), «*формула*» (ф-ла), «*рівняння*» (р-ня), «*діаметр*» (діам.). Інші скорочення та літерні аббревіатури, що наводяться в дипломній роботі при першому згадуванні автором, вказуються у круглих дужках після повного найменування.

При наборі розділових знаків – кома (,), крапка з комою (;), двокрапка (:), точка (.), знак оклику (!), знак питання (?) і багатокрапка (...) від попереднього слова пропуском не відділяються, але відділяються поодиноким пропуском від подальшого слова.

При наборі традиційних скорочень, а також ініціалів імені та по батькові, слід використати пропуск: *і т. п.* (і тому подібне), *т. з.* (*так званий*), *і т. ін.* (і таке інше), *і т. п.* (*і тому подібне*), *до н. е.* (до нашої ери).

Неправильно: *і т.п., Т.Г.Шевченко*; **правильно:** *і т. п., Т. Г. Шевченко.*

7.12 Оформлення списку використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків. Відомості про джерела, включені до списку, необхідно надавати відповідно до вимог державного стандарту [4]. Бібліографічний опис складають за титульним аркушем видавництва та на мові тексту видавництва.

Джерела необхідно розміщувати в порядку появи посилань у тексті, або в алфавітному порядку, або у хронологічному порядку. Бібліографічний список нумерується від першої до останньої назви.

Приклади оформлення бібліографічного опису списку джерел згідно стандарту (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Київ, ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.) [4] наведені в додатку Д.

Слова і словосполучення скорочуються відповідно до стандарту:

Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила: (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). ДСТУ 3582:2013. – [Чин. від 2014-01-01]. – Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. – 14 с.

До списку варто включати переважно нові джерела інформації, видані не раніше 2000 року.

Форма опису:

1. **Опис книги (монографії):** Прізвище І. П. Назва книги. – Місце : Видавництво, Рік. – 100 с. – ISBN.
2. **Опис книги (колективної праці за редакцією):** Назва книги / за ред. І. Б. Прізвище редактора (*у родовому відмінку*). – Місце : Видавництво, Рік. – 100 с. – ISBN.
3. **Опис багатотомника (словника, збірника):** Назва книги : в 10 т. / за ред. І. Б. Прізвище (*у род. відм.*). – Місце : Видавництво, – Рік. – Т. 1-10. – ISBN.
4. **Посилання на частину книги (сторінку, розділ монографії, розділ колективної праці, том багатотомника):**
 - Прізвище І. П. Назва книги. – Місце : Видавництво, Рік. – С. 5. – ISBN.;
 - Прізвище І. П. Назва розділу // Назва книги. – Місце : Видавництво, Рік. – С. 10-50. – ISBN.;
 - Прізвище І. П. Назва розділу // Назва книги / за ред. І. Б. Прізвище редактора (*у род. відм.*). – Місце : Видавництво, Рік. – С. 10-50. – ISBN.;
 - Прізвище І. П. Назва розділу // Назва книги : в 10 т. / за ред.

І. Б. Прізвище (у *род. відм.*). – Місце : Видавництво, Рік-Рік. – Т. 3. – С. 10-50. – ISBN.

5. **Опис статті (журналу, збірника, газети):** Прізвище І. П. Назва статті // Назва видання (журналу, газети) : журнал (газета). – Рік. – Т. 1, № 1. – С. 1-8. – ISBN.

Зразок написання опису книги: **Шевченко Т. Г. Кобзар. – К. : Наукова думка, 2012. – 450 с. – ISBN 978-123-45-678-9.**

1. Прізвище й ініціали автора (ставиться пробіл після прізвища та між ініціалами).
2. Після пробілу: назва твору (без лапок).
3. Після крапки, пробілу, тире і пробілу: місце видання.
4. Після пробілу, двокрапки і пробілу: назва видавництва.
5. Після коми і пробілу: рік видання.
6. Після крапки, пробілу, тире і пробілу: кількість сторінок (у кінці ставиться літера «с.» с крапкою).
7. Після пробілу, тире і пробілу: міжнародний стандартний номер книги (ISBN.) Додавання ISBN автоматично створює посилання на сторінку Вікіпедія: Джерела книг.

7.13 Оформлення додатків

Додатки слід оформлювати як продовження пояснювальної записки до кваліфікаційної роботи у вигляді окремої частини, розташовуючи їх у порядку з'явлення посилань на них в тексті записки. При цьому додатки повинні мати спільну із всією роботою наскрізну нумерацію сторінок.

Усі додатки повинні бути перераховані у змісті.

Додатки, як структурний елемент кваліфікаційної роботи, починають з окремого аркушу, на якому зверху, по центру рядка друкують великими літерами слово ДОДАТКИ. Додатки після слова **Додаток** позначають великими

літерами української абетки, за винятком літер Е, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Щ, Ь. Якщо додаток один, його також позначають як «Додаток А». Додаток повинен мати заголовок, надрукований під словом «Додаток _» (симетрично відносно до тексту сторінки) маленькими літерами (з першою великою літерою, напівжирним шрифтом).

Якщо додаток розташовується на декількох аркушах, то на кожному наступному аркуші посередині першого рядка вказується «Продовження додатку _». Якщо додатками є копії документів, проспекти тощо, то перед копією слід розмістити чистий аркуш, на якому посередині пишуть слово «ДОДАТОК» та його найменування. Сторінки копій нумерують, продовжуючи наскрізну нумерацію.

Ілюстрації, таблиці, формули та рівняння в тексті додатка слід нумерувати в межах кожного додатку. Наприклад: рисунок Д.3 – третій рисунок додатка Д; таблиця А.2 – друга таблиця додатка А; формула (В.1) – перша формула додатка В.

При поданні лістингу програм, роздруківок із програм тощо допускається відхилення від правил, наприклад, шрифт Courier New або Arial з кеглем 10 пт тощо. При поданні UML-діаграм слід дотримуватись вимог до UML-нотації. При поданні блок-схем алгоритмів програм – вимог ЄСПД, а креслень – ЄСКД.

7.14 Демонстраційний матеріал

Демонстраційний матеріал до кваліфікаційної роботи призначений для допомоги студентові при захисті КВР і до його оформлення не встановлюється ніяких обов'язкових вимог.

Рекомендується виносити необхідну інформацію на 12-20 слайдів (плакатів), додатково можна виконувати слайди у вигляді комплекту відповідних матеріалів на аркушах формату А4 для кожного члена Екзаменаційної комісії.

На відміну від тексту кваліфікаційної роботи, при підготовці презентації дозволено використовувати жирний, кольоровий шрифт, курсив, підкреслення. До об'єктів слайдів також можливо застосовувати анімаційні ефекти.

На слайди слід виносити: титульний аркуш (1 слайд); актуальність, мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження (1-2 слайди); графічні матеріали (схеми, графіки, таблиці, діаграми тощо, 4-6 слайдів), математичні моделі та стислі текстові фрагменти, які дають максимальне уявлення про зміст роботи (3-4 слайдів); основні положення висновків (1-2 слайди). Всі матеріали розташовуються в тій послідовності, в якій студент має викладати доповідь по своїй випускній дипломній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДСТУ 3659 3008-2015 «Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення». Київ: наказ ДП «УкрНДНЦ» від 22 червня 2015 р. № 61 з 2017-07-01. 26 с.
2. ГОСТ 2.105-95 «Общие требования к текстовым документам». Введен в действие с 01.07.1996. 30 с.
3. ГОСТ 7.32-2001 «Отчет о научно-исследовательской работе». Структура и правила оформления. Введен в действие с 01.07.2002. 21 с.
4. ДСТУ 8302:2015 БІБЛІОГРАФІЧНЕ ПОСИЛАННЯ. Загальні положення та правила складання. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 20 с.
5. Положення про курсові й кваліфікаційні роботи у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Введено в дію наказом від 28.02.2019 № 126–н (протокол вченої ради 07.02.2019 № 05), зі змінами від 14.02.2020 № 38 (протокол вченої ради 13.02.2020 № 05).
6. Порядком перевірки кваліфікаційних робіт на наявність текстових запозичень у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Введено в дію наказом від 16.03.2020 № 210–н (16.03.2020 № 24).
7. Booch, Grady, James Rumbaugh, and Ivar Jacobson. The Unified Modeling Language User Guide. Addison-Wesley, 1999.
8. Jim Conallen Building Web Applications with UML. Addison-Wesley Longman, 1999.
9. Pooley, R. J., and Perdita Stevens. Using UML : software engineering with objects and components. Addison-Wesley, 1999.
10. Авраменко В. С. Авраменко А. С. Проектування інформаційних систем. Черкаси: Чабаненко Ю. А, 2017. 434 с.
11. Литвинов В.В. Об'єктно-орієнтоване моделювання при проектуванні вбудованих систем і систем реального часу: навчальний посібник / В.В.

- Литвинов, С.В. Голуб, К.М. Григор'єв, В.Ю. Жигульська. – Київ – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2010. – 377 с.
12. Авраменко В.С. Проектування інформаційних систем: навчальний посібник / В.С. Авраменко, С.В. Голуб, В.І. Салапатов. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2015. – 501 с.
13. OMG Unified Modeling Language Specification, Version 2.0. Object Management Group, Inc., Needham, MA 02494 [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – A specification defining a graphical language for visualizing, specifying, constructing, and documenting the artifacts of distributed object systems. (July 2005). – Режим доступу: <https://www.omg.org/spec/UML/2.0/About-UML/> – Назва з екрана.
14. Розенберг Д., Скотт К. Применение объектного моделирования с использованием UML и анализ прецедентов. Москва: ДМК Пресс, 2002. 160 с.
15. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
16. Гавриш Л.Н. Науково-дослідна діяльність студентів у вищих начальних закладах. Полтава, 2004. 44 с.
17. IEEE Standard Glossary of Software Engineering Terminology. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – 610.12-1990 - IEEE Standard Glossary of Software Engineering Terminology, Date of Publication: 31 Dec. 1990. – Режим доступу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/159342> – Назва з екрана.
18. IEEE Recommended Practice for Software Requirements Specifications. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – IEEE 830-1998 - IEEE Recommended Practice for Software Requirements Specifications, Published Date:1998-10-20, Reaffirmed:2009-12-09. – Режим доступу:

<https://standards.ieee.org/standard/830-1998.html> – Назва з екрана.

19.ISO/IEC/IEEE 24765:2010 Systems and software engineering — Vocabulary.
2010.

ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА ДЛЯ ОЗНАЙОМЛЕННЯ

20. Bruce Powel Douglass Real-Time UML. Addison Wesley Longman, 1998.
21. John Cheesman and John Daniels UML Components: A Simple Process for Specifying Component-Based Software. Addison-Wesley Longman, 2001.
22. Craig Larman Applying UML and Patterns: An Introduction to Object-Oriented Analysis and Design and the Unified Process, 2-nd ed. Prentice-Hall, Inc., 2002.
23. Eric J. Naiburg and Robert A. Maksimchuk UML For Database Design. New York, NY: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 2001.
24. James Rumbaugh, Ivar Jacobson, Grady Booch The Unified Modeling Language Reference Manual, second edition. Addison-Wesley, Boston, 2005.
25. Grady Booch Object Solutions-Managing the Object-Oriented Project. Addison Wesley Longman, 1995.
26. Chidamber and Kemerer A metrics suite for object-oriented design, IEEE Transactions on Software Engineering, 20(6), 1994.
27. Robert T. Clemen Making Hard Decisions: An Introduction to Decision Analysis, Duxbury Press, 1996.
28. IEEE Std 830-1993. Recommended Practice for Software Requirements Specifications. Software Engineering Standards Committee of the IEEE Computer Society: New York, NY, 1993.
29. ISO/IEC 12207 Information Technology-Software Life-cycle Processes. ISO, Geneva, 1995, 57p.
30. Rex Black Managing the Testing Process. Microsoft Press, 1999.
31. Cem Kaner, Jack Falk, and Hung Quoc Nguyen Testing Computer Software, 2-nd Edition. John Wiley & Sons, Inc., 1999.
32. Дин Леффингуэлл, Дон Уидриг Принципы работы с требованиями к программному обеспечению. Унифицированный подход 2002, 448 с.

ДОДАТОК А – Зразок титульного листа кваліфікаційної роботи**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Факультет обчислювальної техніки, інтелектуальних та управляючих систем
Кафедра інтелектуальних систем прийняття рішень
Спеціальність 122 Комп'ютерні науки
(кегель 14 пп)

До захисту допускаю
Завідувач кафедри ІСПР
І.А. Осауленко
(ініціали, прізвище)
« » 2019 р.

(підпис)

ВИПУСКНА РОБОТА
освітнього ступеня «бакалавр»
(кегель 14 пп)

АДАПТИВНИЙ ІГРОВИЙ МОДУЛЬ
(кегель 16 пп)

Засвідчую, що в моїй роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студент групи КЕ-15 Теплий Михайло Андрійович
(шифр групи) (прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Науковий керівник доцент Жирякова Ірина Анатоліївна
(вчені ступінь та звання, прізвище, ініціали) (підпис)

Черкаси – 2019

ДОДАТОК Б – Зразок завдання та календарний план роботи студента

ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА
ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри інтелектуальних систем
прийняття рішень

І. А. Осауленко

(підпис)

(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 2019 року

ЗАВДАННЯ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

(Тема роботи)

яку розглянуто і схвалено на засіданні кафедри інтелектуальних систем
прийняття рішень (протокол від 10 жовтня 2019 року, № 4),

студента _____

(прізвище, ім'я та по батькові)

на здобуття освітнього ступеня _____

(освітній ступінь)

«бакалавр»

за освітньо-професійною програмою _____

(назва освітньо-професійної програми)

«Системний аналіз»

зі спеціальності _____

(шифр спеціальності)

«124 Системний аналіз»

Керівник роботи _____

(прізвище ініціали, науковий ступінь, вчений ступінь, посада)

Консультант роботи _____

(прізвище ініціали, науковий ступінь, вчений ступінь, посада)

Термін подання студентом закінченої роботи на рецензування _____

Перелік завдань, які потрібно розробити

Продовження дод. Б

Календарний план підготовки кваліфікаційної роботи

<i>№ з/п</i>	<i>Етапи роботи</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Позначка про виконання</i>
1	Вибір, погодження й затвердження теми, призначення наукового керівника, рецензента, консультанта		
2	Складання календарного плану й розширеного плану-конспекту роботи. Опрацювання джерел		
3	Організація і проведення теоретичного, емпіричного (експериментального) дослідження		
4	Підготовка складових частин (розділів)		
4.1	Вступ		
4.2	Розділ 1		
4.3	Розділ 2		
4.4	Розділ 3		
4.5	Висновки		
4.6	Список використаних джерел		
4.7	Додатки		
5	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, доповнення або скорочення обсягу роботи. Узгодження виправленого варіанту всієї роботи з науковим керівником		
6	Оформлення тексту роботи		
7	Попередній захист. Обговорення роботи на кафедрі й рекомендації її до захисту. Оформлення супровідних документів		
8	Подання роботи на рецензування		
9	Підготовка доповіді на захист		
10	Захист роботи в Екзаменаційній комісії		

Позначка про заслуховування проміжних результатів роботи на засіданні кафедри:

І семестр	
ІІ семестр	
Попередній передзахист	
Офіційний передзахист	

Студент _____
(підпис)Керівник _____
(підпис)

« ____ » _____ 2019 року

Продовження дод. Б

Календарний план підготовки кваліфікаційної роботи

<i>№ з/п</i>	<i>Етапи роботи</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Позначка про виконання</i>
1	Вибір, погодження й затвердження теми, призначення наукового керівника, рецензента, консультанта		
2	Складання календарного плану й розширеного плану-конспекту роботи. Опрацювання джерел		
3	Організація і проведення теоретичного, емпіричного (експериментального) дослідження		
4	Підготовка складових частин (розділів)		
4.1	Вступ		
4.2	Розділ 1		
4.3	Розділ 2		
4.4	Розділ 3		
4.5	Висновки		
4.6	Список використаних джерел		
4.7	Додатки		
5	Усунення зауважень, урахування рекомендацій наукового керівника, доповнення або скорочення обсягу роботи. Узгодження виправленого варіанту всієї роботи з науковим керівником		
6	Оформлення тексту роботи		
7	Попередній захист. Обговорення роботи на кафедрі й рекомендації її до захисту. Оформлення супровідних документів		
8	Подання роботи на рецензування		
9	Підготовка доповіді на захист		
10	Захист роботи в Екзаменаційній комісії		

Позначка про заслуховування проміжних результатів роботи на засіданні кафедри:

I семестр	
II семестр	
Попередній передзахист	
Офіційний передзахист	

Студент _____
(підпис)Керівник _____
(підпис)

« _____ » _____ 2019 року

ДОДАТОК В – Зразок анотації кваліфікаційної роботи

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота містить відомості про етапи проектування та розробки адаптивного ігрового модуля. Адаптивний ігровий модуль представляє собою однокористувацьку комп'ютерну програму, розроблену на мові програмування Python. Програмна реалізація адаптивного ігрового модуля базується на генеративній змагальній мережі глибинного навчання, яка використовується для генерації двовимірних тайлових мап. В тексті проведено детальний аналіз та вибір засобів і сучасних технологій для створення адаптивного ігрового модуля, детально описано процес проектування та тестування.

Ключові слова: ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА СИСТЕМА, АДАПТИВНИЙ МОДУЛЬ, ГЕНЕРАЦІЯ МАПИ, ДВОВИМІРНІ ІГРОВІ МАПИ, НЕЙРОННА МЕРЕЖА, МАШИННЕ НАВЧАННЯ, GAN, DCGAN, PYTHON, KERAS.

ANNOTATION

Thesis contains information about stages of designing and developing an adaptive game module. The adaptive game module is a cross-platform computer program developed by Python programming language. The software implementation of the adaptive game module is based on the Deep Convolutional Generative Adversarial Network that is used to generate two-dimensional tile maps. The text provides a detailed analysis and selection of tools and technologies to create an adaptive game module, describes the details of designing and testing processes.

Keywords: INTELLIGENT SYSTEM, ADAPTIVE MODULE, MAP GENERATION, TWO-DIMENSIONAL GAME MAPS, NEURAL NETWORK, MACHINE EDUCATION, GAN, DCGAN, PYTHON, KERAS.

ДОДАТОК Г – Бланк відгуку керівника на кваліфікаційну роботу

**Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького**

**ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

_____ (Тема роботи)

студента _____
(Прізвищ ,Ім'я та по Батькові)
на здобуття освітнього ступеня _____ за освітньо-професійною програмою
(освітній ступінь) _____ зі спеціальності
(Назва освітньо-професійної програми)

_____ (шифр Назва спеціальності)

Тема роботи _____

1. Ступінь обґрунтування актуальності теми: _____

2. Обсяг та структура роботи, характеристика її розділів: _____

3. Відповідність роботи меті та завданням _____

Продовження додатку Г

4. Оцінка повноти використання фактичних даних: _____

5. Використання в роботі сучасних методів та методик: _____

6. Результати кваліфікаційної роботи (теоретичні, практичні): _____

7. Оцінка наукового апарату і стилю роботи: _____

8. Ставлення студента до роботи, зауважень і побажань наукового керівника:

9. Недоліки: _____

10. Загальна оцінка кваліфікаційної роботи та висновок про можливість допуску роботи до захисту: _____

Науковий керівник _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

(учене звання, науковий ступінь, місце роботи і посада)

« ____ » _____ 20 ____ року Підпис _____

ДОДАТОК Г – Бланк рецензії на кваліфікаційну роботу студента

**Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького**

РЕЦЕНЗІЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

_____ (Тема роботи)

_____ Студента(-ки) Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

_____ (Прізвище Ім'я та по Батькові)
на здобуття освітнього ступеня _____ за освітньою програмою
_____ (освітній ступінь)
_____ зі спеціальності
_____ (Назва освітньої програми)

_____ (шифр Назва спеціальності)

Обсяг кваліфікаційної роботи: кількість сторінок _____, таблиць _____,
рисунків _____, додатків _____, використаної літератури _____.

1. Висновок щодо відповідності кваліфікаційної роботи меті й завданням

2. Коротка характеристика виконання кваліфікаційної роботи *

* Коротка характеристика повинна вміщувати:

- а) характеристику виконання кожного розділу кваліфікаційної роботи і ступінь використання студентом останніх досягнень науки і техніки;
- б) оцінку якості виконання графічної частини роботи та пояснювальної записки;
- в) перелік позитивних рис роботи та її основних недоліків.

Продовження додатку Г

3. Загальна оцінка кваліфікаційної роботи _____

Рецензент _____
(прізвище , ім'я, по батькові)

(учене звання, науковий ступінь, місце роботи і посада)

« ____ » _____ 20 __ року Підпис _____

ДОДАТОК Д – Зразок оформлення списку використаних джерел

Один чи більше авторів без редактора

1 Федорова Л.Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870-ті – 1910-ті рр. Київ, 2013. 373 с.

2 Пичугина Т.С., Баранов П.Ю., Пичугин С.А. Модель возведения комплекса объектов (расчет эффективности капитальных вложений). Харьков, 1985. 136 с.

3 Лусь В.І., Киркач Т.Є., Мандріченко О.Є., Радченко А.О. Практикум з нарисної геометрії: навч. посіб. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2014. 118 с.

4 Zhovinsky E.Ya., Kryuchenko N.O., Paparyha P.S. Geochemistry of Environmental Objects of the Carpathian Biosphere Reserve. Kyiv, 2013. 100 p.

Один чи більше авторів із редактором

5 Воробей П.А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: монографія / за ред. В.К. Матвійчука. Київ: Укр. академія внутр. справ, 1996. 116 с.

6 Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. коментар / О.І. Безпалова, К.Ю. Мельник, О.О. Юхно та ін.; за заг. ред. В.В. Сокурєнка; передм. В.В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

Без автора (збірники, матеріали конференцій, книги за редакцією, укладачі, упорядники)

7 Україна в цифрах. 2007: стат. зб. / Держ. комітет статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.

8 Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. II. Київ, 2012. 464 с.

9 Правова основа діяльності органів державної влади: зб. нормат. актів / упоряд. П.М. Любченко. Харків: ФІНН, 2010. 303 с.

10 Експлуатація і технічне обслуговування газорозподільчих станцій бакалавральних газопроводів / заг. ред. А.А. Руднік. Київ, 2003. 370 с.

11 Electrodes of conductive metallic oxides / J.M. Honig et al. Amsterdam:

Elsevier, 1980. 260 p.

12 Ресурсосбережение и энергоэффективность инженерной инфраструктуры урбанизированных территорий и промышленных предприятий: материалы II Международной научно-технической интернет-конференции (2–27 февраля 2016 г., Харьков). Харьков, 2016. 150 с.

Багатотомне видання

13 Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології: вибрані твори. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 480 с.

14 Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1999. Т. 2. 784 с.

15 Франко І. Твори: у 50 т. Т. 45. Київ, 1986. 480 с.

16 Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 9. С. 36–37.

Частина видання

Розділ книги

17 Наумов М.С. Напрями впливу інтелектуалізації економіки на розвиток ринкових відносин в Україні. Трансформаційні процеси в суспільстві в умовах інформаційної економіки: монографія / В.П. Решетило, М.С. Наумов, Ю.В. Федотова. Харків, 2014. С. 213–241.

Стаття в журналі, газеті

18 Яцків Я.С., Радченко А.І. Про ефективність видання наукових журналів в Україні. Вісник НАН України. 2012. № 6. С. 62–67.

19 Мозоль А.П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). Вісник Університету внутрішніх справ. Серія «Право». 1999. Вип. 7. Ч. 2. С. 112–119.

20 Аврамцев О. Хронограф: події в історії. Слобідський край. 2015. 27 січня. С. 8.

Тези доповідей у матеріалах конференцій

21 Скальський В.Р. Становлення методу акустичної емісії в установах Західного наукового центру. Теорія і практика раціонального проектування,

виготовлення і експлуатації машинобудівельних конструкцій: праці 2 міжнар. наук.-техн. конф. (Львів, 11–13 листопада 2010 р.). Львів, 2010. С. 9–10.

22 Борисова В.І. Зміст заповіту. Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О.А. Пушкіна (Харків, 27 травня 2016 р.). Харків: ХНУВС, 2016. С. 20–24.

Електронні ресурси

23 Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. Київ, 2007. URL: <http://www.nas.gov.ua/publications> (дата звернення: 19.03.2014).

24 Вільчик Т.Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. Форум права. 2016. № 1. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf (дата звернення: 20.09.2016).

25 Харківський національний університет внутрішніх справ // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський_національний_університет_внутрішніх_справ (дата звернення 15.09.2016).

26 Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2016. Vol. 4, № 9(82). P. 4–11. DOI: 10.15587/1729-4061.2016.75690.

27 Авраменко В.С. Операційні системи [Електронний ресурс]: практикум / Черкаський національний ун-т ім. Б. Хмельницького. Електрон. текст, дані. Черкаси, 2014. 1 електрон. опт. диск (CD-R).

Дисертації та автореферати

(може бути не вказане місце захисту та повна назва спеціальності)

28 Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. 225 с.

29 Савченко Л.А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 1997. 27 с.

30 Дутко А.О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Львівський держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 20 с.

Закони та інші нормативні документи

31 Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

32 Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.08.2016).

33 Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. Офіційний вісник Президента України. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.

34 Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 26.08.2016).

35 Гражданский кодекс Республики Беларусь. Минск: Национальный центр правовой информации республики Беларусь, 1999. 442 с.

36 Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1993 г. № 51-ФЗ. Российская газета. 1994. 8 декабря. № 238–239. Ст. 1551.

Архівні документи

37 Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. № 1. Арк. 5.

38 Приветственный адрес в честь 50-летия творческой и научно-педагогической работы А.Н. Бекетова от ректора ХИИКСа. Музейный комплекс Харьков. нац. ун-та гор. хоз-ва им. А.Н. Бекетова. Осн. Ф. 125. Вх. инв. № 225.

39 Заява приват-доцента по кафедрі філософії Київського університету П.

Светлова від 23.10.1919 про необхідність читання курсу гносеології.
Державний архів м. Києва. Ф. 16. Оп. 469. Спр. 381. 13 арк.

Стандарти, патенти, препринти, каталоги

40 ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 16 с. ГОСТ Р 517721-2001.

41 Аппаратура радиоэлектронная бытовая. Входные и выходные параметры и типы соединений. Технические требования. М., 2001. 27 с.

42 Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G 01T1/28, G 21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.

43 Панасюк М.І., Скорбун А.Д., Сплошной Б.М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль: Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС; 06-1).

44 Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань 2008 року. Київ: Академперіодика, 2009. 444 с.

ДОДАТОК Е – Орієнтовна тематика кваліфікаційних робіт

Тематика КВР повинна відповідати профілю спеціальності підготовки фахівців, враховувати практичні потреби сучасних виробничих підприємств, державних організацій і соціальних служб.

Орієнтовна тематика робіт для студентів спеціальності **124 Системний аналіз** наведена нижче.

1. Структуризація моделей в технології багаторівневого перетворення форми інформації.
2. Консолідація різномірних даних у структурі багаторівневих моделей складних об'єктів.
3. Система підтримки прийняття управлінських рішень на основі супутникового ГЛОНАС/GPS моніторингу машин швидкої допомоги.
4. Багаторівневе навчання для класифікації об'єктів на множинах надвеликих масивів даних.
5. Розробка синтаксичного текстового аналізатора.
6. Система автоматизованого розрахунку збитків підприємства від забруднення довкілля.
7. Пошук текстових повідомлень за змістом системою багаторівневого моніторингу.
8. Технологія виявлення неправдивих повідомлень у соціальних мережах засобами інтелектуального аналізу даних.
9. Первинна обробка даних в інформаційних системах прогнозування стану довкілля.
10. Кластеризація даних в соціальних мережах.
11. Ранжування інформації для пошукових систем.
12. Інтелектуальний аналіз результатів тестування.
13. Система колаборативної фільтрації.
14. ГІС інвестора (інвестиційна карта Черкаської області).
15. Середовище візуальної розробки баз знань діагностичних експертних

систем.

- 16.Інтелектуальна система контролю ваги тіла.
- 17.Розпізнавання контурів об'єктів в інтелектуальній системі мобільного робота.
- 18.Інтелектуальна система нечіткого пошуку об'єктів на зображенні.
- 19.Визначення популярності тем сайту за допомогою аналізу зворотних посилань.
- 20.Web-сервіс обліку і планування культурно-масових заходів міста.
- 21.Інтелектуальна система моніторингу ресурсів проекту в реальному часі.
- 22.Інтелектуальний моніторинг кібератак.
- 23.Система оцінки державних закупівель на основі ABC/VEN- аналізу.
- 24.Інтелектуальний моніторинг кардіограм.
- 25.Система оцінки конкурентноспроможності організації на основі SWOT-аналізу.
- 26.Сценарій ігрової стратегії прийняття рішень.
- 27.Кластеризація спостережень соціо-гігієнічного моніторингу.
- 28.Параметрична оптимізація процесу прогнозування зміни ціни фактора за даними торгової біржі.
- 29.Інтелектуальна система прогнозування результатів реалізації портфеля регіональних проектів.
- 30.Класифікація текстів інтелектуальною системою інформаційного моніторингу.
- 31.Інтелектуальна система пошуку партнерів та формування розподілених проектних команд.
- 32.Інтелектуальна система захисту доступу до корпоративних даних.
- 33.Інтелектуальна система підтримки проектно-конструкторських рішень.
- 34.Інтелектуальна система стеганографування графічних зображень.
35. Інтелектуальна система на базі реєстру сервісів FIWARE для побудови програмно-апаратних додатків для Інтернету речей (IoT).

ДОДАТОК Є – КАЛЕНДАР ПІДГОТОВКИ І ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Ухвалення теми кваліфікаційної роботи на засіданні випускової кафедри	не пізніше шести тижнів від початку передостаннього семестру навчання за відповідною програмою підготовки
Затвердження наказом по університету теми кваліфікаційної роботи та призначення керівника і наукових консультантів	не пізніше двох місяців від початку передостаннього семестру навчання за відповідною програмою підготовки
Затвердження завідувачем випускової кафедри завдань до кваліфікаційної роботи	впродовж двох тижнів після ухвалення кафедрою теми роботи
Зустрічі здобувача з керівником для консультування й інформування про стан виконання роботи згідно з календарним планом	не рідше одного разу на два тижні
Заслуховування проміжних результатів роботи випусковою кафедрою	щосеместрове (включаючи останній семестр підготовки кваліфікаційної роботи)
Уточнення (за необхідності) затвердженої теми кваліфікаційної роботи	не пізніше ніж за два місяці до призначеної дати захисту
Призначення наказом ректора рецензента	не пізніше ніж за місяць до початку роботи комісії з питань атестації здобувачів вищої освіти
Попередній передзахист роботи на кафедрі	не пізніше ніж за місяць до дати захисту
Офіційний передзахист роботи	не пізніше ніж за три тижні до захисту
Передача оформленої згідно з вимогами роботи на рецензування	упродовж одного тижня після успішного офіційного передзахисту і не пізніше двох тижнів до захисту
Підготовка відгуку керівником роботи	Упродовж одного тижня після успішного офіційного передзахисту і не пізніше двох тижнів до захисту
Подання здобувачем заяви про згоду на обробку тексту роботи в системі виявлення збігів/ідентичності/схожості та згоду на збереження роботи в репозитарії університету і розміщення на сайті університету. Надсилання здобувачем електронної	Упродовж одного тижня після успішного офіційного передзахисту і не пізніше двох тижнів до захисту

версії роботи на визначену кафедру адресу двома файлами (з додатками і без додатків)	
Перевірка роботи у визначеній університетом електронній системі виявлення збігів/ідентичності/схожості. Інформування здобувача, керівника і рецензентів кваліфікаційної роботи про результати перевірки в електронній системі виявлення збігів/ідентичності/схожості	не пізніше ніж за тиждень до дати захисту
Аналіз результатів перевірки в електронній системі виявлення збігів/ідентичності/схожості та підготовку висновку про відсутність у кваліфікаційній роботі плагіату. Інформування здобувачів через дошку оголошень кафедри про допуск кваліфікаційних робіт до захисту	не пізніше ніж за чотири робочі дні до дати захисту
Рецензент повертає прорецензовану роботу і рецензію на випускову кафедру, де здобувач має змогу ознайомитися з рецензією	не пізніше ніж за три робочі дні до дати захисту
Підготовка наказу дирекцією інституту/факультету про допуск до захисту	не пізніше ніж за два робочі дні до захисту

ДОДАТОК Ж – Приклад вступу до кваліфікаційної роботи

Тема кваліфікаційної роботи:

МАТЕМАТИЧНЕ І ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ У БАЗІ ДАНИХ НА ОСНОВІ НЕСТРОГОЇ ВІДПОВІДНОСТІ

ВСТУП

Неухильне зростання об'ємів даних викликає необхідність широкого використання передових інформаційних технологій для ефективного управління потоками даних. При цьому найбільшу значущість набувають задачі створення ефективних інструментів оцінки і контролю зростаючих потоків інформації, оптимізації процедур обробки, агрегації, узагальнення, пошуку і аналізу даних. Зростає попит на створення як корпоративних автоматизованих інформаційних систем (АІС), так і окремих спеціалізованих рішень [1].

Актуальність теми. З точки зору технологій АІС представляє набір апаратних засобів, технологій, методів і алгоритмів, спрямованих на підтримку життєвого циклу інформації, який включає три основні процеси: обробку даних, управління інформацією і управління знаннями. Для вказаних процесів у різному ступені характерні проблеми управління якістю даних, у тому числі пов'язані з наявністю як у запитах, так і безпосередньо в базах даних орфографічних і фонетичних помилок, помилок введення інформації.

На даний момент універсальної методики їх рішення не існує, оскільки кожна проблема має власну специфіку. Внаслідок цього задача текстового пошуку в базах даних не може бути повною мірою розв'язана тільки методами перевірки на точну відповідність [2]. Стає актуальним завдання розробки спеціальних методів і технологій пошуку з використанням нетривіальних рішень, у тому числі з використанням операцій нестрогої відповідності.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є розробка спеціального математичного і програмного забезпечення для реалізації пошукових процедур і ототожнення записів у базах даних. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі задачі:

- провести аналіз моделей, методів і алгоритмів пошуку і порівняння

- об'єктів у реляційній базі даних;
- розробити і експериментально досліджувати алгоритми ідентифікації об'єктів у базі даних, що враховують наявність помилок операторського введення;
 - спроектувати і розробити спеціальне програмне забезпечення, що реалізовує роботу алгоритмів ідентифікації об'єктів у базі даних.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес управління якістю даних, що пов'язані з наявністю як в запитах, так і безпосередньо в БД орфографічних і фонетичних помилок та помилок при введенні інформації.

Предметом дослідження є методи і програмне забезпечення підвищення ефективності управління якістю науково-технічної інформації в базах даних.

Методи дослідження. Отримані результати дослідження базуються на використанні методів і засобів системного аналізу, теорії ухвалення рішень, методів комп'ютерного аналізу, математичного моделювання.

Наукова новизна одержаних результатів. У дипломній роботі отримані наступні результати, що характеризуються науковою новизною:

- вперше запропонована функція релевантності, що відрізняється застосуванням алгоритму нестрогої відповідності і дозволяє вичислити кількісну оцінку схожості рядків тексту;
- вдосконалений метод і розроблений алгоритм розпізнавання і усунення дублюючих записів у БД на основі автоматичного вибору схеми ручної або автоматичної ідентифікації;
- поглиблено та уточнено алгоритм фонетичної схожості, відстані Левенштейна, що забезпечує пошук термінів, заданих у запиті.

Практичне значення роботи полягає у створенні процедур і функцій, а також комплексу алгоритмів пошуку і порівняння записів у БД, які дозволяють:

- здійснювати розширений пошук і видачу інформації на основі функцій нестрогої відповідності;
- ідентифікувати записи баз даних, що містять інформацію про фізичних і юридичних осіб;
- проводити швидку оцінку, узагальнення і агрегацію, забезпечувати можливість інтелектуального аналізу.

Особистий внесок здобувача. КВР є самостійно виконаною науковою працею. Усі наукові розробки, висновки і практичні рекомендації, викладені у дипломній роботі, сформульовані та обґрунтовані автором особисто.

Реалізація і впровадження результатів роботи. Розроблене алгоритмічне і програмне забезпечення використовується в інформаційно-аналітичній системі підприємства «Аврора», що підтверджується актами про впровадження.

Апробація роботи. Теоретичні і практичні результати, отримані у процесі дослідження, докладалися і обговорювалися на: XI науково-практичній конференції «Реінжиніринг бізнес-процесів на основі сучасних інформаційних технологій. Системи управління процесами і знаннями» (Київ, 23-24 березня 2017 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві» (Харків, 24-25 квітня 2017 р.).

Публікації. По темі кваліфікаційної роботи опубліковано 3 наукових роботи, у тому числі 2 – у виданнях, рекомендованих МОН України. З них одна робота опублікована у співавторстві [3].

Структура та обсяг роботи. КВР складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань), 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить 95 сторінок основного тексту, 20 рисунків та 9 таблиць.

Продовження додатку Ж

КВР на тему:

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПАРАЛЕЛЬНИХ АЛГОРИТМІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ДАНИХ

ВСТУП

Актуальність роботи. Алгоритми інтелектуального аналізу витягають знання з об'ємних масивів даних. При цьому найбільша цінність і нетривіальність отримуваних знань можлива при аналізі значних об'ємів даних. Тут виникають наступні основні проблеми аналізу:

- продуктивність – аналіз великих об'ємів (вимірюваних терабайтами) вимагає великих обчислювальних ресурсів і може виконуватися за неприйнятний для аналітика час;
- розподіленість – у зв'язку з великим об'ємом даних зберігання інформації може бути реалізоване в розподіленому сховищі, крім того в силу природи даних вони можуть зберігатися в різних джерелах.

Обидві проблеми можуть вирішуватися за рахунок паралельного і/або розподіленого виконання інтелектуального аналізу даних (ІАД).

Нині проводиться досить велика кількість досліджень в цій області. Виділені окремі напрями в області ІАД (у зарубіжній літературі ця область має назву Data Mining): паралельний ІАД (Parallel Data Mining) і розподілений ІАД (Distributed Data Mining). Більшість зусиль дослідників в області паралельних алгоритмів ІАД витрачаються на розпаралелювання окремих алгоритмів аналізу і їх подальшу оптимізацію.

У зв'язку з цим дослідження в області загальних підходів до розпаралелювання існуючих алгоритмів інтелектуального аналізу є досить актуальним завданням.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка засобів побудови паралельних алгоритмів інтелектуального аналізу даних для виконання в розподіленому середовищі. Для досягнення заявленої мети в роботі необхідно вирішити наступні завдання:

- аналіз існуючих підходів до створення паралельних алгоритмів ІАД;

- розробка методу створення паралельних алгоритмів ІАД на основі потокобезпечних функціональних блоків;
- розробка програмних шаблонів для реалізації послідовних і паралельних алгоритмів ІАД з потокобезпечних функціональних блоків;
- проведення експериментів по виконанню алгоритмів, побудованих відповідно до запропонованого методу.

Об'єктом дослідження є алгоритми ІАД.

Предметом дослідження є методи побудови паралельних алгоритмів ІАД.

Методи дослідження. Методи побудови паралельних алгоритмів, методи проектування програмного забезпечення.

Наукова новизна роботи полягає в наступному:

1. Запропонований поліпшений метод створення паралельних алгоритмів ІАД, на відміну від існуючих, що використовує декомпозицію алгоритму на потокобезпечні функціональні блоки, що дозволяє виконувати розпаралелювання за рахунок зміни структури паралельного алгоритму.
2. Запропонована методика розпаралелювання алгоритмів ІАД, яка відрізняється від відомих тим, що до послідовних алгоритмів аналізу застосовується запропонований метод створення паралельних алгоритмів ІАД з урахуванням характеристик розподіленого середовища.

Практична значущість:

1. Для створення паралельних алгоритмів ІАД запропоновані програмні шаблони, побудовані на основі формальної моделі і відділяючі реалізацію алгоритму від засобів розподіленого виконання.
2. Розроблена бібліотека паралельних алгоритмів ІАД для виконання в розподіленому середовищі, що включає запропоновані шаблони.

Апробація роботи. Основні положення і результати кваліфікаційної роботи докладалися і обговорювалися на міжнародній конференції з м'яких обчислень і вимірів, Київ, 2017 р.

Впровадження результатів роботи. Результати роботи були використані в учбовому процесі ЧНУ на кафедрі ПЗАС.

Публікації. Основні теоретичні і практичні результати кваліфікаційної роботи опубліковані в 3 роботах, серед яких 2 роботи в провідних виданнях.

Продовження додатку Ж

КВР на тему:

КРИТЕРІАЛЬНА СИСТЕМА ОЦІНКИ ЕНЕРГОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВСТУП

Сьогодні системними дослідженнями паливно-енергетичний комплекс України займаються науковці інституту загальної енергетики НАН України, віртуальної організації MatModEn, яка належить інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.Є. Пухова НАН України.

Окремі аспекти визначення стратегічного розвитку паливно-енергетичного комплексу країни на регіональному рівні, зокрема з орієнтацією на його стійкість, розглянуті в роботах Андрійчука І.В., Баранника В.А. [1-2].

Актуальність теми. В умовах глобалізації економіки України підвищується роль регіонів у міжнародному економічному співробітництві та спостерігається тенденція до розширення їх самостійності, що потребує вдосконалення методів планування їх розвитку. Тому актуальною задачею, яка сьогодні стоїть перед науковцями є реальна оцінка особливостей регіонів: існуючої матеріально-технічної бази, забезпеченості трудовими та фінансовими ресурсами, кліматичних особливостей, а також енергетичної незалежності, що потребує детального аналізу та розробки методики системного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення критеріальної системи оцінки енергозабезпечення адміністративних одиниць Черкаської області.

Відповідно до поставленої мети вирішені такі задачі дослідження:

- аналіз існуючих засобів критеріальної системи оцінки енергозабезпечення адміністративних одиниць, оцінка їх переваг та недоліків;
- вибір методів аналізу для критеріальної системи оцінки енергозабезпечення;
- проектування та розробка ПЗ для критеріальної системи оцінки енергозабезпечення на основі вибраних методів аналізу;
- тестування розробленого ПЗ;
- розробка методики застосування розробленого ПЗ.

Об'єктом дослідження є критеріальна система оцінки енергозабезпечення адміністративних одиниць Черкаської області.

Предметом дослідження є методи та засоби для критеріальної системи оцінки енергозабезпечення адміністративних одиниць Черкаської області.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використовуються методи математичної статистики, системного аналізу та об'єктно-прототипне програмування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у:

- поєднані декількох методів математичної статистики та системного аналізу;
- об'єднані результатів декількох методів кластеризації, для отримання більш точного результату.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані рішення можуть бути використані для автоматизації роботи фахівця в галузі енергозабезпечення. За допомогою створеної системи підвищиться якість оцінювання енергозабезпечення, що позитивно відобразиться на управлінських рішеннях. Досвід створення і експлуатації системи може використовуватися під час удосконалення та оптимізації роботи фахівця в галузі енергозабезпечення.

Публікації. Основні методи дослідження та частина отриманих результатів були опубліковані в 1 статті у науковому журналі «Вісник інженерної академії України» та в тезах конференції «ІМТ-2016».

Структура та обсяг роботи. КВР складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань), 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить 94 сторінок основного тексту, 18 рисунків та 8 таблиць.

**ДОДАТОК 3 – Зразок заяви на написання кваліфікаційної роботи
іноземною мовою**

Декану ФОТІУС

(посада, вчене звання, ПІП)
студента групи _____

(ПІП студента)

Заява.

Я, _____,
(ПІП)
студент(ка) групи _____ прошу дозволити мені писати/захищати
кваліфікаційну роботу на _____ мові.

Підпис студента

Дата

Науковий керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

Зав. кафедри ІСПР

(підпис)

**ДОДАТОК II – Методичні рекомендації щодо оцінювання
кваліфікаційних робіт**

Критерії оцінювання	КВР на здобуття ОС «бакалавр»
Оригінальність тексту оглядової частини роботи	Обов'язково
Обґрунтованість методики дослідження	Обов'язково
Обґрунтованість аналізу й інтерпретація отриманих результатів	Необов'язково
Відповідність висновків завданням дослідження	Обов'язково
Обґрунтування рекомендацій і пропозицій, що представляють науковий і практичний інтерес з обов'язковим використанням практичного матеріалу	Необов'язково
Зв'язок із науковими програмами, планами, темами	Необов'язково
Чіткість, логічність, послідовність викладення матеріалу	Обов'язково
Грамотність	Обов'язково
Якість і правильність оформлення роботи	Обов'язково
Етичний аспект роботи	Обов'язково
Лаконічність і логічність виступу здобувача	Обов'язково
Наявність демонстраційного матеріалу	Бажано
Глибина і правильність відповідей на питання членів комісії	Обов'язково
Уміння вести полеміку з питань, досліджених у роботі	Обов'язково
Самостійність і планомірний, систематичний характер роботи здобувача над темою	Обов'язково
Своєчасність підготовки роботи до захисту згідно із графіком виконання, визначеним у Завданнях до роботи	Обов'язково

ДОДАТОК I – Можливі недоліки в оформленні та змістовому наповненні роботи

Недоліки в оформленні:

- відсутність будь-якого складника в структурі роботи, що передбачено чинними вимогами до роботи відповідного освітнього ступеня;
- недотримання вимог щодо оформлення робіт;
- наявність невиправлених друкарських помилок, пропусків, граматичних і стилістичних помилок;
- відсутність авторської інтерпретації змісту таблиць і графіків;
- наявність у бібліографії робіт, на які відсутні посилання в самій роботі;
- наявність помилок в оформленні бібліографії;
- бібліографічний опис джерел у списку використаної літератури наведено довільно;

Недоліки вступу роботи:

- висвітлення актуальності багатослівне, без зазначення сутності проблеми або наукового завдання;
- тема роботи розбіжна з метою дослідження;
- мета дослідження не пов'язана з проблемою, сформульована абстрактно і не відбиває специфіки об'єкта і предмета дослідження;
- в об'єкті не виділена та його частина, що є предметом дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу не співвідносні між собою як загальне і часткове;
- має місце збіг формулювання проблеми, мети, завдань роботи.

Недоліки оглядово-теоретичного розділу роботи:

- наявність фактичних помилок в огляді літератури;
- відсутність згадування важливих джерел наукової літератури, що мають пряме відношення до вирішення проблеми та доступні для здобувачів у виданнях, що вийшла друком за останні 5 років;
- використання великих фрагментів чужих текстів без вказівки на їхні джерела, зокрема й із випускних робіт здобувачів минулих років;
- відсутність аналізу зарубіжних праць, присвячених проблематиці дослідження;

- відсутність аналізу вітчизняних праць, присвячених проблематиці дослідження;
- теоретичну частину не завершують висновки, а лише формулювання предмета власного емпіричного дослідження (для магістерської роботи).
- теоретична і практична частини не узгоджені між собою.

Недоліки аналітичного та емпіричного розділів роботи:

- робота побудована на основі чужої методики, модифікованої і скороченої автором без перевірки якості модифікації і скорочень;
- автор використовує методики без посилань на джерело їх отримання або їх автора;
- у роботі відсутній докладний опис процедури проведення дослідження: за наведеним описом відтворення процедури неможливе;
- у роботі відсутня інтерпретація отриманих результатів, висновки побудовані як констатація первинних даних чи фактів;
- отримані результати автор не співвідносить із результатами інших дослідників, праці яких він аналізував у теоретичній частині.

Недоліки висновків:

- кінцеві висновки не відповідають меті дослідження та / або визначеним завданням;
- висновки неконкретні, мають описовий характер.

Етичні недоліки роботи:

- автор порушив етичні норми, не виправдано розкрив анонімність учасників дослідження;
- автор використовує дані інших дослідників без посилання на праці, де ці результати опубліковані;
- автор формулює практичні рекомендації, пропонуючи рішення, що виходять за межі його професійної компетентності і можуть мати непередбачувані наслідки для суспільства.

Недоліки в організації роботи:

- недотримання графіку виконання роботи.
- несвоєчасність підготовки роботи до захисту.
- несистематичність роботи з науковим керівником.

ДОДАТОК І – Заява здобувача про згоду на перевірку тексту роботи

Заява здобувача надає згоду на перевірку тексту роботи на наявність текстових запозичень і про згоду на збереження роботи в репозитарії Університету і розміщення на сайті Університету (навчально-методичного відділу); про відсутність у роботі запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань.

Завідувачу кафедри _____
назва кафедри

Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

ПІБ завідувача
студента(ки) _____ курсу
освітнього ступеня _____
бакалавр/магістр

Назва інституту/факультету
спеціальності _____
шифр і назва спеціальності

освітня програма

Прізвище, ім'я, по батькові студента

номер мобільного телефону

Заява.

Ознайомлений(а) з вимогами пунктів 5.2, 5.5, 8.3 “Положення про курсові й кваліфікаційні роботи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького”.

Підтверджую, що електронна версія моєї роботи збігається (ідентична) з друкованою.

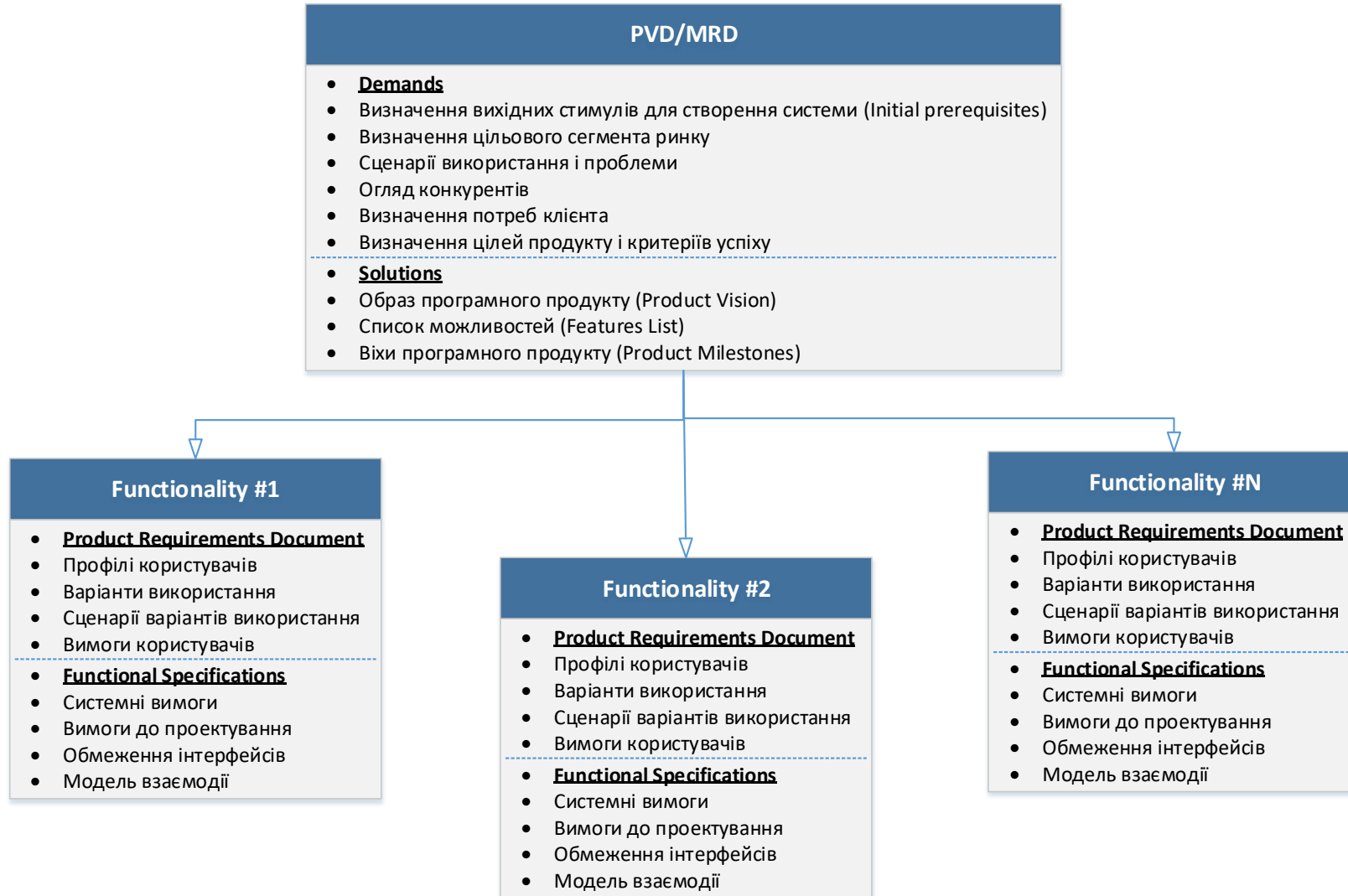
Засвідчую, що в роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань.

Надаю згоду на аналіз моєї роботи у системі виявлення збігів/ідентичності/схожості та використання роботи для виявлення плагіату в інших роботах, а також збереження моєї роботи в репозитарії університету і розміщення її на сайті університету.

дата

підпис

ДОДАТОК Й – Зв'язок технічного завдання зі специфікацією

Навчально-методичне видання

Авраменко Валентин Семенович

Жирякова Ірина Анатоліївна

Осауленко Ігор Анатолійович

ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ВИПУСКНИХ РОБІТ

**Для студентів денної та заочної форм навчання
спеціальностей 124 Системний аналіз, 122 Комп'ютерні науки
Освітній ступінь «Бакалавр»**

Навчально-методичний посібник

Комп'ютерне верстання:

І.А. Жирякова